

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

АҚША-КРЕДИТ САЯСАТЫ ТУРАЛЫ БАЯНДАМА

Қараша 2023

"Қараша 2023" Ақша-кредит саясаты туралы баяндаманың осы басылымын ресімдеу үшін Ұлттық банк қызметкерлерінің – теңгенің 30 жылдығына арналған көркемөнер жұмыстары конкурсының жеңімпаздарының жұмыстары пайдаланылды:

Даржанова Асель Бахытжановна

Хасенова Ботакоз Айшыраковна

Жанибек Сауле Жанибеккызы

Ақтанбаев Ерболат Қинатуллаұлы

МАЗМҰНЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ БАНКІ ТӨРАҒАСЫНЫҢ 2023 ЖЫЛҒЫ	24
ҚАРАШАДАҒЫ БАЗАЛЫҚ МӨЛШЕРЛЕМЕ ТУРАЛЫ МӘЛІМДЕМЕСІ	5
I. МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ АХУАЛДЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	9
1.1. Болжамның алғышарттары	9
1.2. Базалық сценарий бойынша экономикалық жағдайды дамыту перспективалары	12
1.3. Баламалы болжам сценарийлері	15
1.4. Орта мерзімді перспективадағы тәуекелдер	16
1.5. Төлем балансының ағымдағы шотының болжамы	18
II. АҚША-КРЕДИТ САЯСАТЫ	21
2.1. Ақша-кредит шарттары	21
2.2. Ақша ұсынысы	21
2.3. Ақша нарығы	22
2.4. Валюта нарығы	23
2.5. Қор нарығы	25
2.6. Депозит нарығы	27
2.7. Кредит нарығы	29
III. МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР	37
3.1. Сыртқы сектор	37
3.2. Ішкі сектор	41
3.3. Өндіріс шығындары	50
3.4. Инфляция	55
3.5. Фискалдық саясат	61
НЕГІЗГІ ТЕРМИНДЕР МЕН ҰҒЫМДАР	64
НЕГІЗГІ ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ	67
БОКСТАР	
1-бокс. Қазақстанның ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің банктік кредиттеу арнасының жұмыс істеу тиімділігін сандық бағалау	32
2-бокс. Бұрын-соңды болмаған белгісіздік жағдайында орталық банктер_үшін ерекше талаптар (2020-2022 жылдар)	39
3-бокс. Қазақстандағы дизель отыны нарығына шолу	45
4-бокс. Қазақстандағы фирмалар маржасын талдау	52

Ақша-кредит саясаты туралы баяндама Ұлттық Банктің тоқсандық басылымы болып табылады, онда инфляцияға әсер ететін негізгі макроэкономикалық факторлардың талдауы, сондай-ақ макроэкономикалық өлшемдердің қысқа мерзімді және орташа мерзімді перспективадағы болжамы қамтылады.

Құжат Ұлттық Банктің ресми интернет-ресурсында қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде электрондық нұсқада жарияланады.

Макроэкономикалық көрсеткіштердің болжамы мен талдауы **2023 жылғы 15 қарашадағы** жағдай бойынша статистикалық ақпарат негізінде дайындалды

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰЛТТЫҚ БАНКІ ТӨРАҒАСЫНЫҢ 2023 ЖЫЛҒЫ 24 ҚАРАШАДАҒЫ БАЗАЛЫҚ МӨЛШЕРЛЕМЕ ТУРАЛЫ МӘЛІМДЕМЕСІ

Ұлттық Банктің Ақша-кредит саясаты жөніндегі комитеті базалық мөлшерлемені 25 б.т. 15,75%-ға дейін төмендету туралы шешім қабылдады. Біз қабылдаған шешімнің негізінде инфляция мен экономиканың өсуінің жаңартылған болжамдары, сондай-ақ нақты деректер мен тәуекелдер балансын талдау нәтижелері жатыр.

Ағымдағы жағдайда базаның әсері, мөлшерлеме бойынша бұрын қабылданған шешімдер және Үкімет пен әкімдер қабылдаған шаралар аясында біз инфляцияның қарқынды бәсеңдеуін

байқап отырмыз. Естеріңізге сала кетейік, өткен жылы инфляция өте жоғары болды, бұл биылғы жылы жылдық инфляцияның біршама бәсеңдеуіне әсер етеді. Қазір ол біздің өткен болжамымыздың төменгі шегіне жақындап келеді, ал базалық және маусымдық мәндер қамтылмаған инфляция көрсеткіштері тұрақтандыру белгілерін көрсетеді. Алдағы айларда жылдық инфляция көрсеткішінің бір мәнді мәндер аймағына көшуі күтілуде.

Бұл ретте біздің негізгі сауда серіктесіміз ретінде азық-түлік бағасының өсуін, РФ-дағы инфляцияны, инфляциялық күтулер мен фискалдық шығыстардың динамикасын қоса алғанда, назар аударуды талап ететін жекелеген факторлар мен тәуекелдердің рөлі артады.

Сонымен қатар жылдық инфляцияның серпінді төмендеуі және оның 2023 жылдың соңына дейінгі неғұрлым төмен болжамдары бізге ағымдағы шешім шеңберінде базалық мөлшерлемені төмендетуге мүмкіндік берді. Инфляциялық күтулерде, бюджет саясатының параметрлерінде және сыртқы конъюнктурада біз қадағалап отырған үрдістер бізден біркелкі қатаң ақша-кредит шарттарын қолдауды талап етуді жалғастыруда.

Одан әрі қабылданған шешімнің факторларына көшемін.

Бірінші. Инфляция мен инфляциялық күтулердің динамикасы.

Инфляция сегізінші ай қатарынан тұрақты бәсеңдеуді жалғастыруда. Ағымдағы жылғы қазанда жылдық инфляция 10,8% деңгейінде қалыптасты. Нақты инфляция өткен болжамды диапазонның төменгі шегіне жақын қалыптасады, негізінен ТҚК бағасының күтілгеннен неғұрлым тежелген көтерілуі, сондай-ақ азық-түлік емес тауарлар бағасының қалыпты өсуі есебінен қалыптасады. Егер құрамдас бөлікпен қарайтын болсақ, онда азық-түлік тауарлары бағасының жылдық өсуі ж/ж 10,4%-ға дейін бәсеңдеді. Азық-түлікке жатпайтын тауарлардың жылдық инфляциясы ж/ж 11,1%-ға дейін төмендеді. Қызметтер бағасының өсуі ж/ж 11,0%-ға дейін төмендеді.

Қазанда айлық инфляция 0,7%-ды құрады, бұл оның тарихи орташа деңгейіне сәйкес келеді. Сонымен қатар, жылдық инфляцияның төмендеуі аясында біз базалық инфляцияның тұрақтануын (*екінші ай қатарынан 0,6%*) және маусымдық мәндер қамтылмаған инфляцияның баяулауын байқаймыз. Бұл инфляциялық процестерді тұрақтандыруға бағытталған үрдісті көрсетеді. Дегенмен, инфляцияның орнықты бөлігінің динамикасы әлі де нысаналы таргеттен жоғары болып тұр. Инфляциялық күтулер нақты инфляцияның оң динамикасына қарамастан, әлі де жоғары және жекелеген тауар нарықтарындағы жағдайдың

өзгеруіне тәуелді болып қала береді. Негізгі факторлардың бірі – ЖЖМ бағасының өсуі және азық-түлік бағасының динамикасы.

Екінші. Ішкі экономикадағы үрдістер.

Қазақстан экономикасы 2023 жылғы қаңтар-қазанда 4,9%-ға ж/ж өсті. Іскерлік белсенділіктің ұлғаюы орнықты ішкі сұраныс, инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру және мұнай секторын қалпына келтіру есебінен жүзеге асты.

Тауар өндірісіндегі өсу 3,8%-ды ж/ж құрады, қызмет көрсету саласындағы іскерлік белсенділік 5,4%-ға ж/ж өсті. Өсудің ең жоғары қарқыны құрылыс (12,5%, ж/ж), сауда (10,4%, ж/ж), сондай-ақ ақпарат және байланыс (8,0%, ж/ж) салаларында байқалды. Ауыл шаруашылығы саласындағы өндіріс көлемі 8,6%-ға ж/ж қысқарды, бұл болашақта азық-түлік инфляциясына қауіп төндіреді.

Экономика салаларының динамикалық өсуі негізінен мұнай өндіруді қалпына келтіру мен мемлекеттік шығыстар есебінен жалғасуда. Бұл экономиканың теріс үдеуі тәуекелін тудырады және маңызды проинфляциялық фактор болып табылады.

Сонымен бірге проинфляциялық факторға халықтың тұрақты тұтынушылық сұранысын да жатқызуға болады, ол 2023 жылғы қаңтар-қазанда сауданың 10,4%-ға ж/ж өсуінен көрінеді. Оның орнықты динамикасы тұтынушылық кредиттеу және тұтыну тауарларын импорттау деректерімен де расталады.

2023 жылдың 9 айында азық-түлікке жатпайтын тұтыну тауарларының импорты 36,7%-ға өсті. Мұндай өсу қарқыны ішкі сұраныстың ішкі ұсыныс мүмкіндіктерінен асып кетуін көрсетеді. Сонымен қатар, ішкі сұранысқа инвестициялық белсенділіктің 12,6%-ға ж/ж ұлғаюы және халықтың нақты жалақысының 3,5%-ға ж/ж өсуі әсер етті.

Үшінші. Сыртқы экономикалық жағдаят.

Сыртқы секторда біз инфляциялық қысымның төмендегенін байқаймыз, бұл қатаң монетарлық саясаттың әсерімен, азық-түлік бағасының оң динамикасымен, сондай-ақ энергия көздеріне бағаның жақында қысқа мерзімді баяулауымен түсіндіріледі.

Дегенмен, қысқа мерзімді перспективада біз негізінен Ресейдегі инфляция динамикасынан және әлемдік азық-түлік бағасының күтілетін өсуінен туындайтын проинфляциялық факторлардың ықпалының біршама күшеюін күтеміз. Алдағы уақытта сауда әріптес елдердегі ахуал тұрақтанған сайын біз нысаналы мәндерге қол жеткізуді және сыртқы факторлар тарапынан проинфляциялық қысымның төмендеуін күтеміз.

Біздің негізгі сауда әріптесіміз – Ресейде инфляция жеделдеуде. Қазанда ол *қыркүйектегі 6,0%-ға қарағанда 6,7%-ды* құрады және алдыңғы болжамдардан жоғары болды. Негізгі драйверлер – өсіп жатқан ішкі сұраныс пен рубль бағамының әлсіреуі. Сонымен қатар, Ресей Банкінің ақша-кредит саясатын күрт дәйекті қатаңдатуы аясында 2025 жылы Ресейдегі инфляция болжамды дәлізге оралады деп күтеміз. ЕО-да бағаның өсуі өткен жылдың жоғары базасын жою нәтижесінде қыркүйектегі 4,9%-дан 3,6%-ға ж/ж дейін баяулады. 2024 жылы жаңартылған болжамдарға сәйкес, ЕО-дағы инфляция күткеннен біршама жоғары болады. Алайда, жоғары негізгі мөлшерлемені ұзақ мерзімді ұстап тұру саясаты ЕО-ға 2025 жылы таргетке жетуге мүмкіндік береді. Тағы бір негізгі сауда-экономикалық әріптесіміз – Қытайда экономикалық белсенділіктің әлсіз ағымдағы көрсеткіштеріне байланысты дефляция байқалады.

Қантты қоспағанда, азық-түліктің барлық түрлерінің бағалары төмендегендіктен, әлемдік азық-түлік бағасы да төмендеуін жалғастыруда. Дәнді-дақылдар бағасының осы кездегі төмендеуі ұсыныстың маусымдық өсуіне байланысты. Дегенмен, 2023 жылдың аяғында және

2024 жылдың басында Украинадан астық жеткізілімінің төмендеуі нәтижесінде бағалар көтеріле бастайды деп болжануда.

Мұнай нарығы барреліне шамамен 80 АҚШ доллары деңгейінде тұрақтану белгілерін көрсетеді. ОПЕК+ компаниясының жыл соңына дейін өндірісті қысқарту жөніндегі шешімі, сондай-ақ Таяу Шығыстағы жанжалдың одан әрі өршу қаупі мұнай бағасына әсер етеді. Осыны ескере отырып, біздің базалық сценарийіміз Brent маркалы мұнайдың бағасын 2024 жылы орташа есеппен 85 АҚШ доллары және 2025 жылы 80 АҚШ доллары деңгейінде болады деп болжайды.

Ағымдағы жылға арналған инфляция болжамы 9,3-10,3%-ға дейін жақсарды. Осы жылға арналған болжамды қайта қарау тұрғын үй-коммуналдық қызметі тарифтерінің күткеннен неғұрлым қалыпты өсуімен және азық-түлікке жатпайтын тауарлар бағасының аса ұстамды өсуіне байланысты. Орта мерзімді перспективада инфляцияның төмендеуіне сыртқы орта тарапынан қысымның одан әрі әлсіреуі және монетарлық саясаттың қалыпты қатаң сипаты ықпал ететін болады. 2024 жылға болжам 7,5-9,5% деңгейінде, 2025 жылға – 5,5-7,5% деңгейінде сақталды.

Осы кезеңдегі инфляция болжамының негізгі тәуекелдерінің ішінде біз фискалдық ынталандырудың күшеюін, тұрақсыз инфляциялық күтулерді, 2023 жылғы төмен өнімділік әсерінің нәтижесінде азық-түлік бағасының ықтимал өсуін, сондай-ақ тұрғын үй-коммуналдық қызметінің тарифтері көтерілуінің тікелей әсерін атап өтеміз.

Біздің инфляция болжамымыз Үкімет талқылап отырған 2025 жылы ҚҚС-тың өсуін ескермейтінін атап өтемін. Біз оның инфляцияға әсерін осы салық реформасының параметрлері толығымен түсінікті болғаннан кейін бағалай аламыз, өйткені ҚҚС-тың ықтимал көтерілуі бір реттік фактор болып табылады және АКС реакциясын қажет етпейді. Біз қайталама әсерлерді мұқият қадағалайтын боламыз және олар пайда болған жағдайда оларға сәйкес жауап береміз.

Биылғы жылы Қазақстанның ЖІӨ өсуі бойынша болжамдар 4,2-5,2% диапазонында өзгеріссіз қалды, олар орта мерзімді перспективада қайта қаралған. 2024 жылға арналған болжам 3,2-4,2% диапазонына дейін төмендету жағына қарай қайта қаралды. Қайта қарау 2024 жылдың соңына немесе 2025 жылға қарай ТШО-ға өндірісті ұлғайтудың басталуын ауыстыруына байланысты. Тиісінше, 2025 жылға арналған болжам бұрын жоспарланған мұнай өндіру көлеміне қол жеткізбеу және тиісінше 2024 жылы ЖІӨ өсімінің төмен қарқыны салдарынан 5,5-6,5%-ға дейін көтерілді.

Жылдық инфляцияның динамикалық төмендеуі және оның 2023 жылдың соңына дейінгі төмен болжамдары базалық мөлшерлемені төмендету үшін кеңістік құрды. Базалық мөлшерлеме бойынша кейінгі шешімдер инфляция динамикасының болжамды траекторияға сәйкестігіне байланысты болады.

2024 жылы инфляцияның одан әрі баяулау кезінде Ұлттық Банк орта мерзімді перспективада орташа қатаң ақша-кредит жағдайларын сақтау қажеттілігін ескере отырып, мөлшерлемені бірқалыпты төмендетудің мақсатқа лайықтығын қарайтын болады. Мақсат - инфляцияны 5% мақсатқа қайтару және инфляциялық күтулерді нығайту. Бұл ретте біз деректерді жинақтау және тәуекелдер балансын мониторингтеу үшін базалық мөлшерлемені өзгертуде кідірту мүмкіндігін жоққа шығармаймыз.

Ұлттық Банктің басты міндеті – бағаның тұрақтылығын қамтамасыз ету. Бұл біздің барлық күш-жігеріміз орта мерзімді перспективада 5% инфляция бойынша белгіленген мақсатқа жетуге бағытталатынын білдіреді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Төрағасы Тимур Сүлейменов

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

**МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ
АХУАЛДЫҢ ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

I. МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ АХУАЛДЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

1.1. Болжамның алғышарттары

Жалғасып келе жатқан қатаң монетарлық саясаттың, сондай-ақ жоғары инфляция мен болжамды кезеңде артқан геосаяси тәуекелдерге байланысты өсіп келе жатқан белгісіздік қысымынан жаһандық экономика қалыпты қарқынмен дамиды.

ХВҚ-ның¹ жаңартылған болжамдарына сәйкес әлемді экономика 2022 жылғы 3,5%-дық өсімінен кейін 2023 жылы 3,0%-ға дейін баяулайды, 2024 жылы 2,9%-ға дейін одан әрі бәсеңдейді деп болжанады. Еуропаның көптеген ірі елдері бұрын күтілгеннен әлсіз қарқынмен дамиды. Сонымен қатар, АҚШ экономикасы жүргізіліп отырған қатаң монетарлық саясатқа қарамастан, «жеңіл қону» сценарийі бойынша дамиды. АҚШ экономикасының өсу қарқынын бағалау 2023 жылы 1,8%-дан 2,1%-ға дейін, 2024 жылы 1,0%-дан 1,5%-ға дейін өсірілді. Көптеген дамушы елдер бойынша жаңартылған болжамдар шикізат бағасының жоғары ағымдағы баға белгілеулеріне байланысты неғұрлым күшті экономикалық өсімді болжайды.

ЕО мен Қытайда күтілетін әлсіз экономикалық өсу Қазақстан экспорттайтын өнімге сұранысты төмендетуі мүмкін, ал Ресейдегі жоғары инфляция Қазақстандағы тұтыну бағасына сыртқы инфляциялық қысымды арттыруы мүмкін.

«2023 жылғы тамыз» болжамды раундымен салыстырғанда Қытай мен ЕО-дағы экономикалық өсу бойынша болжамдар төмендетілді (1-график). Қытай экономикасының өсу болжамдары ағымдағы нашар макроэкономикалық көрсеткіштерге, сондай-ақ жылжымайтын мүлік нарығында сақталып отырған проблемаларға байланысты төмендеу жағына қарай қайта қаралды. ЕО елдері қатаң монетарлық саясат жүргізілуіне, өнеркәсіп секторында өндіріс қысқаруына, сондай-ақ экспортталатын өнімге деген сыртқы сұраныстың әлсіздігіне байланысты бұрын болжанғаннан да нашар қарқынмен дамиды. Өз кезегінде, осы жылға арналған Ресей экономикасының өсу болжамдары ішкі сұраныс қарқынды өсуі, сондай-ақ инвестициялық белсенділік артуы және жоғары бюджеттік ынталандыру аясында көтерілді, бұл ретте 2024-2025 жылдарға арналған бағалау 1,5% деңгейінде өзгеріссіз қалды (1-график) (1-кесте).

Ағымдағы динамиканы ескере отырып инфляция бойынша болжамдар Қытай мен ЕО бойынша шамалы қайта қаралды. Болжам бойынша, Ресейдегі инфляция 2024 жылдың соңына дейін нысаналы деңгейден жоғары қалыптасады. Барлық сауда әріптес елдерде жылдық инфляция болжамды кезеңнің соңына қарай нысаналы мәндерге оралады деп күтілуде (2-график).

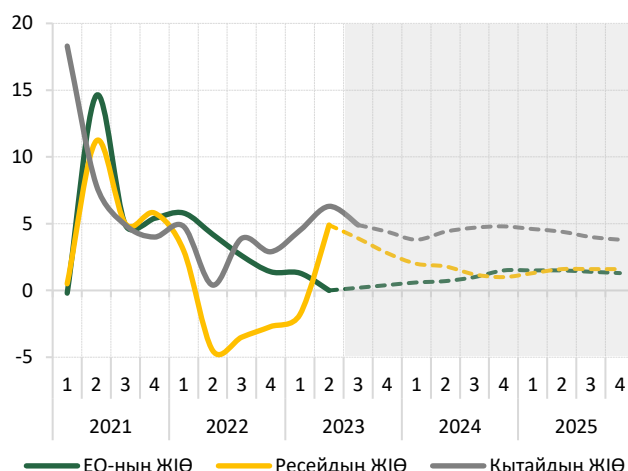
Орнықты жоғары инфляция әлемде қатаң монетарлық жағдайлар сақталуына әкеледі. Сонымен қатар, инфляцияның бұдан әрі динамикасы белгісіз болуы қайтадан мөлшерлемелердің төмендеуі басталу циклі неғұрлым кеш мерзімге ауысуына алып келеді, бұл қаржы нарықтарындағы құбылмалылық күшею ықтималдығын және теңге бағамына қысым күшеюін арттырады.

«2023 жылғы тамыз» болжамды раундымен салыстырғанда сыртқы монетарлық жағдайлар бойынша алғышарттар шамалы нашарлады. Елдердегі базалық инфляция тұрақтанды, бірақ ол әлі де нысаналы мәндерден айтарлықтай асуда. Кейбір елдерде тұтынушылық және іскерлік белсенділік жалғасқан қатаң ақша-кредит саясатына төзімді болып қалуда. АҚШ ФРЖ және ЕОБ монетарлық саясатының шектеулі сипаты бұрын болжанғаннан ұзағырақ сақталады

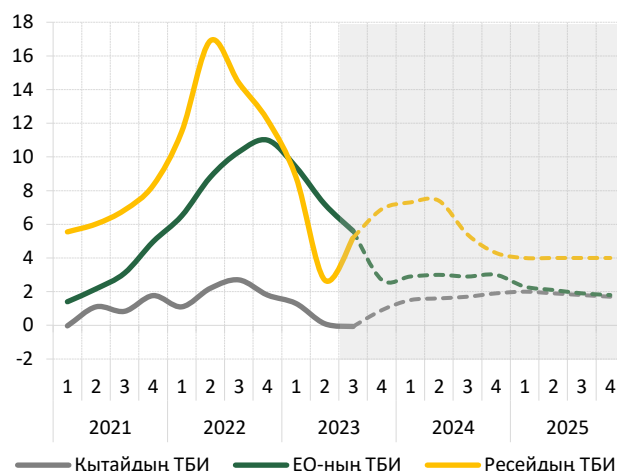
¹ ХВҚ-ның «Әлемдік экономиканың даму перспективалары. Қазан 2023» баяндамасы

деп күтілуде. Орта мерзімді перспективада ірі орталық банктер саясатын күтілгендей жеңілдетуі валюта нарықтарына, оның ішінде Қазақстанның сауда әріптес елдерінің бағамдарына оң әсер етуі тиіс.

1-график. ЖІӨ-нің өсу қарқыны, ж/ж, %

2-график. Инфляция, ж/ж, %

Дереккөзі: Eurostat, National Bureau of Statistics of China, Rosstat, Consensus Ecs., РФ ОБ, ҚР ҰБ бағалауы

1-кесте. Базалық сценарий болжамының алғышарттары

	2023	2024	2025
ЖІӨ, ж/ж, %			
Қытай	5,0 (5,5)	4,4 (4,8)	4,2 (4,6)
ЕО	0,5 (0,7)	1,0 (1,3)	1,4 (1,5)
Ресей	2,5 (2,0)	1,5 (1,5)	1,5 (1,5)
Инфляция, ж/ж, %			
Қытай	0,9 (1,7)	1,9 (2,0)	1,7 (2,2)
ЕО	2,7 (3,1)	3,0 (2,7)	1,8 (2,0)
Ресей	6,9 (5,8)	4,3 (4,0)	4,0 (4,0)

Дереккөзі: Consensus Ecs болжамы, ҚРҰБ есебі

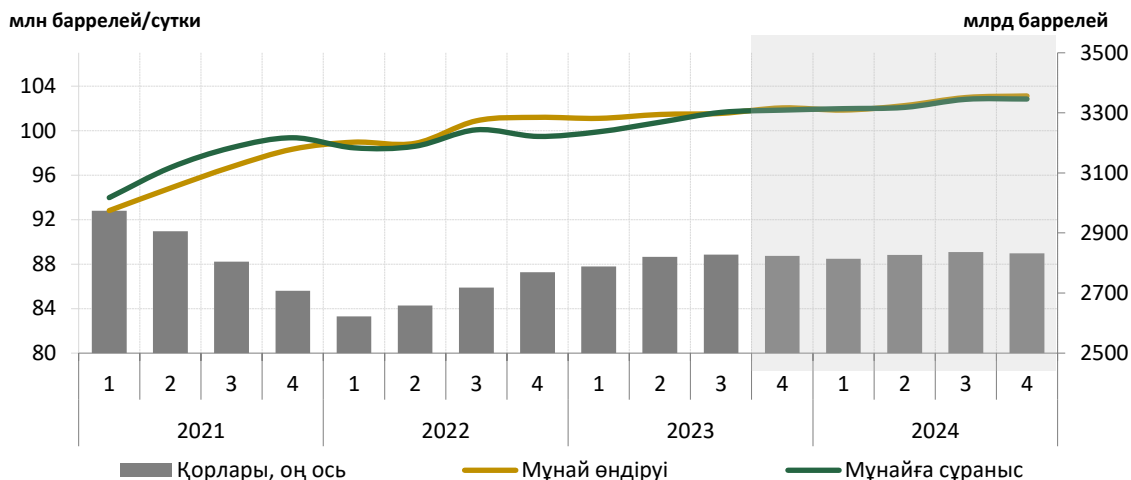
* – жақшада «2023 жылғы тамыз» болжамды раунд шеңберінде алдыңғы болжам көрсетілген

Таяу Шығыстағы ахуалға байланысты геосаяси тәуекелдердің өсуі биылғы жылғы қазанның басында мұнай бағасының барреліне 80 АҚШ долларынан жоғары өсуіне алып келді. Бұл ретте орта мерзімді перспективада ОПЕК+ елдерінен басқа елдер тарапынан мұнайды ұсынудың ұлғаюы және әлемдік экономиканың неғұрлым әлсіз дамуы аясында мұнайдың әлемдік бағасының төмендейтіні күтілуде.

Өткен «2023 жылғы тамыз» болжамды раундпен салыстырғанда мұнай нарығының алғышарттары мұнайдың қазіргі бағасының жоғары болуы нәтижесінде арту жағына қарай аздап қайта қаралды. Жыл соңына дейін мұнай бағасының барреліне 90 АҚШ доллары белгісінде тұрақталатыны күтілуде. Бұған Сауд Арабиясы мен Ресейдің мұнай өндіруді биылғы жылдың соңына дейін тәулігіне 1,3 млн баррель мөлшерінде қысқартуды жалғастыруы ықпал ететін болады. Осылайша, 2023 жылғы төртінші тоқсанда кішігірім нарық тапшылығы қалыптасады (3-график). Келесі жылы ОПЕК+ елдерінен басқа елдердің мұнай өндіруді

ұлғайтуына, сондай-ақ энергия көздеріне сұраныстың қысқаруына байланысты мұнай бағасының біртіндеп төмендейтіні күтіледі, бұл әлемдік экономиканың әлсіз өсу қарқынына байланысты болып отыр. Сонымен қатар, EIA² бағалауына сәйкес АҚШ-та 2024 жылы бензинді тұтыну соңғы екі онжылдықтағы ең төменгі деңгейге дейін төмендейтіні күтіледі, бұл мұнайға сұраныстың азаюына алып келеді (4-график).

3-график. Әлемдік мұнай нарығының динамикасы

Дереккөзі: EIA

Мұнай нарығындағы жоғары белгісіздікті, сондай-ақ келесі жылы сұраныстың азаю перспективасын назарға ала отырып, базалық сценарий шеңберінде Brent маркалы мұнай бағасының 2024 жылдың соңына қарай барреліне 80 АҚШ долларына дейін төмендейтіні және 2025 жылы осы деңгейінде сақталатыны болжанады. АҚШ баррелі үшін. Бұл ретте, Таяу Шығыстағы ахуал белгісіздіктің, оның ішінде энергия бағасының динамикасы тұрғысынан маңызды факторына айналды. Оптимистік және пессимистік сценарийлердің алғышарттары барреліне 100 АҚШ доллары және 60 АҚШ доллары деңгейінде белгіленді (2-кесте).

2-кесте. Мұнай бағасы бойынша болжамдардың алғышарттары

	2023	2024	2025
Пессимистік сценарий	83,0 (74,9)*	64,6 (50,9)	60,0 (50,0)
Негізгі сценарий	84,0 (80,0)	85,0 (80,0)	80,0 (77,3)
Оптимистік сценарий	84,3 (84,2)	98,4 (109,0)	100,0 (110,0)

Дереккөзі: ҚРҰБ есебі

* – жақшада «2023 жылғы тамыз» болжамды раунды шеңберінде алдыңғы болжам көрсетілген

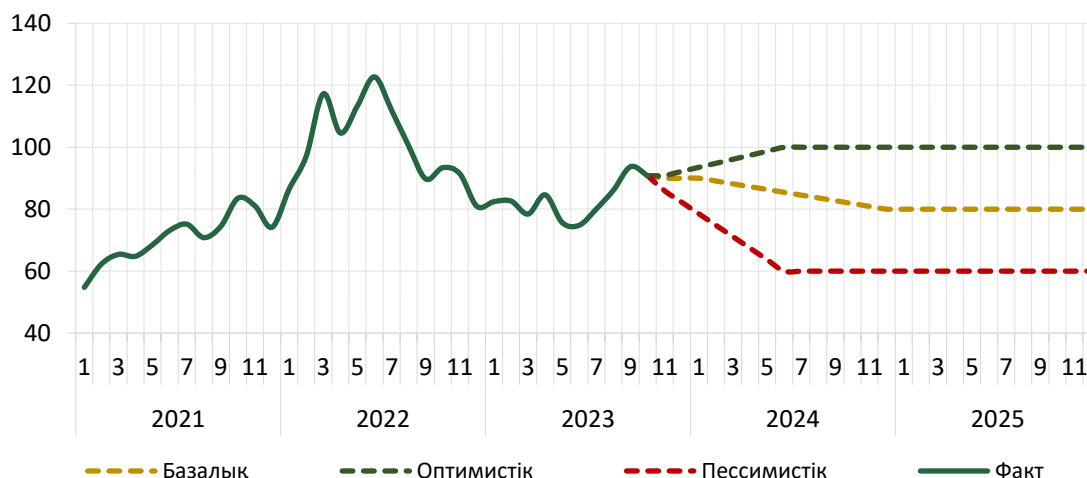
Экспорттаушы елдердегі логистика проблемаларына байланысты 2024 жылдың ортасына қарай дәнді дақылдардың әлемдік бағасының біртіндеп баяулап, 2022 жылдың басындағы деңгейіне қайта оралатыны күтіледі.

Дәнді дақылдардың ФАО индексі биылғы жылғы наурыздан бері жылдық мәнде төмендеп барады, бұл әлемдік нарықта бидай мен жүгерінің қомақты экспорттық ұсынысының болуына байланысты. Сонымен қатар, осы жылдың соңынан бастап 2024 жылдың ортасына дейін Украинадан жеткізілімдердің қысқаруына орай бағаның өсетіні болжануда. Сонымен қатар, 2024 жылғы бірінші жартыжылдықта Ресейден бидайдың қатты сорттарын шығаруға ықтимал тыйым салуы әлемдік нарықта дәнді дақылдарды ұсынудың қысқару тәуекелінің бірі болып

² EIA STEO November 2023 Report

табылады. АҚШ-тағы логистикалық проблемалар (Миссисипи өзеніндегі су деңгейінің төмен болуы аясында) астық бағасына жоғары қысым көрсетуі мүмкін. 2024 жылдың ортасынан бастап әлемдік ұсыныстың өсуі аясында астық бағасының біртіндеп төмендейтіні күтіледі.

4-график. Brent маркалы мұнай бағасының сценарийі, барреліне АҚШ доллары

Дереккөзі: EIA, ҚР ҰБ есебі

1.2. Базалық сценарий бойынша экономикалық жағдайды дамыту перспективалары

ЖІӨ-нің өсу қарқыны астықтың нашар жиналуына байланысты 2023 жылдың үшінші тоқсанына қарай аздап баяулағаннан кейін, бұрынғы траекториясына тез оралды және 2023 жылдың 10 айының қорытындысы бойынша экономикалық даму серпіні ҚРҰБ базалық сценарийіне сәйкес қалыптасты. ЖІӨ болжамдары бойынша 2023 жылы – 4,2-5,2%, 2024 жылы – 3,2-4,2%, 2025 жылы – 5,5-6,5% (5-график) (3-кесте) құрайды.

МАЭК-тегі апатқа байланысты тәуекелдер, бұрын болжанғандай, мұнай өндіруге айтарлықтай әсер еткен жоқ және оны өндіру ҚРҰБ күткендей қалыптасуда. Ішкі сұраныстың артуы жағдайында өндіріс пен қызмет көрсету саласының айтарлықтай өсуі жалғасуда. Осылайша, Ұлттық Банктің базалық болжамы мен алғышарттары өзгерген жоқ және жыл қорытындысы бойынша ЖІӨ-нің **4,2-5,2%** өсуі күтілуде.

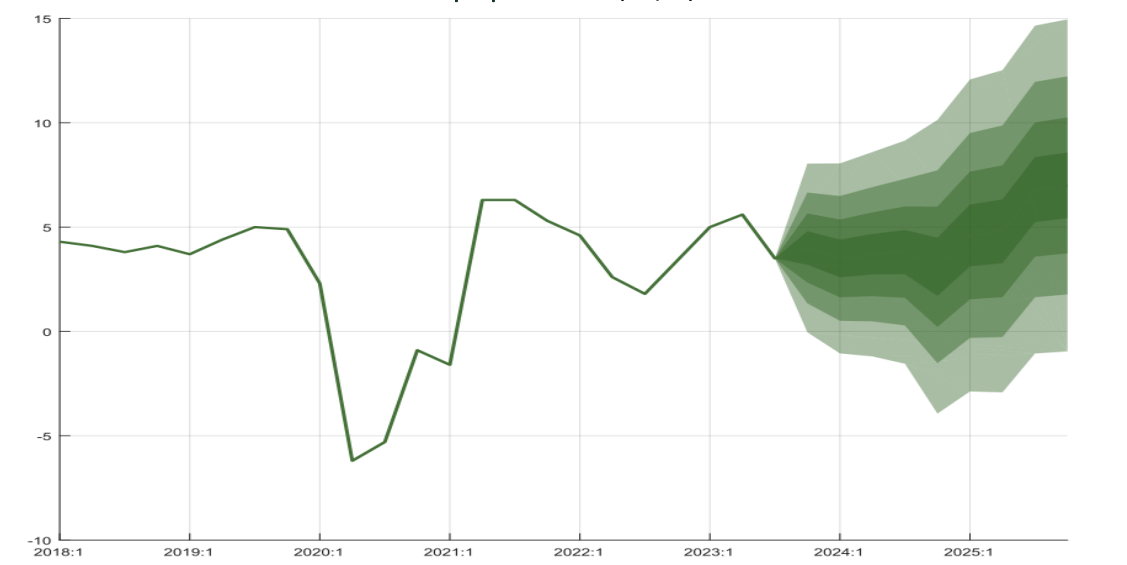
Сонымен қатар, 2024-2025 жылдарға арналған экономикалық даму болжамдары ТШО-ға ККЖ/ҰЕҚБЖ жобасын енгізуді 2025 жылға ауыстыруға байланысты елеулі өзгерістерге ұшырады. Бюджеттік ынталандыру бойынша алғышарт бұрынғыдай оң фискалдық импульс сақталуы күтілгендей өзгеріссіз қалды. Осылайша, 2024 жылы 2025 жылға қарай жеделдетілген экономикалық өсім күтілуде.

2024 жылы жоғары бюджеттік шығындармен қолдау көрсетілетін ішкі сұраныс ЖІӨ-нің өсуіне негізгі үлес қосады. Атап айтқанда, бюджеттік ынталандыру білім беру объектілерін салуға және инфрақұрылымдық жобаларға, сондай-ақ ТКШ объектілерін жаңғыртуға бағытталатын болады. Сұраныстың оң динамикасының сақталуына байланысты мұнай секторында және экономиканың нақты секторының басқа да салаларында инвестициялық жобалар жалғасады деп күтілуде. Нақты жалақының өсуімен бірге орта мерзімді келешекте тұтынушылық сұранысты қолдайтын фискалдық саясаттың әлеуметтік бағыты жалғасады. Нәтижесінде 2024 жылға жаңартылған болжам **3,2-4,2%** құрайды.

2025 жылы бюджеттік ынталандыру біршама әлсірейтін болады, алайда ККЖ/ҰЕҚБЖ жобасының іске қосылуына байланысты неғұрлым ұстамды фискалдық импульс экспорттың жеделдеуімен реттелетін болады, бұл ТШО кен орнында мұнай өндірісін едәуір ұлғайтуға мүмкіндік береді. Болжамды келешекте тұрақты болып қалатын сыртқы сұраныс экспортқа

қолдау жасайды. Экспорттың ішкі сұраныс динамикасынан және қалыпты импорттан озыңқы өсуі нәтижесінде 2025 жылы ЖІӨ өсімі **5,5-6,5%-ды** құрайды.

5-график. ЖІӨ, ж/ж, %

Дереккөзі: ҚРҰБ болжамы

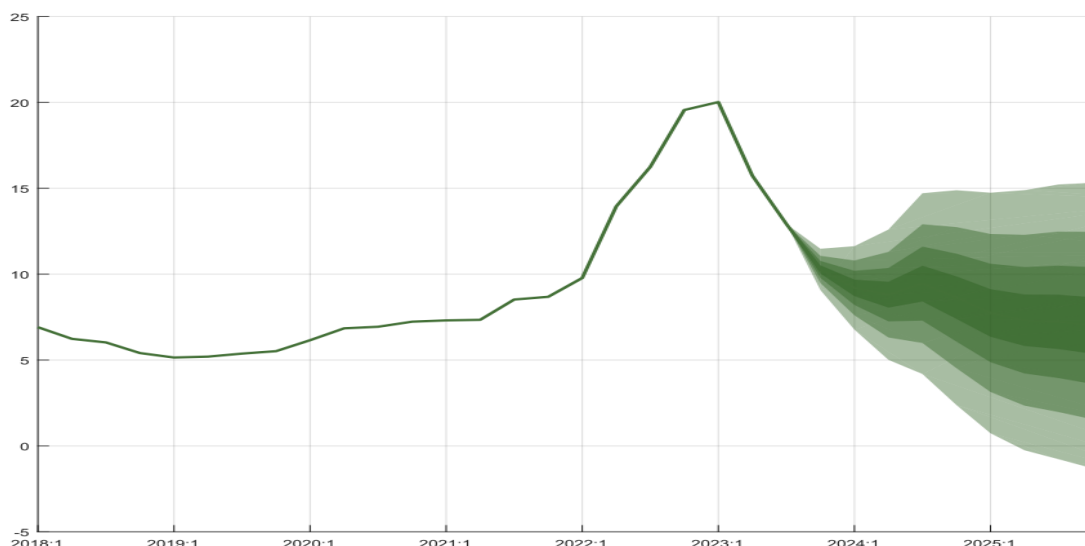
Бүкіл болжамды келешектегі шығарылым алшақтығы 2025 жылдың соңына қарай біртіндеп жабыла отырып, оң болып қалады. Ішкі сұраныстың оң алшақтығы 2025 жылға қарай аздап қысқарады. Ішкі сұраныстың функциясы ретінде импорт ұқсас динамиканы көрсетеді. 2024 жылы экспорттың нөлге жуық алшақтығы күтілуде, оның 2025 жылға қарай айтарлықтай өсуі байқалады. Мемлекеттік басқару органдарының тұтынуы бойынша 2025 жылы нөлге ұмтылумен 2024 жылы шағын оң алшақтық күтілуде. Жалпы алғанда, өндіріс алшақтығы жабылуға қарай жылжиды, бірақ экспорт динамикасын қайта қарауға байланысты өткен болжамдармен салыстырғанда баяу болады.

Инфляцияның 2023 жылға арналған болжамы ағымдағы инфляцияның төмендеуіне байланысты төмендету жағына қарай қайта қаралды. 2024-2025 жылдары инфляция баяулайды, болжамды динамиканың алғышарттары мен траекториясы елеулі өзгерістерге ұшыраған жоқ. Инфляция 2023 жылы 9,3-10,3%, 2024 жылы – 7,5-9,5%, 2025 жылы – 5,5-7,5% құрайды (6-график) (3-кесте).

2023 жылдың соңында инфляция динамикасы бірнеше маңызды факторларға ұшырайды. Реттелетін қызметтер бағасының өсуі жалғасады, бұл инфляцияның сервистік компонентін жеделдетуге әкеледі. Бұл ретте сервистік компоненттің реттелетін бөлігіне бағаның өсуі белгілі бір өңірлер бойынша кейбір коммуналдық қызметтерге ғана әсер етті. Осылайша, 2023 жылдың қаңтар-қазан айлары аралығында реттелетін тұрғын үй-коммуналдық қызметтер бағасының жинақталған өсуі 11,8% құрады, ал инфляцияға қосқан үлесі 0,67 п.т. болды, бұл бұрын күткеннен төмен. Ағымдағы жылдың қараша-желтоқсан айларында коммуналдық қызметтер бағасының өсуі жалғасады, бірақ қалыптасып отырған төмен динамиканы ескере отырып, реттелетін қызметтер бағасының өсу қарқыны және инфляцияға күтілетін үлес өткен болжам шеңберінде күтілгеннен төмен болады.

Сонымен қатар, халықтың нақты табысының өсуі және сұраныстың тиісті өсуі (жаппай сату және жаңа жылдық мерекелер) аясында ағымдағы жылдың соңында азық-түлікке жатпайтын тауарлар мен нарықтық қызметтер бағасының айлық өсуінің жоғары мәндері күтілуде.

6-график. Инфляция, ж/ж, %

Дереккөзі: ҚРҰБ болжамы

2024 жылдың бірінші жартыжылдығында азық-түлік инфляциясының бұрын болжанғаннан жоғары динамикасы күтілуде, бұл Қазақстандағы 2023 жылғы астық нашар болуы салдарымен және ФАО-ның дәнді дақылдарға баға индексі жылдам өсуімен байланысты болады. Сонымен қатар, болашақта әлемдік азық-түлік қорлары біртіндеп қалпына келуіне және отандық өндірушілер бағасының қалыпты динамикасымен қоса ФАО индексі төмендеуіне қарай азық-түлік инфляциясы тез баяулай бастайды. ТБИ құрылымында сервистік инфляция басқа құрауыштарға қарағанда бәсеңдеп баяулайды, бұл ағымдағы кезде бағаның қуып жетіп өсуі байқалатын реттелмейтін қызметтерге (2023 жылдың басынан бері), сондай-ақ сервистік құрауыштың болжамды траекториясына енгізілген ТКҚ саласында реформалар жалғасуынан, реттелетін қызметтердің бағасы өсуіне байланысты болады. Инфляция болжамы Қазақстан Республикасының Үкіметі талқылап отырған 2025 жылы ҚҚС өсімін де есепке алмайды.

Жалпы орта мерзімді кезеңде инфляциялық күтулердің тұрақтануына әкелетін ақша-кредит шарттарының шектеулі сипаты аясында жылдық инфляцияның баяулауы жалғасады. Қазақстанның сауда әріптес елдерінде инфляция өзінің нысаналы мәндеріне біртіндеп кері келуі және әлемдік азық-түлік бағасының төмендеу жағына қарай жалпы үрдісі де Қазақстанда да инфляция төмендеуіне ықпал етеді. Жоғарыда аталған дезинфляциялық факторларға қарамастан, фискалдық ынталандыру мен нақты айырбастау бағамының барынша әлсіз динамикасы инфляция өзінің нысаналы деңгейіне тез оралуын тежейді. Осылайша, инфляция 2024 жылдың соңына қарай **7,5-9,5%**-дық аралықта қалыптасады, 2025 жылдың соңына қарай **5,5-7,5%**-ға дейін төмендейді.

3-кесте. Базалық сценарий бойынша болжам

	2023	2024	2025
ЖІӨ, ж/ж, %	4,2-5,2 (4,2-5,2)	3,2-4,2 (4-5)	5,5-6,5 (4-5)
ТПИ, <i>желтоқсаннан өткен</i> <i>жылдың желтоқсанына, %</i>	9,3-10,3 (10-12)	7,5-9,5 (7,5-9,5)	5,5-7,5 (5,5-7,5)
Brent мұнайы, баррелі <i>үшін АҚШ долларымен,</i> <i>жылына орта есеппен</i>	84 (80)	85 (80)	80 (77)

Дереккөзі: ҚРҰБ болжамы

1.3. Баламалы болжам сценарийлері

Тұрақсыз геосаяси жағдай аясында әлемдік экономиканың дамуына қатысты белгісіздік сақталуына байланысты Ұлттық Банк базалық мөлшерлеме бойынша шешім қабылдау кезінде базалық сценарийден басқа да баламалы - пессимистік (4 (а) кестесі) және оптимистік (4 (б) кестесі) сценарийлерді қарастырды.

Пессимистік сценарийді іске асырылу кезінде мұнай бағасы бір баррелі үшін 60 АҚШ долларына дейін біртіндеп төмендеуі және оның 2025 жылдың соңына дейін осы деңгейде сақталуы көзделеді. Бұл сценарийге қолайсыз геосаяси жағдайдың салдарынан әлемдік экономиканың өсуі ықтимал баяулауы, ОПЕК+ өндірілетін мұнай көлеміне қатысты мәмілесі тоқтатылуы және ОПЕК-тен тыс мұнайдың көп өндірілуі ықпал етеді.

Пессимистік сценарий бойынша оқиғалар дамыған жағдайда, Қазақстанның экспорттық тауарларына, бірінші кезекте мұнайға деген сұраныс бәсеңдейтін болады. Бұл фактор мұнайдың төмен бағасымен бірге өндіруші салаларда іскерлік белсенділікті шектейді, бұл құрылыс, көлік, сауда және басқа да қызметтер аралас салаларға және жалпы экономикадағы инвестицияларға теріс әсер етеді. Экономикадағы әлсіз белсенділік халықтың табысы азаюы мен тұтынудың тиісінше нашарлауына әкеледі. Сонымен қатар, экономикалық агенттер мұнай бағасының жаңа деңгейіне және төмен базаның әсеріне бейімделуіне, сондай-ақ ТШО-да мұнай өндіруді ұлғайту бойынша алғышарттар сақталуына қарай 2025 жылы экономиканың өсуі базалық сценарийдің мәндеріне жақындайды. Нәтижесінде ЖІӨ өсу қарқыны 2023 жылы 4-5%, 2024 жылы 2,5-3,5% және 2025 жылы 5-6% болады.

Пессимистік сценарий кезінде инфляция базалық сценарийге қарағанда төмен қарқынмен баяулайды. Экономикадағы белсенділік төмендеуіне қарамастан, теңгенің неғұрлым әлсіз нақты тиімді бағамы және барынша жоғары инфляциялық күтулер артқан инфляциялық қысымға негіз болады. **2023 жылы инфляция 9,5-10,5%, 2024 жылы – 8,5-9,5%, 2025 жылы – 6-8% болады.**

Әлемдік экономика оптимистік сценарий бойынша дамыған жағдайда, мұнай бағасы бір баррелі үшін бірте-бірте 100 АҚШ долларына дейін көтеріледі және осы деңгейде болжамды келешектің соңына дейін қалады деп болжанады. Геосаяси шиеленіс төмендеуі, белсенді сауда қатынастарының қалпына келуі және мұнайды әлемдік қалыпты өндіру сақталуы кезінде дамыған және дамушы елдерде инфляция тез баяулауына қарай ақша-кредит жағдайлары жеңілдеуі аясында әлемдік экономиканың барынша жылдам өсуі мұнай бағасы және жалпы шикізат тауарларының бағасы өсуіне ықпал етеді.

Шикізаттың жоғары әлемдік бағасы мен ұлғайған сыртқы сұраныс базалық сценарийге қарағанда Қазақстандағы іскерлік белсенділікке күшті әсер ететін болады. **2023 жылы экономиканың өсуі 4,5-5,5%, 2024 жылы – 3,5-4,5%, 2025 жылы – 5,8-6,8% болады.**

Оптимистік сценарий кезінде инфляция базалық сценарийге қарағанда нысаналы мәндерге қарай тезірек төмендейді. Бұған теңге бағамының нығайған динамикасы мен аздаған сыртқы инфляциялық қысым ықпал етеді. **Инфляция 2023 жылы 9,3-10,3%, 2024 жылы – 7-9%, 2025 жылы – 5-7% шектерінде қалыптасады.**

4 (а) кесте. Пессимистік сценарий бойынша болжамдар

	2023	2024	2025
ЖІӨ, ж/ж, %	4-5 (4-5)	2,5-3,5 (3,5-4,5)	5-6 (4-5)
ТПИ, <i>желтоқсаннан өткен жылдың желтоқсанына, %</i>	9,5-10,5 (12-14)	8,5-9,5 (9-11)	6-8 (7-9)
Brent мұнайы, баррелі үшін АҚШ долларымен, жылына орта есеппен	83	64,6	60

4 (б) кесте. Оптимистік сценарий бойынша болжамдар

	2023	2024	2025
ЖІӨ, ж/ж, %	4,5-5,5 (4,5-5,5)	3,5-4,5 (5-6)	5,8-6,8 (4,5-5,5)
ТПИ, <i>желтоқсаннан өткен жылдың желтоқсанына, %</i>	9,3-10,3 (9,5-11,5)	7-9 (7-9)	5-7 (5-7)
Brent мұнайы, баррелі үшін АҚШ долларымен, жылына орта есеппен	84,3	98,4	100

Дереккөзі: ҚРҰБ болжамы

1.4. Орта мерзімді перспективадағы тәуекелдер

Алдыңғы болжамды раундпен салыстырғанда фискалдық ынталандыру мен инфляциялық күтулер өсуі есебінен тәуекелдердің жиынтық балансы әлсіз проинфляциялық жаққа ауысқан. Сыртқы факторлар жағынан тәуекелдер ішкі факторлар шамалы өзгеруі кезінде бұрынғы деңгейде қалуда (7-график).

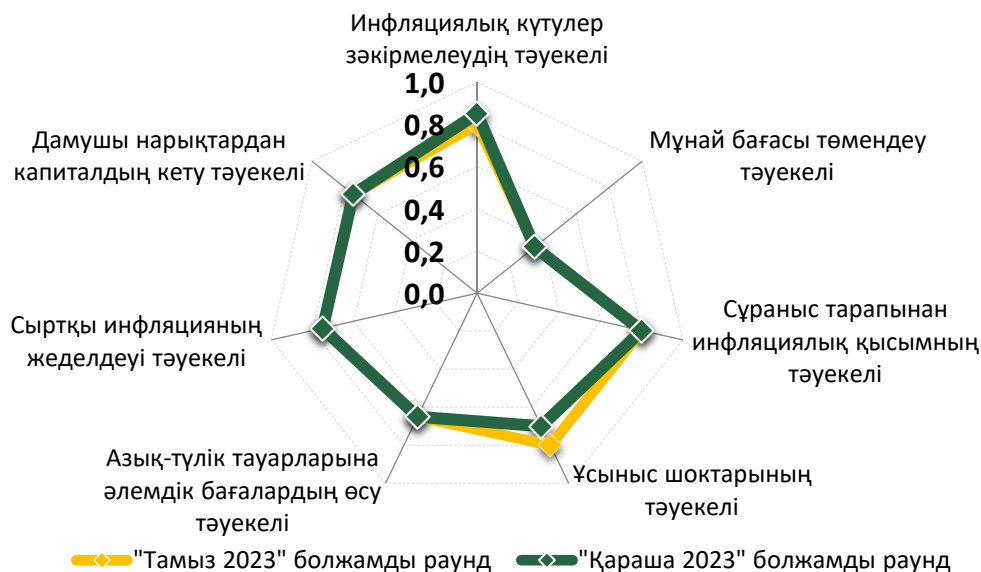
Алдыңғы болжамды раундпен салыстырғанда Қара теңіздегі сауда жолдарының шектелуі, әлемдік сауданың шектелуі және әлемдік астық ықтимал төмендеуі салдарынан жоғары әлемдік азық-түлік инфляциясы импортының тәуекелі сақталуда. Қазіргі кезде бағаның жалпы төмендеу үрдісі жалғасып жатқанымен, орта мерзімді перспективада Қара теңіз немесе басқа дәстүрлі маршруттар бойынша жеткізілімді ықтимал түрде шектеу әлемде азық-түліктің жетіспеуіне және баға тиісінше өсуіне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, климаттың өзгеруі көптеген дақылдардың өнімділігі төмендеуіне маңызды себеп және әлемде азық-түлік бағасы ұлғая өсуіне негіз болуы мүмкін. Бұл сыртқы тәуекел факторлары Қазақстандағы нашар астықтың салдарымен бірге Қазақстанда азық-түлік бағасы айтарлықтай өсуіне себепші болуы мүмкін.

Сыртқы инфляция импортының тәуекелі әлі де жоғары. Экономикадағы бағаның тұрақты өсуін білдіретін базалық инфляция көптеген елдерде мақсатты деңгейден жоғары болуда, бұл болашақта инфляцияның жеделдеуін білдіруі мүмкін. Сонымен қатар, Қазақстанның негізгі сауда серіктестерінің бірі Ресейде рубльдің жақында әлсіреуі, экономикадағы ұсыныстан ішкі сұраныс артуы, сондай-ақ өндірістік байланыстардың қайта құрылуы салдарынан инфляцияның едәуір жеделдеуі ықтимал. Алайда, РFOB тарапынан ақша-кредит шарттарын қатаңдату, сондай-ақ Қытай мен ЕО-да бағаның аздаған өсуімен бірге Қазақстан импортында Ресей үлесі төмендеуі осы фактордың теріс салдарын шектеуі мүмкін.

Дамушы нарықтардан дамыған нарықтардың пайдасына капиталдың әкетілу тәуекелі де жоғары болып қалуда. Мәселен, әлемде орнықты инфляциялық қысым сақталуы себебінен

дамыған елдердің орталық банктері қатаң ақша-кредит саясатын жүргізуді жалғастыруы мүмкін, осылайша дамушы нарықтардың айырбастау бағамдарына қысымды күшейтеді.

7-график. Сараптамалық тәсілге негізделген тәуекелдер картасы

Дереккөзі: ҚРҰБ есебі

Мұнайға болжамды сұраныс оның ұсынысынан асып кетуі салдарынан мұнай бағасы айтарлықтай құлдырау тәуекелі азырақ байқалады, бұл ОПЕК+ мұнай өндіруді қысқарту бойынша әрекеттерімен, Таяу Шығыста шиеленіс өршуімен және әлемдік экономиканың жалғасқан өсуімен байланысты. Сонымен қатар, дәстүрлі сауда байланыстары үзілуі, қаржы секторында проблемалардың өсуі аясында әлемдік экономика өсуінің төмендеуі мұнай мен басқа да шикізат тауарларының бағасы төмендеуінің себебі болуы мүмкін.

Инфляцияның ішкі тәуекел факторларына келетін болсақ, олардың туындауы өзгеруі көп бағытты сипатта.

Мәселен, ұсыныс факторлары жағынан тәуекелдер әлі де жоғары болып қалса да, олар шамалы төмендеді. Ауыл шаруашылығы мен өңдеу өнеркәсібінде өндірушілер бағасының төмен динамикасы өндірушілердің өзіндік құны өсуінің тәуекелдерін біршама төмендетеді. Осыған қарамастан, осы факторлардың әсері реттелетін тұрғын үй-коммуналдық қызметтердің бағасы күтілетін өсуі, тасымалдау шығыны ұлғаюы, осы жылғы төмен астықтың теріс салдары аясында кейіннен өршуі мүмкін.

Сонымен бірге инфляциялық күтулер инфляция бойынша таргеттен асатын мәндерде жеделдеу тәуекелі артты, бұл олардың ағымдағы артқан динамикасына байланысты. Қатаң монетарлық жағдайларға қарамастан, болашақта олардың нысаналы мәнге жақындауына инфляциялық күтулердің бейімделуі және олардың азық-түлік, ЖЖМ және ЖКҚ бағасының динамикасына тәуелділігі кедергі келтіруі мүмкін.

Фискалдық ынталандыру күшеюі аясында ішкі сұраныс жағынан инфляциялық қысымның жоғары тәуекелі сақталуда. Өткен жылдары ұлғайту жағына мемлекеттік шығысты мерзімді қайта қарауды, бюджеттің мұнайға қатысты емес елеулі тапшылығын білдіретін салықтың жеткіліксіз жиналуын ескере отырып, бюджет параметрлері шығыс бөлігін кеңейту және/немесе бюджет тапшылығын ұлғайту жағына қарай қосымша қайта қаралуы мүмкін екендігі жоққа шығарылмайды, бұл экономикадағы проинфляциялық қысымның қосымша көзі болуы мүмкін.

Экономиканың өсуі бойынша болжам тәуекелдерінің ішінде 2024-2025 жылдардағы мұнай өндіру параметрлеріне қатысты белгісіздік негізгі және маңызды фактор болып табылады.

1.5. Төлем балансының ағымдағы шотының болжамы

Базалық сценарийге сәйкес орта мерзімді перспективада төлем балансының ағымдағы шоты тапшылық аймағында қалыптасатын болады. 2023-2025 жылдары ағымдағы шоттың тапшылығы тауарлар импортының елеулі көлеміне және 2022 жылғы шикізат тауарларының жоғары әлемдік бағаларының төмендеу жағына қарай түзетілуіне байланысты болады.

Төлем балансының ағымдағы шотының 2022 жылы ЖІӨ-ге қатысты (+)3,1% мөлшеріндегі профициттен 2023 жылы ЖІӨ-ге қатысты (-)3,5%, 2024 жылы ЖІӨ-ге қатысты (-)2,9% және 2025 жылы ЖІӨ-ге қатысты (-)2,1% мөлшеріндегі тапшылық мәндеріне күтіліп отырған ауысуы келесі факторлардың салдары болады (8-график).

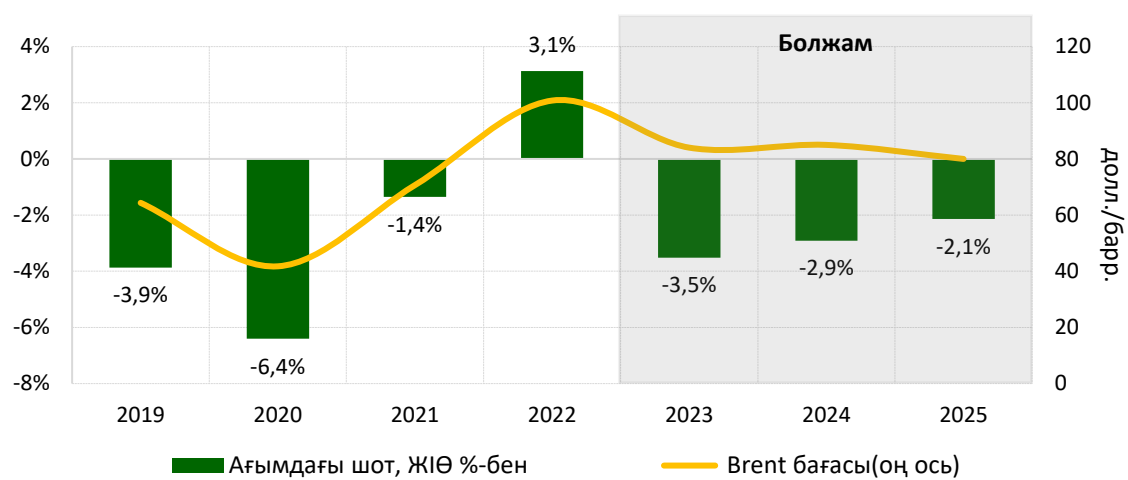
Болжамды келешекте төлем балансының әдіснамасы бойынша **тауарлар импорты** 2022 жылғы 50,6 млрд АҚШ доллары мөлшеріндегі ең жоғары мәнінен асып, айтарлықтай өсуді жалғастырады. Өсім халық пен бизнестің өсіп келе жатқан қажеттіліктерін өтеу үшін ішкі өндіріс көлемінің жеткіліксіздігіне, Қазақстанның өндірістік тізбектерінде жоғары импорттық құрамдас бөлікке, сондай-ақ экономиканы қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары мен бастамалары іске асырылуына байланысты болады. Импорттық жеткізілімдерге орнықты сұраныс фискалдық шығыспен, сондай-ақ халық пен бизнестің жеке және қарыз қаражатымен қаржыландырылатын болады.

Болжамды келешекте төлем балансының әдіснамасы бойынша **тауарлар экспорты** шикізат тауарларының әлемдік бағасы құбылуына айтарлықтай ұшыраумен сипатталатын болады. Мұнай өндірудің салыстырмалы түрде тұрақты көлемі, уран бағасының өсу сценарийі, оны өндіруді ұлғайту жоспарлары мен ферроқорытпаларды өндірудің жаңа қуаттарын енгізу экспортқа қолдау көрсетеді. Дегенмен, экспортқа мұнай бағасы 2025 жылға дейін бір баррелі үшін 80 АҚШ долларына дейін біртіндеп сценарий бойынша бағасы төмендеуі, газды ішкі тұтынуға қайта бағыттау және қара және түсті металдар, газ, көмір, астық және дайын мұнай өнімдері сияқты тауар топтарына 2022 жылғы жоғары бағаларды сценарий бойынша түзету қысым жасайды.

Экономиканың шикізат секторында шетелдік қатысудың елеулі үлесіне байланысты **кіріс балансының** тапшылығы жоғары деңгейде қалады. Бұдан басқа, төлеуге есептелген пайыз 2023 жылы тарихи ең жоғары деңгейіне жетеді және ірі орталық банктер ақша-кредит саясатын біртіндеп жеңілдетуіне байланысты 2024 жылдан бастап төмендей бастайды.

Болжалды келешекте **қызметтер балансының** тапшылығы қызметтер импортының өсу қарқыны олардың экспортынан асып кетуіне байланысты ұлғаяды. Елге келген шетелдік азаматтардың саны өсуіне байланысты сапарлар есебінен, сондай-ақ Қазақстан аумағы арқылы тауарлар жеткізілімі ұлғаюына қарай көлік қызметтерінің қалыпты өсуінен қызметтер экспорты өседі. Өз кезегінде, тауарлар импортының өсіп келе жатқан көлеміне қарай фрахт өсуі және бірқатар елдермен визасыз режим енгізілуіне және бөліп төлеуге арналған туристік жолдамалардың танымал болуына байланысты шетелге туристік ағын ұлғаюы есебінен қызметтер импорты өседі.

8-график. Төлем балансының ағымдағы шоты

Дереккөзі: ҚРҰБ болжамы.

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

**АҚША-КРЕДИТ
САЯСАТЫ**

II. АҚША-КРЕДИТ САЯСАТЫ

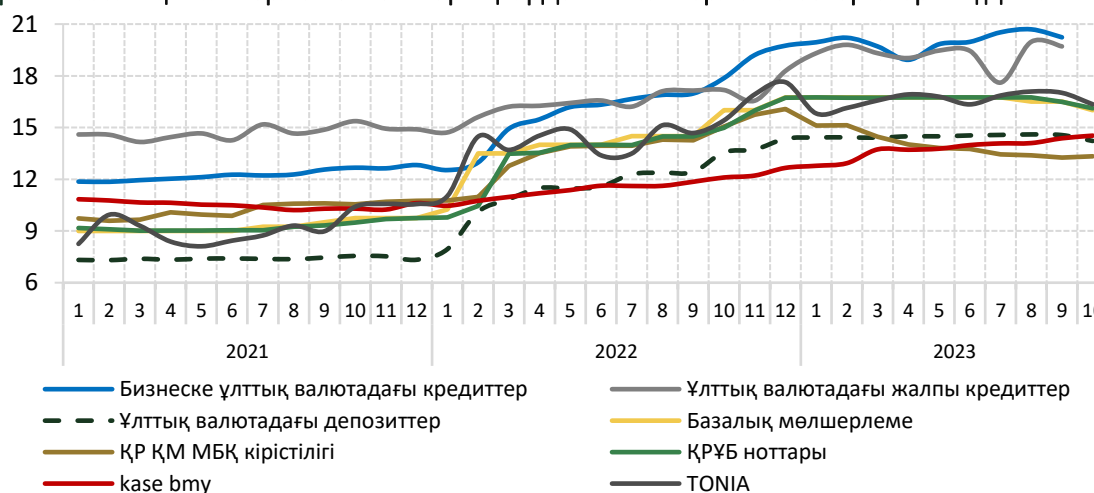
2.1. Ақша-кредит шарттары

Базалық мөлшерлеме төмендеуі жағдайында қаржы активтерінің құны біртіндеп төмендейді. ҚР Қаржыминінің орналастырылған МБҚ орташа өлшемді кірістілігі шілдедегі мәнмен салыстырғанда 2023 жылғы қазанда 11 б.т. төмендеп, базалық мөлшерлемеден 2,7 п.т. төмен қалыптасты. ҚРҰБ шығарған ноталарының кірістілігі шілдедегі 16,74%-дан қазанда 16,12%-ға дейін төмендеді.

Ұлттық валютадағы депозиттер бойынша орташа өлшемді мөлшерлемелер 14,6%-дан 14,2%-ға дейін қысқарды. Ұлттық валютадағы кредиттер бойынша орташа өлшемді мөлшерлеме: маусымдағы 19,5%-дан қыркүйекте 19,7%-ға дейін, оның ішінде бизнеске арналған кредиттер бойынша мөлшерлеме - 20,0%-дан 20,2%-ға дейін шамалы өсті.

Корпоративтік облигациялардың кірістілік индексі (KASE_BMY) шілдедегі 14,08%-дан қазанда 14,53%-ға дейін өсті. TONIA мөлшерлемесі мен теңгедегі салымдар бойынша жалпы мөлшерлеме арасындағы спред шілдедегі 228 б.т.-дан қазанда 213 б.т.-ға дейін төмендеді.

9-график. Базалық мөлшерлеме мен нарықтардағы мөлшерлеме өзгерістерінің динамикасы, %

Дереккөзі: ҚРҰБ, ҚҚБ

2.2. Ақша ұсынысы

2023 жылғы тамыз-қазанда ақшалай ұсыныстың өсу қарқынының жылдық мәнде баяулауы жалғасты. Кредиттік және фискалдық арналар ақша массасы ұлғаюына оң үлес қосуды жалғастырды. Қазанда ақша базасының жылдық мәнде қысқаруы жалғасты.

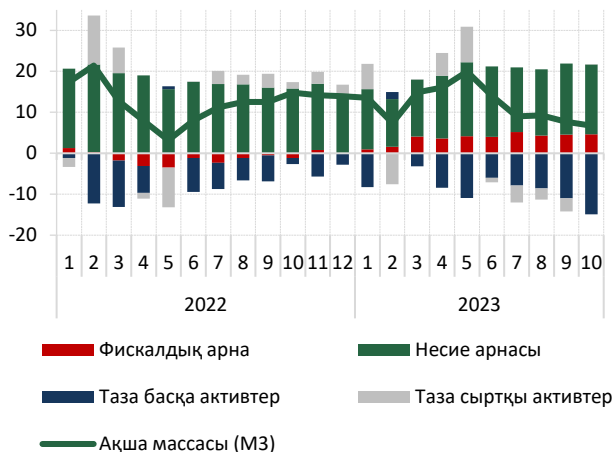
Ақша массасы өсуінің бәсеңдеуі жалғасты, 2023 жылдың қазанда ж/ж өсу қарқыны 6,8%-ды құрады. Қазанда ақшалай ұсыныстың жалпы көлемі 35,6 трлн теңге болды (10-график). Сыртқы активтердің оң үлесі болмауына байланысты өсу қарқыны баяулады.

Кредиттік және фискалдық арнаның кеңеюі ақша массасының өсуін қолдауды жалғастыруда. Кредиттік арна көбінесе халықты (үлесі 11,7 п.т.) және аз дәрежеде бизнесті (үлесі 2,3 п.т.) кредиттеу есебінен, фискалдық арна (үлесі 4,7 п.т.) – Үкіметтің МБҚ шығаруы өсуіне байланысты ақша массасының өсуіне үлес қосты.

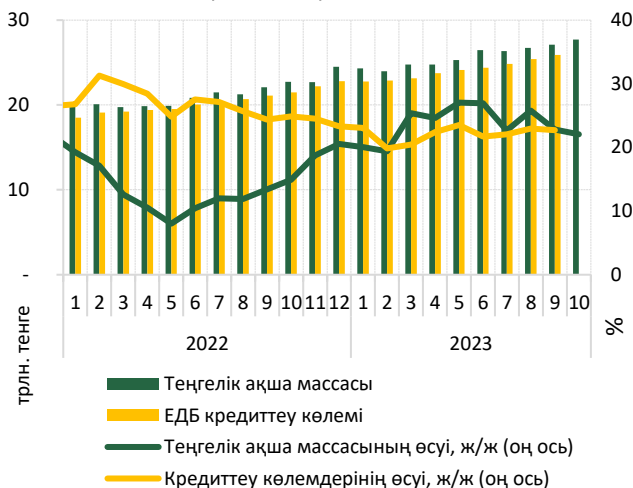
Ақша массасының өсу қарқыны баяулауына қарамастан, теңге массасының жылдық өсуі жоғары болып қалуда, қазанда өсім 22,1% ж/ж құрады (11-график). Сонымен қатар, 2023 жылғы маусымдағы жағдай бойынша номиналды ЖІӨ-нің өсу қарқынынан теңгелік ақша массасының 5,9 п.т. озық өсу қарқыны сақталды (теңгелік ақша массасының ж/ж – 26,9%-ға, номиналды ЖІӨ - 21%-ға ұлғаюы).

Ақша базасы ж/ж қазанда 22,3%-ға қысқарды. Бұған негізінен Үкіметтің шоттарында қаражат ұлғаюы ықпал етті. Ақша базасының құрылымында ж/ж қазанда ҚРҰБ-да банктер депозиттерінің көлемі 40%-ға айтарлықтай төмендегені байқалды, ал қолма-қол ақша бойынша 5%-ға оң өсім сақталды.

10-график. Ақша массасы, ж/ж, %

11-график. Теңгедегі ақша массасы және ЕДБ кредиттеу көлемі

Дереккөзі: ҚРҰБ

2.3. Ақша нарығы

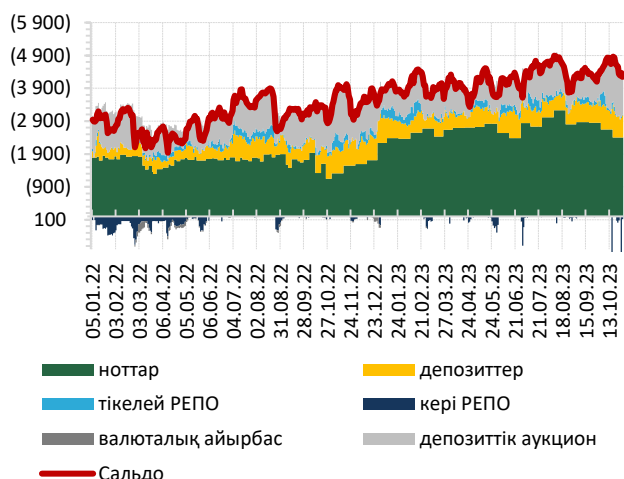
2023 жылғы қазанда ашық позиция сальдосы (өтімділік профициті) 4,3 трлн теңгені құрады. Тамыз-қазанда ақша нарығының мөлшерлемелері 2023 жылғы қазандағы жекелеген кезеңдерді қоспағанда, базалық мөлшерлеменің жанында қалыптасты.

2023 жылғы қазанның соңындағы жағдай бойынша ҚРҰБ операциялары бойынша сальдо 43,4%-ға ж/ж өсті. Өтімділіктің негізгі көлемі тамыз-қазанда орташа есеппен 2,8 трлн теңге мөлшеріндегі ноталармен, депозиттік аукциондармен – 1 трлн теңге және депозиттермен – 0,6 трлн теңге алынды (12-график).

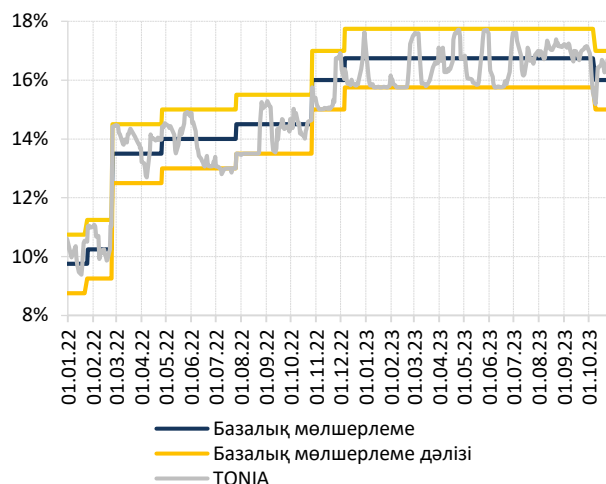
TONIA ақша нарығының мөлшерлемесі тамыз және қыркүйекте негізінен базалық мөлшерлеме жанында қалыптасты.

Қазанда TONIA мөлшерлемесі арта құбылды. Қазанның бірінші онкүндігінде TONIA нарыққа қатысушылардың өтімділігі өсуіне байланысты дәліздің төменгі шекарасына дейін төмендеді және салық төлемдеріне байланысты қазанның соңына қарай көтерілді. TONIA-ның тамыз-қазандағы орташа мәні 16,8%-ды құрады (13-график). 2023 жылғы тамыз-қазанда TONIA мен базалық мөлшерлеме арасындағы спред орташа есеппен 0,3 п.т. деңгейінде қалыптасты.

12-график. Ұлттық Банктің операциялары бойынша ашық позиция, млрд теңге

13-график. Пайыздық мөлшерлеме дәлізі және TONIA мөлшерлемесі

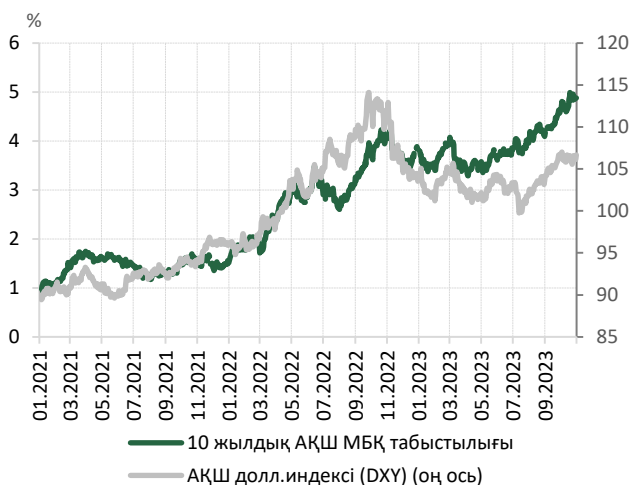
Дереккөзі: ҚРҰБ

2.4. Валюта нарығы

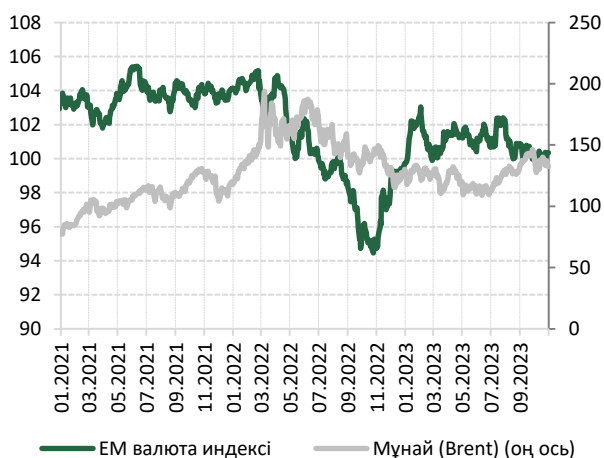
2023 жылғы тамыз-қазанда теңгенің айырбастау бағамы бір АҚШ доллары үшін 469,6 теңгеге дейін 5,3%-ға әлсіреді. Бұған АҚШ ФРЖ қатаң риторикасы сақталуы аясында АҚШ долларының жаһандық нығаюы, импорттаушылар тарапынан маусымдық сұраныс өсуі, осы жылғы тамыздан бастап квазимемлекеттік сектордың валюталық түсімін міндетті сату нормасын жою, сондай-ақ Ұлттық Банк базалық мөлшерлемені төмендетуі ықпал етті.

Инфляция таргеттен жоғары болуын ескере отырып, биылғы жылғы қыркүйек және қарашадағы екі отырыстың қорытындысы бойынша АҚШ ФРЖ негізгі мөлшерлемені 5,25-5,5% деңгейде сақтап, болашақта өсу мүмкіндігімен, мөлшерлемені ұзақ уақыт бойы жоғары деңгейде сақтау қажеттілігін білдірді. Осы аяда жаһандық тәуекел сентименттің нашарлағаны байқалды. АҚШ қазынашылық облигацияларының кірістілігі тамыз-қазанда 4%-дан 4,9%-ға дейін өсіп, тәуекелді активтерден капиталдың әкетілуін әкеліп, көпжылдық шарықтау шегіне жетті (14-график).

14-график. АҚШ-тың 10 жылдық МБҚ кірістілігі, АҚШ долларының индексі

15-график. ЕМ валюталары индексінің, мұнай құнының (31.12.2019ж.=100) динамикасы

Дереккөзі: Refinitiv

ФРЖ қатаң риторикасын ескере отырып, DXY АҚШ долларының жаһандық индексі тамыз-қазан айларында 4,7%-ға өсті (14-график), дамушы елдердің валюта индексі 1,9%-ға төмендеді

(15-график). Англия Банкі, ЕОБ және Швейцария Банкі де пайыздық мөлшерлемелерді өзгеріссіз ұстады - сәйкесінше 5,25%, 4,5% және 1,75%.

2023 жылдың тамыз-қазан айларының қорытындысы бойынша 2,2%-ға барреліне³ 85,6-дан 87,4 АҚШ долларына дейін өскен мұнай баға белгілеулері теңгеге қолдау көрсетті (15-график). Ішкі валюта нарығында 2023 жылғы тамыз-қазан айларында бюджет қаражатын белсенді игеру шеңберінде импорттаушылардың сұранысының маусымдық өсуімен, КГС валюталық түсімін міндетті сату нормасының қолданылуын тоқтата тұрумен және Ұлттық Банктің базалық мөлшерлемесінің жиынтық 75 б.т.-ға 16,75%-дан 16%-ға дейін төмендеуімен байланысты айырбас бағамының құбылмалылығының жоғарылауы байқалды.

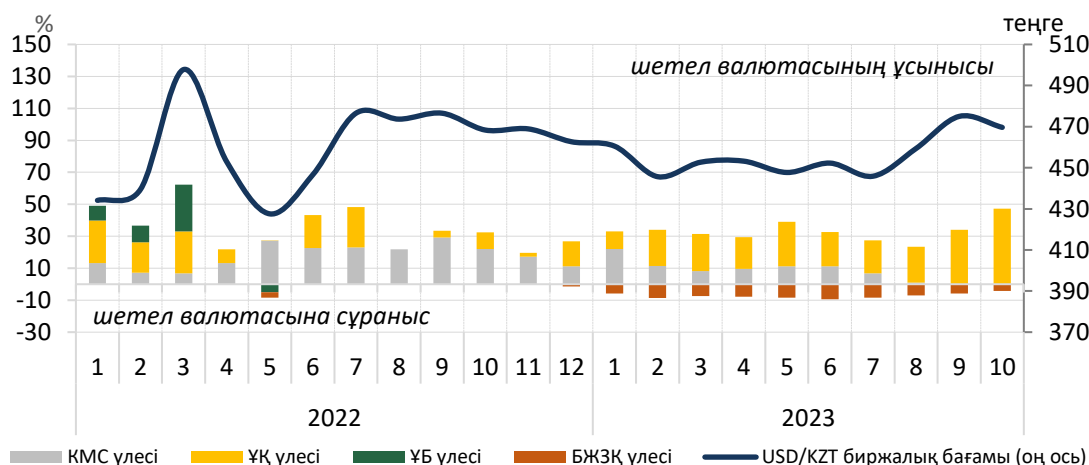
Нәтижесінде, 2023 жылғы тамыз-қазан қорытындылары бойынша теңгенің айырбастау бағамы бір АҚШ доллары үшін 445,9 теңгеден 469,6 теңгеге дейін 5,3%-ға әлсіреді. Айырбас бағамының ауытқу диапазоны тамыз-қазан айларында АҚШ доллары үшін 444-482 теңгеге дейін кеңейді (2023 жылғы мамыр-шілде айларында диапазон АҚШ доллары үшін 441-454 теңгені құрады) (16-график).

2023 жылғы тамыз-қазан айларында биржалық сауда-саттықтың орташа тәуліктік көлемі ж/ж 1,5 есе өсті және 157,83 млн. АҚШ долларын құрады (2023 жылғы мамыр-шілде айларында - 138,3 млн. АҚШ доллары, 2022 жылғы тамыз-қазан айларында - 102,6 млн. АҚШ доллары).

Айырбас бағамының төмендеуі бюджетке⁴ трансфертті қамтамасыз ету шеңберінде Ұлттық қордан сату арқылы ішінара реттелді. Олардың қатысу үлесі орта есеппен тамыз-қазан айларында сауда-саттықтың жалпы көлемінің 34,5%-ды құрады (16-график).

Тамыз-қазан айлары ішінде Ұлттық қордан сатуды және БЖЗҚ зейнетақы активтерінің валюталық үлесін 30% деңгейінде ұстап тұру мақсатында сатып алуды қоса алғанда, Ұлттық Банктің операциялары алдын ала жарияланған көлемдерге сәйкес жүзеге асырылды. Тамыз-қазан айларында БЖЗҚ үшін шетел валютасын сатып алу көлемі 572 млн. АҚШ доллары немесе сауда-саттықтың жалпы көлемінің 5,7%-ын (16-график) құрады. Бұл ретте тамыз-қазан айларында валюталық интервенциялар жүргізілмеді.

16-график. Қатысушылардың шетел валютасын сату мен сатып алудағы үлесі, ж/ж %

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ

³ Мұнай бағасының динамикасына әсер ететін факторлар 3.1.- бөлімде сипатталған

⁴ Ұлттық қор қаражатымен операциялар жүргізу кезінде ҚР Ұлттық Банкі нарықтық бейтараптық қағидатын сақтайды. Бұл шетел валютасын тұрақты және біркелкі сатуды білдіреді. Бұл тәжірибе Ұлттық қордан айырбастаудың валюта нарығына әсерін барынша азайтуға мүмкіндік береді және ұзақ мерзімде ақша массасы мен базаға әсер етпейді

2.5. Қор нарығы

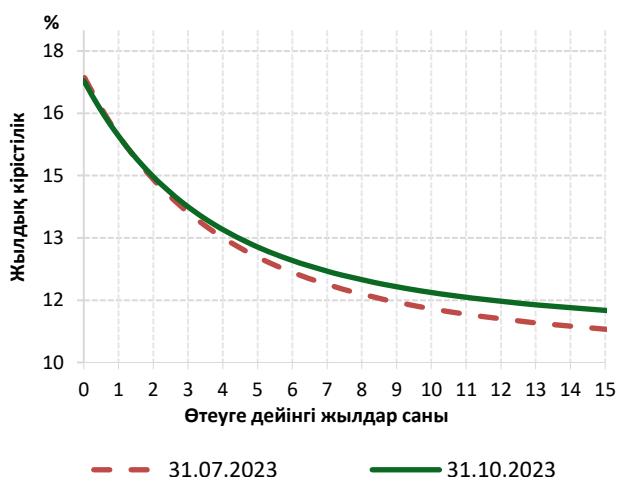
2023 жылғы тамыз-қазан айларында ҚР ҚМ МБҚ бастапқы нарықта орналастыру көлемі осы жылдың 2-тоқсанында рекордтық орналастырудан кейін төмендеді. Бұл ретте қайталама нарықта сауда-саттық көлемі жоғары деңгейде қалып отыр.

Ақша-кредит шарттарының жеңілдетілуіне қарамастан, қысқа мерзімді сегментте тәуекелсіз кірістілік қисығында айтарлықтай өзгеріс байқалмады. Монетарлық саясатты одан әрі жұмсарту туралы күтулер аясында ол «төңкерілген» (кері) пішінді сақтайды.

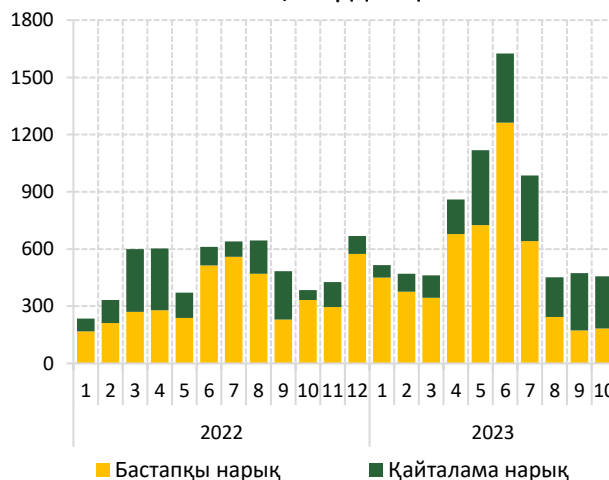
Орта мерзімді (1 жылдан 5 жылға дейін) және ұзақ мерзімді (5 жыл және одан жоғары) сегменттердегі кірістілік шамалы өсті. Мәселен, осы жылдың қазан айының соңындағы жағдай бойынша 1 жылдан 5 жылға дейінгі кезеңдегі МБҚ кірістілігі орта есеппен ағымдағы жылғы шілденің аяғына қатысты 19 б.т.–ға, 6 жылдан және одан жоғары – 28 б.т.–ға өсті (17- график).

2023 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша мемлекеттік қарыз (KASE-де саудаланатын) соңғы үш айда 500,2 млрд теңгеге төмендеп, 24,9 трлн теңгені құрады. Мұндай динамика ішінара осы жылдың тамыз-қазан айларында ҚР ҚМ МБҚ орналастырудың төмендеуімен байланысты (18-график). 2023 жылдың он айында рекордтық тарту көлемінен кейін осы жылдың маусым айында Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі бағалы қағаздарды шығару бойынша 44,6 млрд теңгеге өз графигінен озып отыр.

17-график. Тәуекелсіз кірістілік қисығы %

18-график. МБҚ нарығындағы мәмілелер көлемі, млрд теңге

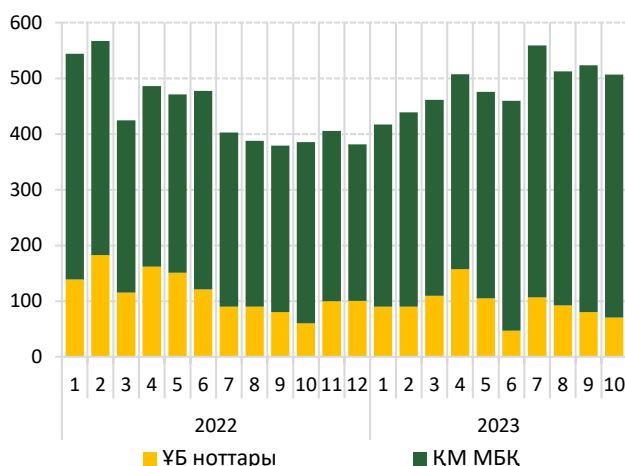

Дереккөзі: ҚҚБ

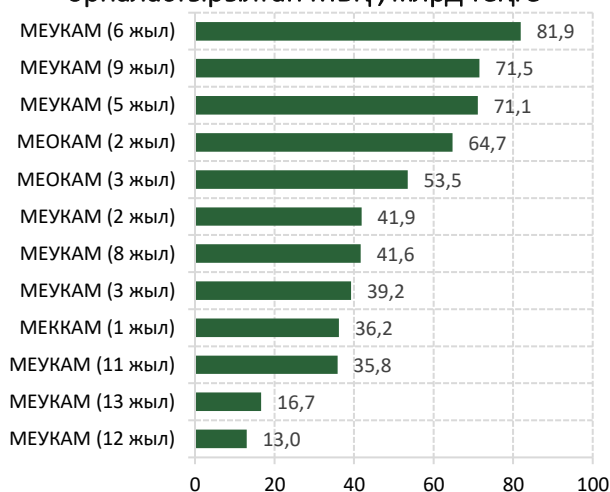
Бейрезиденттердің МБҚ иелену үлесі шілдедегі 2,6%-дан қазан айында 2,4%-ға дейін аздап төмендеді. ҚР ҚМ МБҚ-ға бейрезиденттердің инвестициялары 400 млрд теңгеден жоғары деңгейде сақталды, ал ҚРҰБ ноталарында – шілдедегі 106,4 млрд теңгеден қазан айында 70,5 млрд теңгеге дейін төмендеді (19-график).

Тамыз-қазан айларында МБҚ бастапқы нарығында орналастырудың негізгі көлемі 1 жылдан 5 жылға дейінгі сегментке кірістілігі 13,29% -14,28% диапазонында 270,5 млрд мөлшерінде келді. Сондай-ақ, 5 жылдан 9 жылға дейінгі мерзімге 12,5% -13,2% кірістілігі 195,1 млрд теңге, 10 жылдан бастап 11,7%-12,15% кірістілігі 65,5 млрд теңге көлемінде ұзақ мерзімді қағаздар орналастырылды. ҚР ҚМ қысқа мерзімді мемлекеттік бағалы қағаздарының көлемі 36,2 млрд теңгені құрады (20-график).

19-график. Бейрезиденттердің МБҚ иелену көлемі, млрд теңге

20-график. 2023 жылғы тамыз-қазан үшін өтегенге дейінгі мерзім бөлігінде ҚМ орналастырылған МБҚ, млрд теңге

Дереккөзі: ҚҚБ

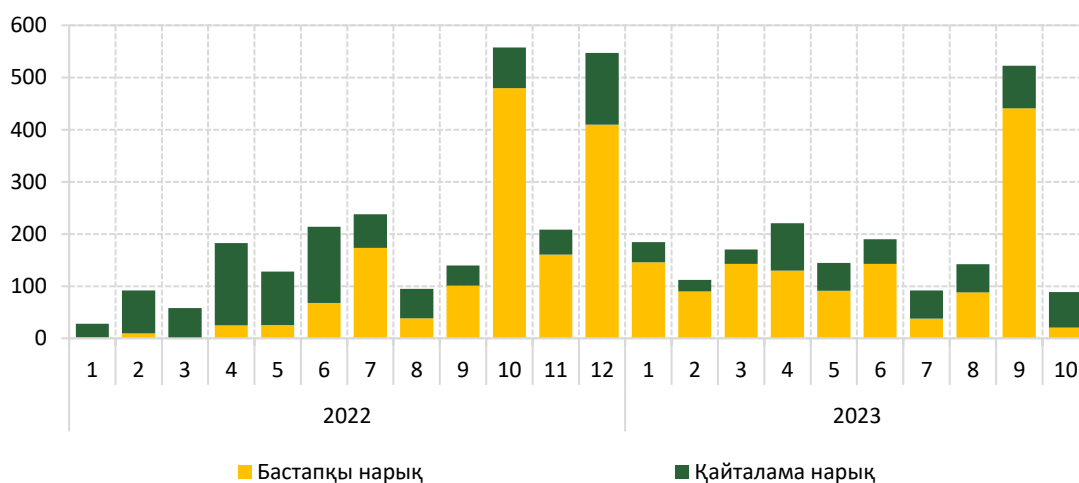
Тамыз-қазан айларында бастапқы нарықтағы ең белсенді ойыншылар жалпы сауда көлемінің шамамен 50% үлесі бар банктер, басқа институционалдық инвесторлардың үлесі шамамен 35% болды. Бұл ретте банктердің үлесі жыл басынан бері аздап төмендеді.

Қайталама нарықта негізгі ойыншылар банктер және басқа заңды тұлғалар болды (олардың үлесі 80%-дан асты). Сондай-ақ қайталама нарықта бейрезиденттердің қатысу үлесі мамыр-шілде айларында 4,9%-дан ағымдағы жылдың тамыз-қазан айларында 14,2%-ға дейін өсті.

Корпоративтік облигациялардың кірістілік индексі (KASE_BMY) 2023 жылдың басынан бастап 187 б.т.-ға, шілдеден бастап-45 б.т.-ға 14,53 тармаққа дейін өсті.

Тамыз-қазан айларында тоқ/тоқ корпоративтік облигациялар нарығындағы сауда-саттық көлемі 76,7% - ға ұлғайды. Сауда – саттықтың күрт өсуі ағымдағы жылдың қыркүйегінде «Береке Банк» АҚ-ның 4 облигациясын орналастырумен байланысты. Бастапқы нарықтағы мәмілелер көлемі екі есе, ал қайталама нарықта – 31,7%-ға өсті (21-график).

21-график. Корпоративтік облигациялар нарығындағы мәмілелер көлемі, млрд теңге

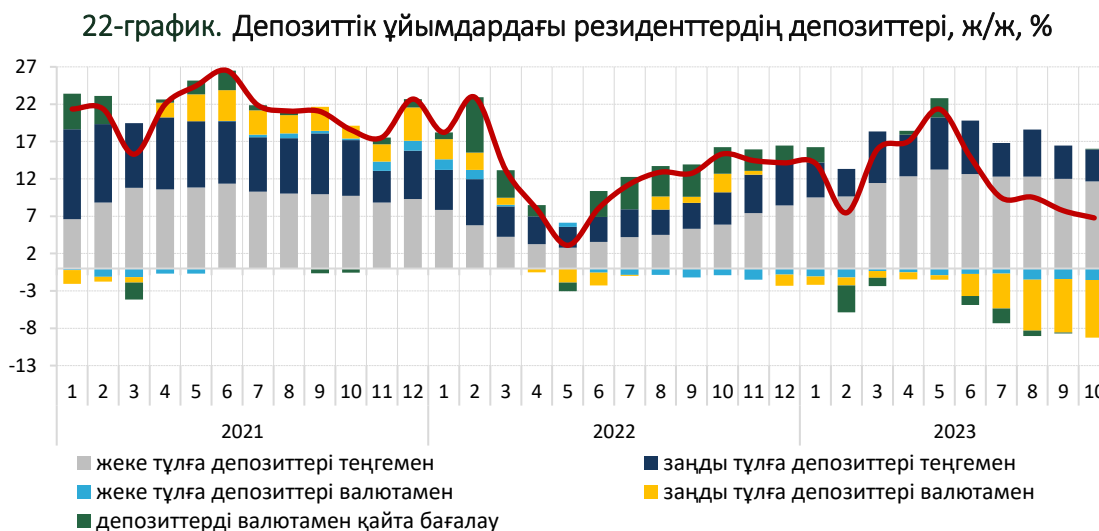

Дереккөзі: ҚҚБ

2.6. Депозит нарығы

2023 жылғы қазанда депозиттердің жалпы көлемі ұлттық валютадағы салымдардың ұлғаюы есебінен жылдық өсуді жалғастырды. Шетел валютасындағы салымдар негізінен заңды тұлғалардың валюталық салымдарының кетуі есебінен айтарлықтай төмендеді.

2023 жылғы қазанда депозиттердің жалпы деңгейінің жылдық өсімі 6,8% (2022 жылғы қазанда – 15,3%) құрады (22-график). Депозиттер құрылымында теңгелік салымдар ұлғайды, валюталық салымдар төмендегенін көрсетті.

Дереккөзі: ҚРҰБ

Ұлттық валютадағы депозиттер қазан айында жеке тұлғалардың салымдары (35,8%-ға өсім) және заңды тұлғалардың салымдары (13,4%-ға) есебінен ж/ж 24,7%-ға өсті. Жеке тұлғалардың теңгелік салымдарының өсуіне теңгелік және валюталық депозиттер арасындағы мөлшерлемелердің сақталып отырған жоғары дифференциалы ықпал етті.

Шетел валютасындағы депозиттер ж/ж 26,0%-ға төмендеді (валюталық баламада жалпы төмендеу 26,2% құрады). Бір жыл ішінде заңды тұлғалардың валюталық салымдарының 36,9% -ға, жеке тұлғалардың – 10,4%-ға төмендеуі байқалды. Валюталық салымдардың төмендеуіне валюталық депозиттер бойынша мөлшерлемелердің төмен мөлшері де, теңгелік құралдар бойынша салыстырмалы түрде жоғары мөлшерлемелер де әсер етеді, бұл теңгелік активтерге ішінара қайтуға, сондай-ақ салымшылардың инвестициялау мен қаражат жинаудың басқа да қаржы құралдарының түрлеріне артықшылық беруіне әкеледі.

Халық депозиттерінің құрылымында (бейрезиденттерді ескере отырып) теңгелік депозиттік базаның едәуір бөлігі қазан айының қорытындысы бойынша мерзімсіз салымдарға⁵ – 56,8% (2022 жылғы қазанда–52,5%) келді, жинақ салымдарының үлесі өткен жылмен салыстырғанда 10,6%-ға дейін өсті (2022 жылғы қазанда–9,9%). Теңгедегі мерзімсіз салымдар көлемі бойынша жылдық өсім ж/ж 48,3% құрады. Жинақ салымдары да айтарлықтай өсімді көрсетеді (ж/ж 46,5%).

Банк жүйесіндегі жалпы долларландыру заңды және жеке тұлғалардың салымдары бойынша долларландырудың қысқаруына байланысты (кемінде 25 жылдан астам) соңғы 16 жылда ең төменгі мәнге дейін төмендетуді жалғастырды.

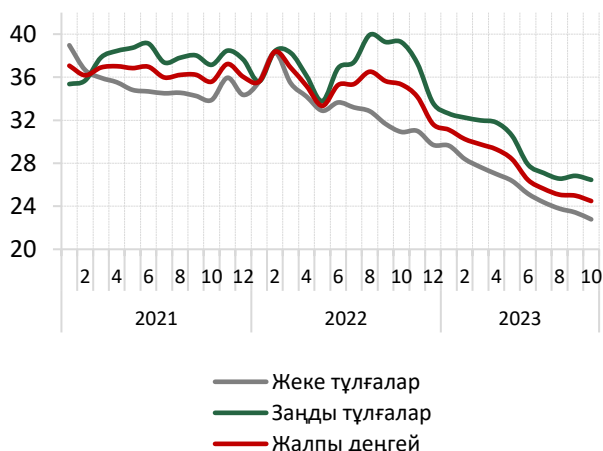
⁵ ҚДКБҚ әдістемесіне сәйкес жеке тұлғалардың депозиттері бойынша ең жоғары мөлшерлемелерді анықтау және белгілеу

2023 жылғы қазанда депозиттерді долларландыруды 24,5%-ға дейін төмендету үрдісі жалғасты (2023 жылғы шілдеде – 25,6%) (23-график).

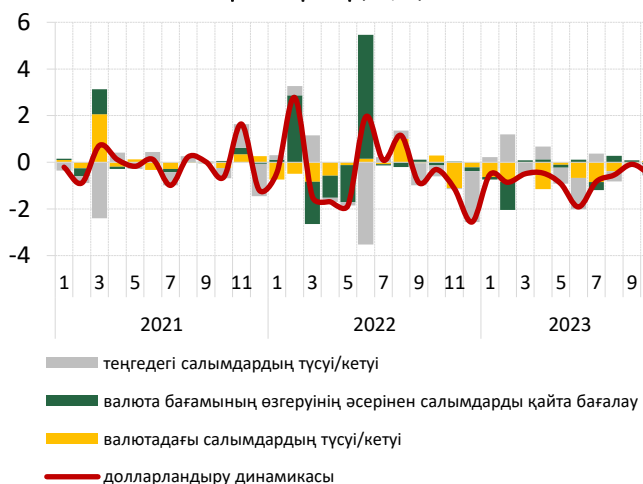
Заңды тұлғалардың салымдарын долларландыру 2023 жылғы шілдедегі 27,1%-дан 26,5%-ға дейін, жеке тұлғалар – 24,4%-дан 22,8%-ға дейін төмендеп, 25 жылдан астам уақыт ішінде ең төменгі деңгейге жетті (23-график). Долларландырудың төмендеуі жаңа теңгелік салымдардың нетто-әкелінуімен де, валюталық салымдардың нетто-әкетілуімен де қатар жүргенін айта кету керек (24-график).

Жеке тұлғалардың салымдарын долларландыру (бейрезиденттерді ескере отырып) сомалар бөлінісінде іс жүзінде барлық сегменттер бойынша төмендеді.

23-график. Депозиттерді долларландыру, %

24-график. Банк жүйесіндегі долларландырудың өзгеруіне әсер ететін факторлар, а/а, %

Дереккөзі: ҚРҰБ

Жеке тұлғалардың депозиттерінің өсуімен қатар, 2022 жылғы маусымдағы ең төменгі мән – 15,6%-дан қазан айының қорытындысы бойынша 20,5%-ға дейін сақтаушы халық⁶ үлесінің өсуі байқалатынын айта кету керек.

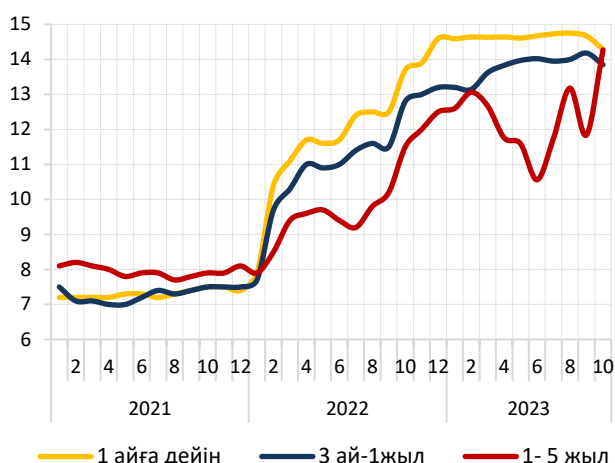
Депозиттер бойынша ставкалар көп бағытты динамиканы көрсетті.

Базалық мөлшерлеменің төмендеуі аясында заңды тұлғалардың теңгедегі салымдары бойынша нарықтық мөлшерлемелер (ақша-кредит статистикасының деректері бойынша) қазан айында шілдемен салыстырғанда 1 айға дейінгі мерзіммен салымдар бойынша (үлесі - заңды тұлғалардың барлық мерзімді теңгелік салымдарының 85,4%) 0,44 пайыздық тармаққа 14,3%-ға, 3 айдан 1 жылға дейінгі мерзіммен (үлесі – 10,1%) 13,9% дейін төмендеді. 1 жылдан 5 жылға дейінгі ұзақ мерзімді салымдар бойынша мөлшерлемелер (үлесі – 2,2%) 14,3%-ға дейін өсті (25-график).

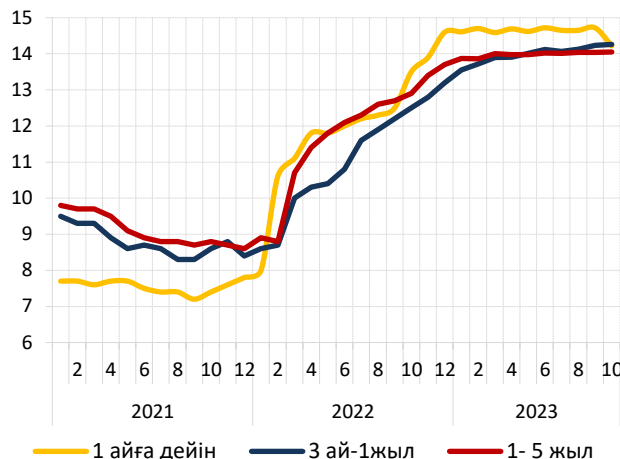
1 айға дейінгі мерзімге жеке тұлғалардың салымдары бойынша мөлшерлемелер (үлесі – жеке тұлғалардың барлық мерзімді теңгелік салымдарының 16,7%) осыған ұқсас кезеңде 2023 жылғы қазанда - 14,2%-ға дейін төмендегенін көрсетті, салымдар бойынша мөлшерлемелер 3 айдан 1 жылға дейін (үлесі – 33,3%) салымдар бойынша 14,3%-ға дейін шамалы өсті, 1 жылдан 5 жылға дейінгі мерзіммен (үлесі – 45,6%) іс жүзінде өзгерген жоқ және 14,1% құрады (26-график).

⁶ Инфляциялық күтулер бойынша сауалнама нәтижелеріне сәйкес

25-график. Заңды тұлғалардың депозиттері бойынша мөлшерлемелер, %

26-график. Жеке тұлғалардың салымдары бойынша мөлшерлемелер, %

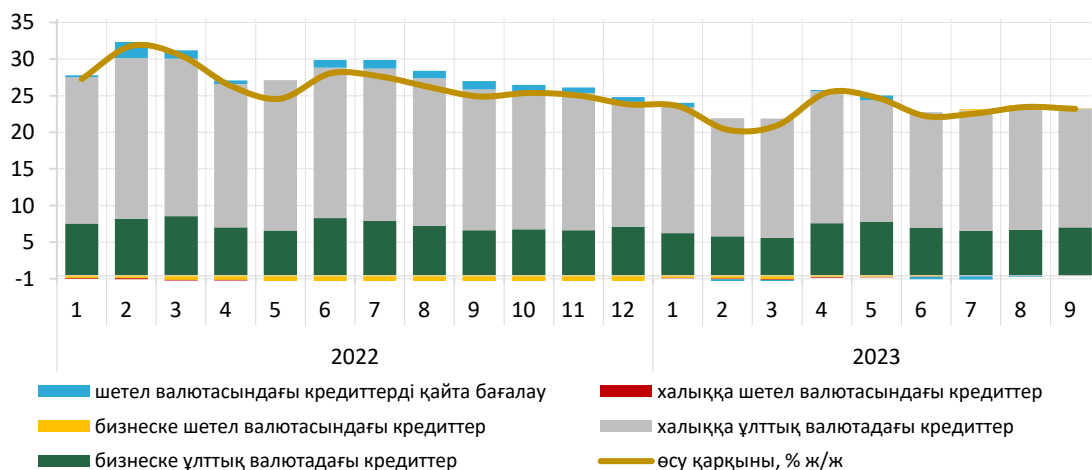
Дереккөзі: ҚРҰБ

2.7. Кредит нарығы

ЕДБ экономикасына кредит беру (қалдықтар) 2023 жылдың үшінші тоқсанында халыққа кредиттердің өсуінің жоғары қарқынын сақтау және бизнеске кредиттердің өсуін жеделдету аясында ұлғайды.

ЕДБ экономикаға кредиттерінің жылдық өсуі (қалдықтар) маусымдағы 21,7%-дан қыркүйектегі 22,7%-ға дейін аздап жеделдеді (27-график). Халыққа берілетін кредиттер жалпы кредиттеудің өсуіне негізгі үлес қосуды жалғастырды. Бизнесісті кредиттеудің жалпы көлемінің өсуіне қосқан үлесі шағын бизнес кредиттердің белсенді өсуіне байланысты да маңызды болды.

27-график. ЕДБ экономикаға кредиттер (қалдық), ж/ж, %

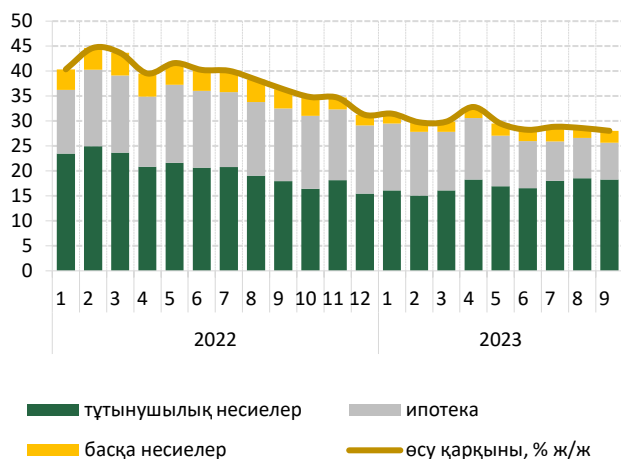

Дереккөзі: ҚРҰБ

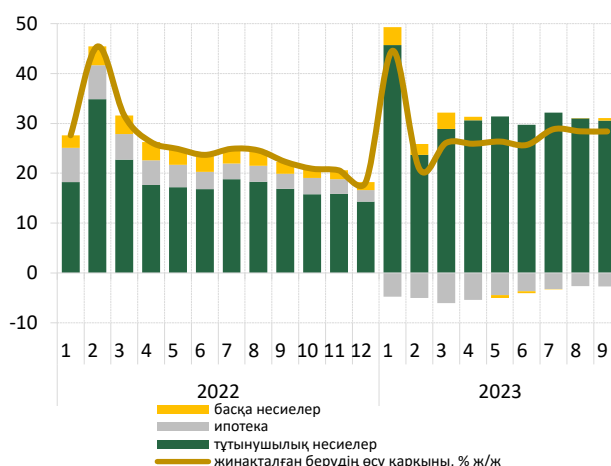
Үшінші тоқсандағы өсу қарқынының баяулауына қарамастан, халыққа берілетін кредиттер жалпы кредиттеудің өсуінің негізгі драйвері болып қала береді. Халыққа кредит беру құрылымында жылжымайтын мүлік нарығындағы сұраныстың қалыпқа келуі және ағымдағы ақша-кредит жағдайлары аясында ипотеканың өсу қарқынының айтарлықтай баяулауы байқалады. Тұтынушылық кредиттеу бөліп төлеудің кең таралуына байланысты өсудің жеделдеуін көрсетіп отыр.

Халыққа кредиттердің өсуі (қалдықтар) жылдық мәнде ипотеканың өсу қарқынын 27,7% – дан 21,2%-ға дейін төмендету есебінен маусымдағы 28,2%-дан қыркүйектегі 28,0%-ға дейін баяулады (28-график). Бұл ретте 2023 жылдың 9 айында жаңа ипотекалық кредиттер беру 15,7%-ға азайды (29-график).

28-график. ЕДБ-ден халыққа берілетін кредиттер (қалдық), ж/ж, %

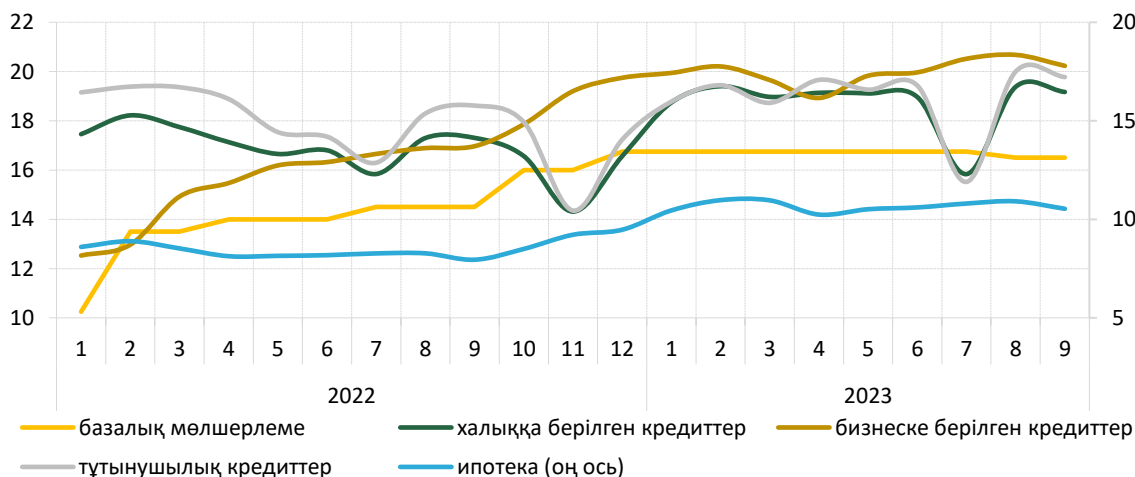
29-график. ЕДБ-дан халыққа берілген жаңа кредиттер, ж/ж, %, жыл басынан бері жинақталған

Дереккөзі: ҚРҰБ

Ипотекалық кредиттеудің баяулауы ағымдағы жылдың басынан бастап қолданыстағы «7-20-25» бағдарламасы бойынша лимиттердің, тұрғын үй жылжымайтын мүлікке бұрын іске асырылған елеулі сұраныстың, сондай-ақ ағымдағы ақша-кредит шарттарының аясында байқалады. Сонымен қатар, ипотека мөлшерлемесі маусымдағы 10,6%-дан қыркүйектегі 10,5%-ға дейін азғана төмендеді (30-график).

30-график. Ұлттық валютадағы кредиттер бойынша мөлшерлемелер, %

Дереккөзі: ҚРҰБ

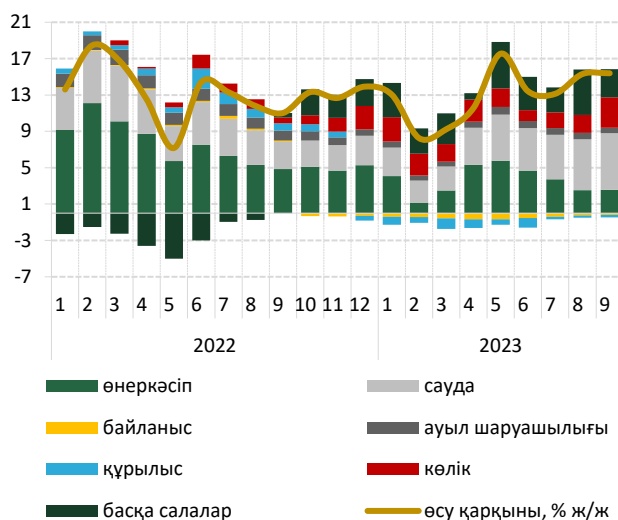
Тұтынушылық кредиттеу портфелінің өсуі маусымдағы 28,0%-дан қыркүйектегі 31,1%-ға дейін жеделдеді (28-график). Бөліп төлеудің кең таралуы және жоғары инфляциялық күтулер үшінші тоқсанда тұтынушылық кредиттердің өсуіне ықпал етті. Ағымдағы жылдың қыркүйегінде тұтынушылық кредиттер бойынша орташа өлшенген мөлшерлеме маусымдағы 19,4%-дан қыркүйектегі 19,8%-ға дейін өсті (30-график).

Бизнес кредиттері негізінен шағын кәсіпкерлікті кредиттеудің қарқынды өсуі есебінен өсті. Экономикалық қызмет түрлері бойынша кредиттеудің өсуі байланыс пен құрылыстан басқа барлық салаларда тіркелді.

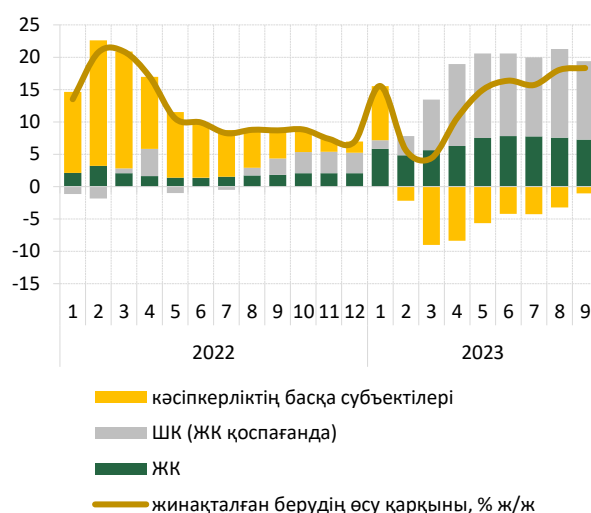
Бизнеске кредиттердің өсуі (қалдықтар) жылдық мәнде маусымдағы 13,4%-дан қыркүйектегі 15,4%-ға дейін жеделдеді (31-график). Бұл ретте өсім байланыс (-8,3%) және құрылыстан (-3,9%) басқа барлық негізгі салаларда тіркелді. Бизнеске кредиттердің негізгі үлесін құрайтын өнеркәсіп және сауда субъектілеріне кредиттер бір жылда тиісінше 8,2% және 27,0%-ға өсті.

Бизнесті кредиттеудің жылдық өсуі (қалдықтар) ең алдымен шағын кәсіпкерлікке берілетін кредиттер есебінен екі таңбалы деңгейде қалуды жалғастырды. Атап айтқанда, жеке кәсіпкерлерге берілетін кредиттер қарқынды өсуде – қыркүйекте бір жыл ішінде 62,1%-ға өсті. 2023 жылдың 9 айында жеке кәсіпкерлікке жаңа кредиттер беру 2022 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 99,4%-ға, қалған шағын бизнес субъектілеріне (ДК қоспағанда) - 47,5%-ға ұлғайды (32-график).

31-график. ЕДБ-ден бизнеске берілетін кредиттер (қалдық), ж/ж, %

32-график. ЕДБ-ден бизнеске берілген жаңа кредиттер, ж/ж %, жыл басынан жинақталған

Дереккөзі: ҚРҰБ

Қыркүйек айында ірі және орта бизнес субъектілеріне кредиттер бойынша берешек қалдығы тиісінше ж/ж 6,8% және 9,0%-ға ұлғайды. 2023 жылдың 9 айында орта кәсіпкерлік субъектілеріне жаңа кредиттер беру өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 17,9%-ға өсті, ірі кәсіпкерлік 6,4%-ға азайды. Бұл ретте қыркүйекте ірі және орта бизнеске жаңа кредиттер берудің өсу қарқыны тиісінше ж/ж 27,0% және 22,7%-ға жеделдеді.

Үшінші тоқсанның қорытындысы бойынша кредиттеудің баға шарттары айтарлықтай өзгерген жоқ.

Орта және шағын бизнес бойынша кәсіпкерлік субъектілері бөлінісінде бизнес кредиттері бойынша мөлшерлемелердің өсуі байқалды – маусымдағы 18,4%-дан ағымдағы жылғы қыркүйектегі 19,7%-ға дейін және тиісінше 21,4%-дан 21,9%-ға дейін. Ірі бизнестің кредиттері бойынша мөлшерлеме маусым айымен салыстырғанда іс жүзінде өзгерген жоқ, сол деңгейде 18,9%.

Жыл басынан бері кеңейтілген анықтамада экономикаға берілетін кредиттер 1 қыркүйектегі жағдай бойынша 10,1%-ға 31,9 трлн теңгеге дейін ұлғайды. Осы жылғы ұқсас кезеңде бизнеске кредиттер (бизнес-мақсаттарға кредит алған қаржылық емес заңды тұлғалар мен ДК) 4,6%-ға ұлғайды, ал халыққа берілген кредиттер 15,7%-ға өсті. Банк секторының

кредиттері 2023 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша ж/ж 19,6%-ға өсті, бұл ретте Қазақстанның Даму Банкінің кредиттері 12,3%-ға төмендеді, ЕДБ кредиттері 22,7%-ға артты.

1-бокс. Қазақстанның ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің банктік кредиттеу арнасының жұмыс істеу тиімділігін сандық бағалау

Банктік кредиттеу экономиканы қаржыландыру көздерінде банктік кредиттеудің басым үлесі бар мемлекеттердің ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің негізгі элементі. Банктік кредиттеу арнасының әрекеті пайыздық мөлшерлеме арнасымен тығыз байланысты. Экономикалық теорияға сәйкес экономикадағы кредиттік белсенділіктің нарықтық пайыздық мөлшерлемелерге теріс тәуелділігі болуы керек. Нарықтық мөлшерлемелер өсуінің әсерінен монетарлық саясатты қатаңдату кезінде олардың тартымдылығы мен қол жетімділігінің төмендеуіне байланысты кредиттік ресурстарға сұраныстың төмендеуі байқалады. Ақша-кредит шарттары жеңілдетілген жағдайда, қарыз қаражаттарының тартымдылығын арттыру әсерінен экономиканы кредиттеудің кеңеюі байқалады.

Қазақстанда банктік кредиттеу арнасының тиімділігін талдау шеңберінде екінші деңгейдегі банктердің жаңа кредиттер беру көлеміне бизнеске және халыққа кредит беру бойынша (жеке ипотека және тұтынушылық кредиттеу үшін) орташа өлшенген мөлшерлемелердің трансмиссиясын бағалау жүргізілді. Талдау инфляциялық таргеттеу кезеңінде – 2016 жылдың басынан 2023 жылдың шілдесіне дейін айлық деректерді пайдалана отырып, векторлық авторегрессия модельдерін қолдану арқылы жүргізілді. Модельдің құрылымдылығын эндогендік айнымалылар ретінде арттыру үшін пайыздық мөлшерлемелермен және кредиттер беру көлемдерімен қатар теңгенің АҚШ долларына айырбас бағамының өзгеруі, айлық маусымдық түзетілген инфляция және қысқа мерзімді экономикалық индикатор қосымша енгізілді.

1. Халыққа берілген кредиттер. Банктік кредиттеу арнасының жұмыс істеуін талдау шеңберінде кредиттеудің екі негізгі бағыты: тұтынушылық кредиттер және ипотекалық қарыздар бөлінісінде халыққа кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің трансмиссиясы қаралды.

Неғұрлым нақты нәтиже алу үшін тұтынушылық кредиттеуді бағалаудағы бірқатар деректерден оның бөліп төлеу портфеліндегі үлесінің жоғары болуына байланысты тұтынушылық кредиттеуде мамандандырылған екінші деңгейдегі бір ірі банктің қарыздары алынып тасталды, бұл ЕДБ кредиттеуінің жалпы құнында айтарлықтай бұрмалануды тудырады.

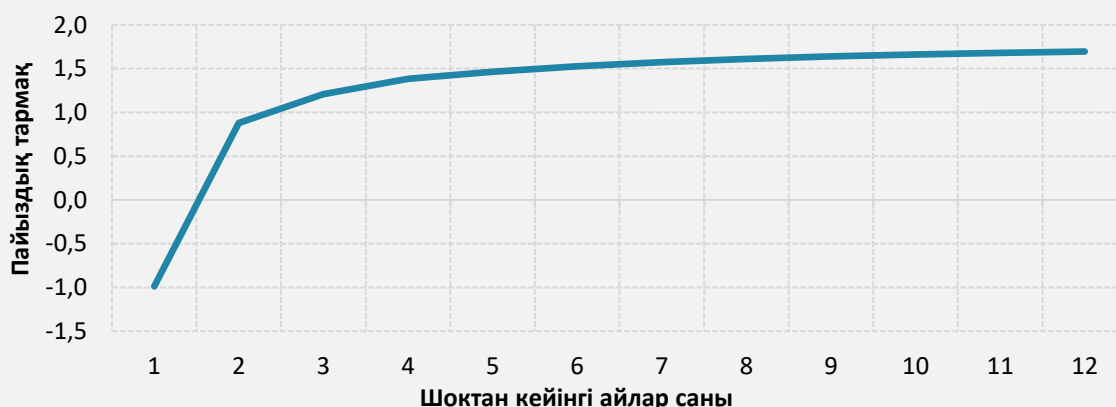
Нарықтық шарттарда берілген ипотека құнын бағалау кезінде бірқатар деректерден тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесін іске асыратын мемлекеттің қатысуымен мамандандырылған банктің қарыздары алынып тасталды. Оның мөлшерлемелерінің динамикасы жалпы ақша нарығындағы базалық мөлшерлеме мен мөлшерлемелерінің өзгеруін көрсетпейді.

1.1. Тұтынушылық кредиттер. Пайыздық мөлшерлемелердің күтпеген өзгерістерін модельдеу нәтижелері әсердің одан әрі әлсіреуімен тұтынушылық кредиттер беру көлеміне мөлшерлемелердің қысқа мерзімді әсері болуын растайды. Импульстік жауаптар орташа өлшенген мөлшерлемелердің 1 п.т. өсуі күтпеген өзгерістердің бірінші кезеңінде (айында) жаңа кредиттер беру көлемінің инфляциялық таргеттеу кезеңінде 0,99 п. т. төмендеуіне әкелетінін көрсетеді (1 – график). Кейінгі кезеңдерде күтпеген өзгерістердің әсері реттеледі-жинақталған импульстік реакциялар оң аймаққа ауысады, бұл трансмиссиялық тетіктің теориялық жұмысына қайшы келеді. Бұл сәйкессіздіктер халықтың тұтынушылық кредитке деген сұранысына экономикалық, әлеуметтік және психологиялық факторлардың жоғары әсерімен байланысты болуы мүмкін. Халықтың табысы төмен санаттары экономикалық ахуалға қарамастан, әсіресе инфляциялық күтулердің қатты өсуі аясында кредиттік ресурстарға жоғары сұранысты сақтап отыр. Ал, халықтың табыс деңгейі анағұрлым жоғары санаты үшін бос ақшалай қаражатты депозиттерге сала отырып көбейту және сонымен қатар, тауарларды бөліп төлеуге сатып алу (статистика бойынша тұтынушылық кредиттерге жатады) барынша ұтымды болады. Табысы төмен және сол сияқты табысы жоғары әлеуетті қарыз алушылардың мұндай әрекеті жоғары инфляциялық күтулер мен ағымдағы инфляция аясында ең ұтымды әрекет. Одан басқа, бөліп төлеу тәсілінің кеңінен таралуы банктік қызметтердің жаппай цифрландырылғанын, кредит алу

мүмкіндігінің едәуір артқанын көрсетеді және банктік қызметтерді тұтынудағы құрылымдық жақсуын білдіреді.

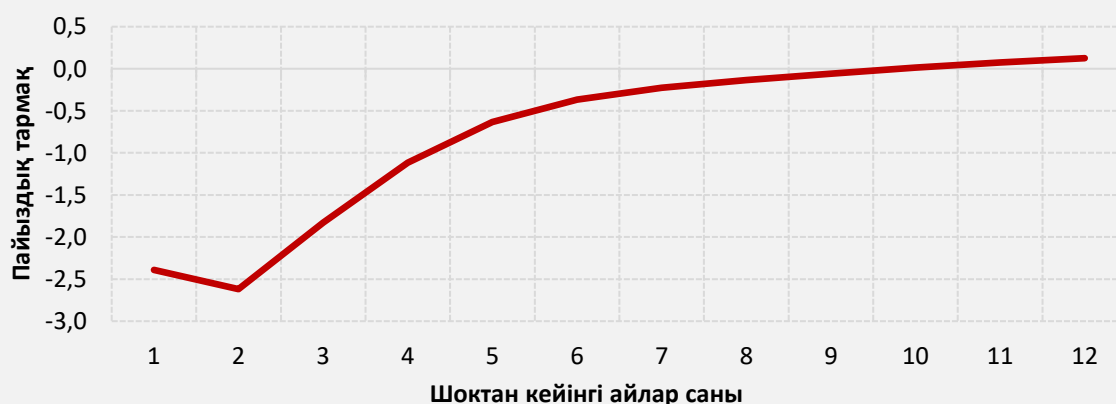
Бір банктің таратылуына қарамастан, модельдік бағалау барысында қарастырылатын орташа өлшемді мөлшерлемені алу үшін жекелеген банктердің кредиттерінде есептелетін бөліп төлеу тәсілін (нөлдік мөлшерлемедегі кредиттердің) сақтаудың трансмиссия нәтижелеріне әсер еткенін айта кеткен жөн. Осылайша, бөліп төлеу тәсілін ескере отырып, барлық ЕДБ-дағы тұтынушылық кредиттеудің жалпы мөлшерлемесі бөліп төленбейтін классикалық тұтынушылық кредиттердің мөлшерлемелерімен салыстырғанда төмен болады.

1-график. Тиісті пайыздық мөлшерлеменің 1 п.т. күтпеген өзгерісіне ипотекалық кредиттер беру көлемінің жинақталған серпінді ықпалы

1.2. Ипотекалық қарыздар. Инфляциялық таргеттеу кезеңінде ипотекалық қарыздар бағыты бойынша банктік кредиттеу арнасының сандық бағасы ипотека беру көлеміне ипотекалық мөлшерлемелердің өте күшті қысқа мерзімді әсерінің болуын көрсетеді. Мысалы, орташа өлшемді мөлшерлемені 1 п.т. көтеріуден күтпеген өзгеріс екінші кезеңде ипотека беру көлемінің өзгеру қарқынының **2,62 п.т.** төмендеуіне алып келеді (2-график). Кейінгі кезеңдерде пайыздық күтпеген өзгеріс әсері төмендеп, оныншы кезеңде жинақталған серпінді ықпалы оң аймаққа өтеді, бұл трансмиссиялық тетік шеңберіндегі теориялық ықпалына қайшы келеді. Мөлшерлеменің ипотекалық кредиттеу көлеміне мұндай әсері, мөлшерлемелері нарықтық деңгейден төмен, жеңілдігі бар ипотекалық бағдарламалардың (7-20-25, Баспана Хит және т. б.) болуына және ипотекалық нарыққа айтарлықтай әсер ететін (мысалы: БЖЗҚ-дан қаражат алу) және жүргізіліп отырған ақша-кредит саясатының тиімділігін төмендететін дискрециялық шешімдерге байланысты болуы мүмкін.

2-график. Тиісті пайыздық мөлшерлеменің 1 п.т. күтпеген өзгерісіне ипотекалық кредиттер беру көлемінің жинақталған серпінді ықпалы

Инфляцияның күшеюі және инфляциялық күтулердің өсуі кезеңінде базалық мөлшерлеме мен ақша нарығы мөлшерлемелерінің артатынын айтып өткен жөн. Осыған байланысты жеңілдігі бар бағдарламалар бойынша мөлшерлеме номиналды мәнде өзгеріссіз қалады, бірақ нақты мөлшерлеме инфляция жеделдегенге дейінгі мәннен едәуір төмен болады және нарықтық ипотекалық

мөлшерлеме мен жеңілдігі бар мөлшерлеме арасындағы дифференциал кеңейеді. Мұндай жағдайларда инфляциялық күтулердің артуы аясында жеңілдігі бар ипотекалық бағдарламаларға сұраныс нығайып, ипотекалық мөлшерлемелердің ипотекалық кредиттеудің өсу қарқынына жалпы әсері одан әрі төмендейді. Жалпы алғанда, ипотекалық мөлшерлемелердің ипотекалық кредиттеу көлеміне ықпалы зор.

2. Бизнеске берілетін кредиттер. Бизнеске берілетін кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің кредиттеу көлеміне әсері кәсіпкерлік субъектілері (орта және ірі бизнесті бірге алғанда, шағын бизнес) бойынша, сондай-ақ мерзімділігі бойынша (қысқа мерзімді – мерзімі бір жылға дейін және ұзақ мерзімді кредиттер – мерзімі бір жылдан асатын) қаралды.

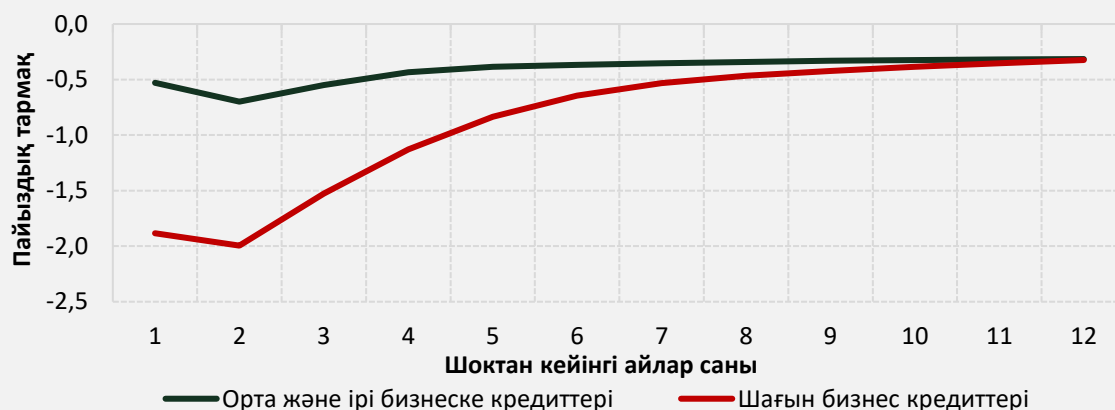
2.1. Кәсіпкерлік субъектілері бойынша. Серпінді ықпал екінші кезеңдегі шағын бизнеске берілетін кредиттер бойынша ең күшті нәтижені көрсетеді: 1 п.т. мөлшеріндегі пайыздық мөлшерлеменің оң күтпеген өзгерісіне жауап ретінде шағын кәсіпкерлікті кредиттеудің өсу қарқыны 2,0 п.т. төмендейді, бірақ үшінші айдан бастап күтпеген өзгеріс әсері әлсірей бастайды (3-график).

Шағын бизнеспен салыстырғанда ірі және орта бизнесті кредиттеу пайыздық мөлшерлемелердің күтпеген өзгерісіне шамалы әсер етеді: мөлшерлеменің 1 п.т. күтпеген өзгерісі кредит берудің өсу қарқынының **0,7 п.т.** төмендеуіне алып келеді (3-сурет).

2010 – 2015 жылдар аралығындағы инфляциялық таргеттеуге дейінгі кезеңде кредит берудің негізгі үлесі (орта есеппен 80%) орта және ірі бизнеске тиесілі болды, бұл ретте шағын бизнеске берілген кредиттер үлесі пандемия басталғаннан бастап 2 еседен аса (2019 жылғы желтоқсандағы 21%-дан 2023 жылғы шілдеде 47%-ға дейін) өсті.

Осылайша, мөлшерлеменің өзгеруінің бизнеске кредит беруге айтарлықтай әсері күтпеген өзгерістен кейінгі алғашқы екі кезеңде байқалады, одан кейін жинақталған әсер біртіндеп төмендеп, теріс аймақта қалады.

3-график. Тиісті пайыздық мөлшерлеменің 1 п.т. күтпеген өзгерісіне бизнес субъектілеріне кредиттер беру көлемінің жинақталған серпінді ықпалы

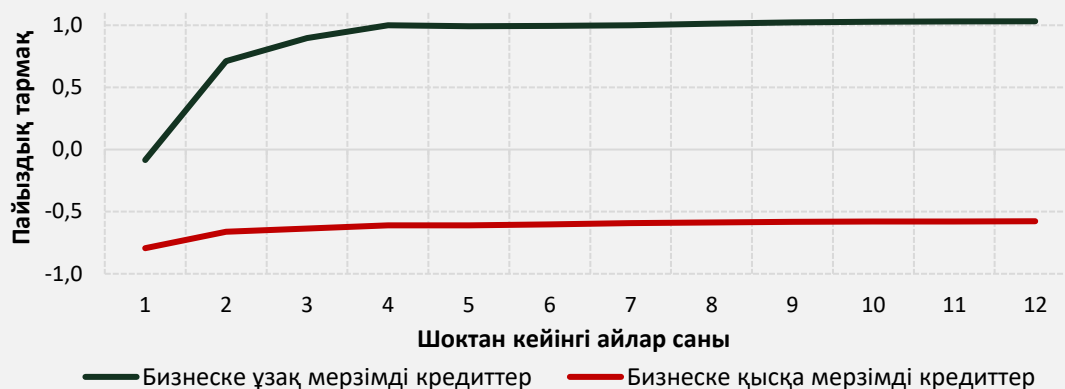
2.2. Мерзімдер бойынша. Берілген барлық кредиттің жартысынан көбін құрайтын қысқа мерзімді кредиттер (2023 жылғы шілдеде – 56,3%, 2022 жылғы желтоқсанда – 71,5%) мөлшерлеменің кредиттер берудің өзгеруіне неғұрлым жоғары әсерін көрсетеді. Пайыздық мөлшерлеменің 1 п.т. өсуі бір айдан кейін қысқа мерзімді кредиттер беру көлемінің 0,8 п.т. төмендеуіне алып келеді. Төрт айдан кейін әсері біртіндеп 0,6 п.т. дейін әлсіреді (4-сурет). Кәсіпкерлік субъектілері бойынша бизнеске берілетін қысқа мерзімді қарыздарды бөлу кезінде ұлттық валюта бағамының өзгеруі шағын бизнеске берілетін қысқа мерзімді кредиттер бойынша көбірек байқалады, яғни мөлшерлеменің 1 п.т. өсуі кредиттеу көлемінің **2,7 п.т.** төмендеуіне алып келеді, одан әрі әсері біртіндеп төмендеп, теріс аймақта болады.

Ұзақ мерзімді кредиттер бойынша мөлшерлеменің өзгеруі тек бастапқы кезеңде ғана оның көлемінің өзгеруіне ықпал етеді (өзгеру қарқынының күтпеген өзгерістен кейін бірінші айда 0,1 п.т. төмендеуі), одан әрі оң аймаққа өтеді (4-сурет). Яғни, мөлшерлемелер өскеннен кейін кредиттеу көлемі ұлғайды. Алынған нәтижелер ипотекалық кредиттеу сияқты кредиттер бойынша мөлшерлемелерді субсидиялаудың мемлекеттік бағдарламаларында ұзақ мерзімді кредиттердің

басым болуына байланысты болуы мүмкін. Әдетте, мұндай бағдарламалар («ДАМУ» желісі бойынша, агробизнесі қолдау, ЭПВ және т.б.) ұзақ мерзімді кредиттеуді ынталандыруға бағытталған.

Анықтама үшін. Экономиканы мемлекеттік қаржыландыру үлесі өте жоғары, экономиканы кредиттеуде ЕДБ-ны алмастыра алады және нарықтық қаржыландыруды ығыстыра алады. 2015-2019 жылдары әртүрлі экономиканы дамыту мен қолдау бағдарламалары аясында 6 трлн теңге бөлінді, оның ішінде 5,4 трлн теңге немесе оның 93%-ы субсидиялау, кепілдік беру құралдары және басқа да тетіктер арқылы қаржылай қолдау көрсетуге бағытталды. Субсидиялау арқылы шарттар 4,3 трлн сомаға қаржыландырылды.

4-график. Тиісті пайыздық мөлшерлеменің 1 п.т. күтпеген өзгерісіне бизнес субъектілеріне мерзімдерімен кредиттер беру көлемінің жинақталған серпінді ықпалы

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, халыққа (тұтынушылық және ипотекалық кредиттер) және бизнеске берілетін кредиттер бойынша мөлшерлемелер күтпеген өзгерістен кейін екі ай ішінде бағыты бойынша жаңа кредиттер беруге дұрыс әсерін тигізеді. Бұл ретте, тиісті мөлшерлемелердің ипотекалық кредиттеуге әсері тұтынушылық кредиттеумен салыстырғанда айқынырақ.

Қысқа мерзімді кредиттер, сондай-ақ шағын бизнеске берілетін кредиттердің оң 1 п.т. күтпеген өзгеріске айтарлықтай теріс ықпалы байқалады. Ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігін әлсірететін негізгі факторлар – *жеңілдігі бар мөлшерлемелермен мемлекеттік бағдарламалардың жоғары үлесі, кредиттеудің жекелеген нарықтарындағы сұранысты ынталандыратын жеке дискрециялық шешімдер (мысалы, БЖЗҚ-дан қаражат алу), халықтың тұрақсыз инфляциялық күтулері, банктік кредиттер беруді цифрландырудағы құрылымдық даму (бөліп төлеуді жаппай дамыту) және т.б.*

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

**МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ
ТАЛАПТАР**

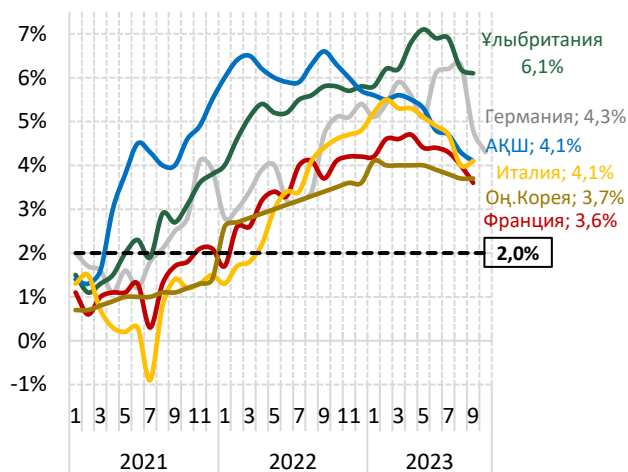
III. МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР

3.1. Сыртқы сектор

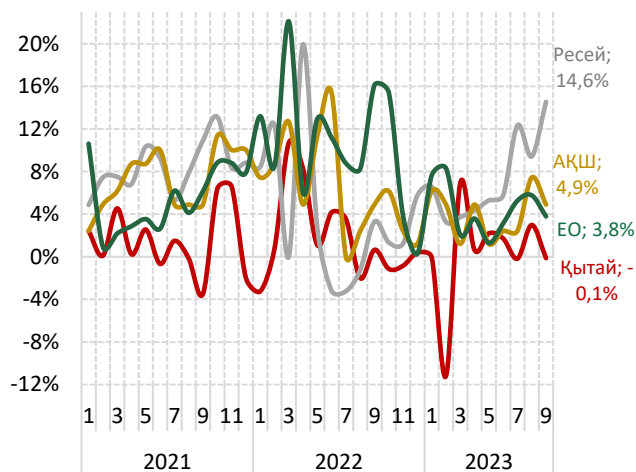
Қатаң монетарлық саясаттың әсерінен көптеген елдерде бағаның өсуі бәсеңдеп барады, бірақ, бұған қарамастан, инфляция әлі күнге дейін нысаналы мәндерден жоғары болып тұр.

Елдердегі тұтынушылық инфляция біртіндеп баяулап келеді. Алайда, базалық инфляция нысаналы мәндерден едәуір жоғары болып тұр (33-график). Көптеген елдерде маусымдық мәндер қамтылмаған жылдық инфляция көрсеткіштері де инфляцияның нысаналы мәндерінен асып түседі және инфляциялық қысымның сақталғанын көрсетеді (34-график). Қазақстанның сауда-әріптес елдерінде инфляция аясы әртүрлі бағытта қалыптасуда. ЕО-да инфляция таргеттен айтарлықтай жоғары болып қалады. Ресейде ішкі сұраныстың кеңеюі және рубль бағамының біршама әлсіреуі аясында инфляциялық процестердің жеделдегені байқалады. Қытайда биылғы жылғы тамызда баға шамалы өскен соң және қазан, қыркүйек айларында өзгермегеннен кейін қайтадан дефляция байқалады.

33-график. Базалық инфляция динамикасы, ж/ж

34-график. Маусымдық мәндер қамтылмаған жылдық инфляция, а/а

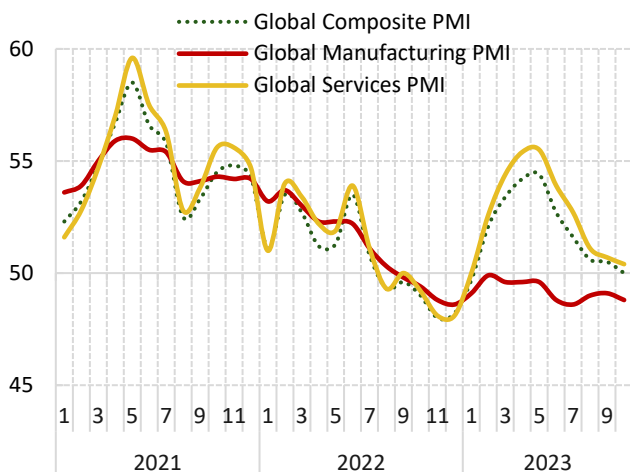
Дереккөзі: Ұлттық статистика қызметі, ҚРҰБ есебі

Орталық банктердің қатаң монетарлық саясат жүргізуі аясында өнеркәсіптегі жаһандық іскерлік белсенділік әлсіз болып қалуда, сервистерде баяулау үрдісі сақталып отыр.

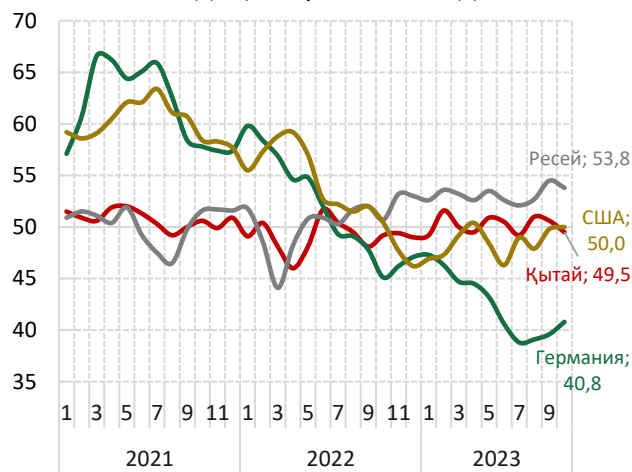
2023 жылғы қазанда өнеркәсіптегі жаһандық іскерлік белсенділік динамикасының әлсіз болуы жалғасты. (35-график). Өндіріс көлемі мен жаңа экспорттық тапсырыстар төмендеп барады. Өнеркәсіптің ең төменгі көрсеткіштері Еуропа елдерінде, соның ішінде Германияда, Францияда, Италияда сақталуда. Бұл ретте, өнеркәсіптің өсуі АҚШ, Үндістан мен Таиландта тіркелді. Өнеркәсіптегі іскерлік белсенділіктің кеңеюі Ресейде де байқалады, PMI көрсеткіштері 2017 жылдан бастап ең жоғары мәндерді көрсетуде. Әлсіз сыртқы сұраныс Қытайдағы өнеркәсіптегі іскерлік белсенділіктің төмендеуіне алып келді (36-график).

Қызмет көрсету секторының көлемі жылдың бірінші жартыжылдығында күрт өскеннен кейін баяулап келеді. Өндіріс көлемінің, сондай-ақ жаңа экспорттық тапсырыстардың өсу қарқынының баяулағаны байқалады. Көптеген орталық банктердің қатаң ақша-кредит саясатын жүргізуіне орай әлсіз сұраныс, сондай-ақ белгісіздіктің артуы қызметтердің баяулауының негізгі факторлары болды.

35-график. Жаһандық іскерлік белсенділік *

36-график. Елдер бөлінісінде өнеркәсіптегі жаһандық іскерлік белсенділік

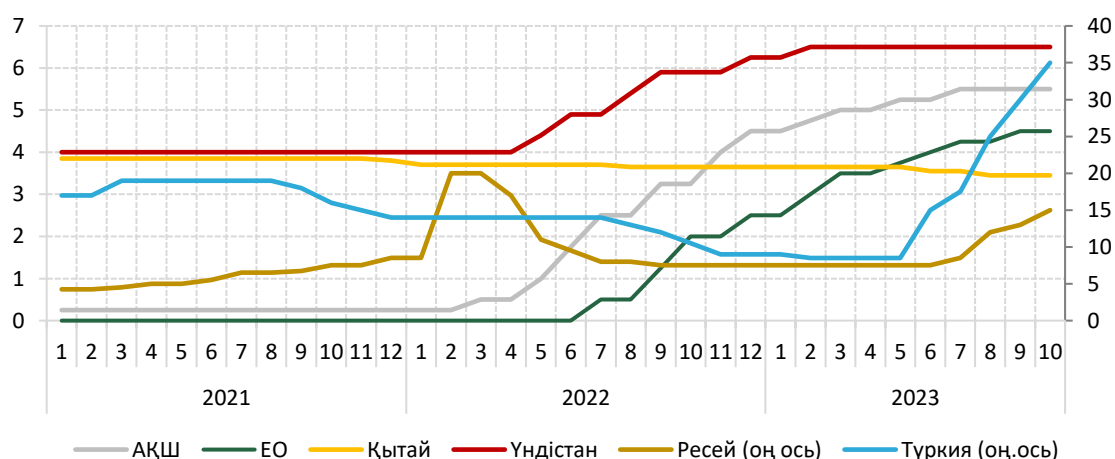
Дереккөзі: PMI by S&P Global

* Индекстің 50-ден жоғары мәні көрсеткіштің өсуін, 50-ден төмен мәні оның төмендеуін, 50-ге тең мәні оның өзгермейтіндігін білдіреді

АҚШ ФРЖ және басқа да көптеген ірі орталық банктер инфляцияны нысаналы мәндерге дейін төмендету үшін қатаң монетарлық саясат жүргізіп келеді.

2023 жылғы қазан айының қорытындысы бойынша дамыған елдерде негізгі мөлшерлемелер бұрынғы деңгейінде қалды. Сонымен қатар, сақталып отырған жоғары инфляция салдарынан орталық банктердің риторикасы бұрынғысынша қатаң күйінде қалып отыр. Бұған қоса, АҚШ ФРЖ инфляцияны төмендету және елдегі тұтынушылық және іскерлік белсенділікті бәсеңдету мақсатында таяу перспективада мөлшерлемені тағы да арттыратынын ескертеді. ЕОБ қатаң монетарлық саясатты жалғастырмақ. РФ Орталық Банкі қазан айындағы отырыста мөлшерлемені жылдық 15,0%-ға дейін 200 б.т. көтерді, сондай-ақ монетарлық саясаттың ұзақ уақыт бойы қатаң болып қалатынын да ескертті. Өз кезегінде, Қытай Халық банкі биылғы жылғы тамызда негізгі мөлшерлемені төмендеткеннен кейін мөлшерлемені жылдық 3,45% деңгейінде сақтап қалды (37-график).

37-график. Негізгі мөлшерлемелер, ж/ж, %

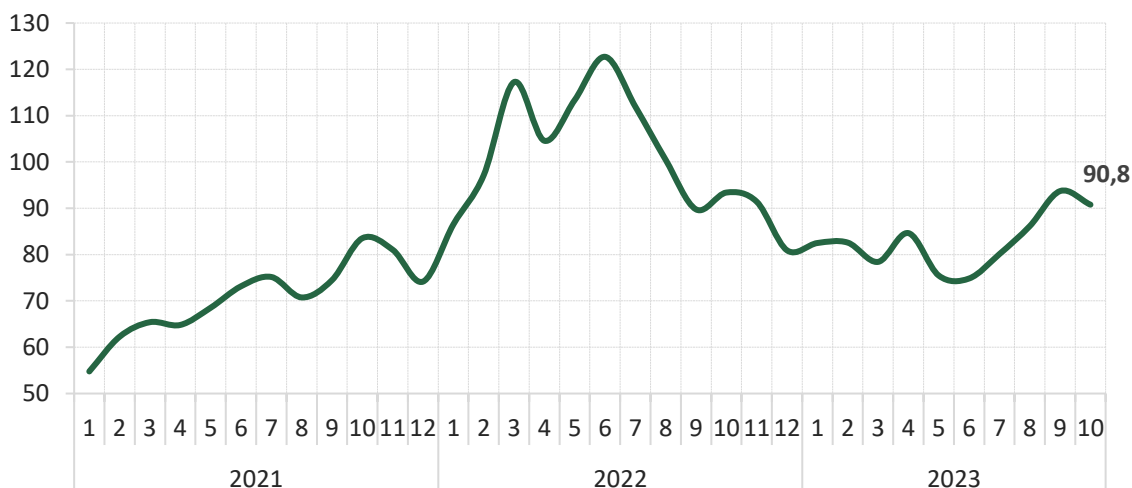

Дереккөзі: Refinitive

Биылғы жылғы үшінші тоқсанда ОПЕК+ елдерінің мұнай өндіруді ерікті түрде қысқартуының жалғасуына байланысты әлемдік мұнай нарығында өсу үрдісі басым болды. Таяу Шығыстағы әскери іс-қимылдарға қатысты белгісіздік мұнай бағасының өсуінің тағы бір факторы болды.

Өткен «2023 жылғы тамыз» болжамды раундтың соңынан бастап Brent маркалы мұнайдың әлемдік бағасы жоғары динамиканы көрсетті. 2023 жылғы шілде-қазан айларында мұнай бағасының барреліне 80 АҚШ долларынан бастап шілдеде орта есеппен 90 АҚШ долларына дейін артқаны байқалды (38-график). Бұл баға динамикасы Сауд Арабиясы мен Ресей тарапынан мұнай ұсынысының қысқаруына, сондай-ақ ірі импорттаушы елдер, оның ішінде АҚШ пен Қытай тарапынан мұнайға сұраныстың бірқалыпты болуына байланысты болды. Алайда, осы жылғы қазанда Brent маркалы мұнай бағасының Таяу Шығыстағы әскери қақтығысқа байланысты қауіптенудің азаюына, сондай-ақ Қытай экономикасы дамуының әлсіз көрсеткіштеріне байланысты шамалы төмендегенін атап өткен жөн.

38-график. Brent маркалы мұнай бағасының динамикасы, \$/баррель

Дереккөзі: EIA

2-бокс. Бұрын-соңды болмаған белгісіздік жағдайында орталық банктер үшін ерекше талаптар⁷ (2020-2022 жылдар)

2020-2022 жылдары көптеген елдердің орталық банктері бұрын-соңды болмаған және ерекше талаптар мен дағдарыстарға ұшырады, олардың экономикаға және инфляциялық процестерге әлеуетті әсері толық зерттелген жоқ. Экономиканың бастапқы «диагностикасы» фискалдық және монетарлық ынталандыру арқылы күтпеген өзгерістердің экономикалық белсенділікке әсерін тежеу саясатын анықтады. Сонымен қатар, сұранысты кең ауқымда ынталандырумен қатар жеткізу жолдарындағы іркілістер әлемнің орталық банктерінің пандемия кезеңінде инфляцияның күрт үдеуін «тоқтата» алмауына алып келді.

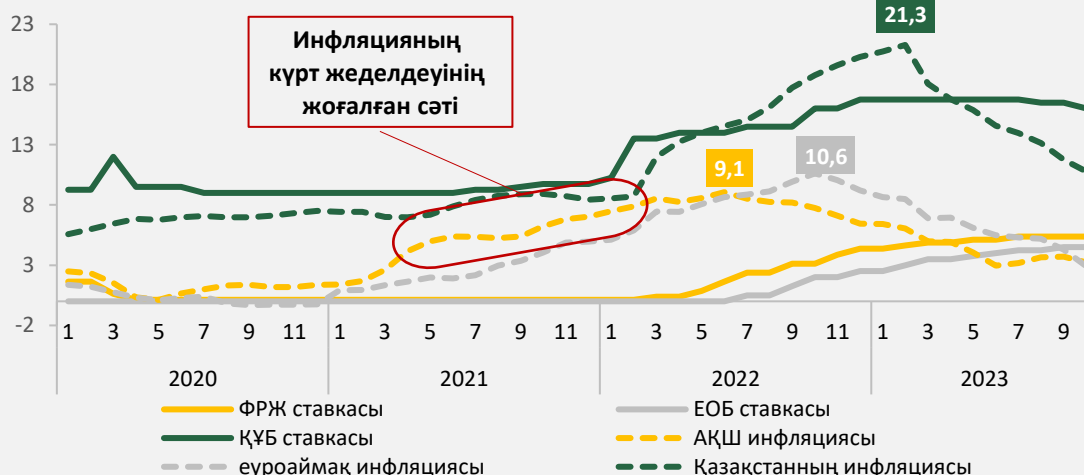
2021 жылы жаһандық инфляция күрт өсіп, ХВҚ⁸ пайымдауынша «қауіпті» деңгейге жақындаған кезде, көптеген жетекші орталық банктер мен сарапшылар мұны уақытша жағдай ретінде қабылдады және инфляцияның уақытша күрт өсуіне алып келетін факторлар әсерінің тоқтайтынын күтті. Инфляцияның қысқа мерзімді өсуіне ұзақ уақыт бойы «сену» АҚШ ФРЖ-ның тек 2022 жылғы наурызда, ал ЕОБ-ның 2022 жылғы шілдеде ғана монетарлық саясатты қатаңдатуына алып келді, бұл кезде АҚШ-та жылдық инфляция 6,6%-ға жеткен, ал инфляция бойынша мақсат 2% болған кезде Еуроаймақтағы тұтыну бағасының өсуі 9,1%-ға дейін өскен болатын.

2022 жылы әлемдегі ең ірі орталық банктердің базалық мөлшерлемелерді арттыру циклі соңғы 20 жылда рекордтық көрсеткішке жетті. Мәселен, 2022 жылы ФРЖ мөлшерлемесі 0,25-0,5%-дан 4,25-4,5%-ға дейін өсті (1-график). Орталық банктердің ақша-кредит саясатын қатаңдату аясында әлемдегі инфляция 2022 жылдың соңынан бастап төмендей бастады, бұл ретте оның базалық деңгейі әлі күнге дейін жоғары болып тұр.

⁷ <https://econs.online/articles/monetarnaya-politika/pochemu-tsentrobanki-upustili-inflyatsiyu-4-versii/>

⁸ <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>

График 1. Базалық мөлшерлеме мен жылдық инфляция динамикасы, %

Дереккөзі: Reuters

Инфляцияның бұлай күрт өсуіне жол берудің егжей-тегжейлі себептерін және неге орталық банктердің неліктен уақтылы шаралар қабылдамағанын жетекші сарапшылар мен қаржылық реттеушілер талдайды. Халықаралық есеп айырысу банкінің (BIS)⁹ басылымында АҚШ ФРЖ мен ЕОБ-ны мысалға келтіре отырып, орталық банктердің 2021-2022 жылдардағы инфляцияның өсуіне уақтылы мән бермеуінің төрт түрлі ықтимал себебі келтірілген және бұдан көретініміз:

1. Күшті күтпеген өзгерістерді диагностикалау барысындағы қателік

25 жыл бойы баға тұрақтылығынан соң және пандемиядан кейінгі экономиканың қалпына келуінен кейін 2021 жылы инфляцияның өсуі күмәнді болды және уақытша болып көрінді. АКС-ты қатаңдату артық, ал таргеттен жоғары инфляция маңызды емес әрі уақытша болып саналды. Ынталандырушы ақша-кредит талаптарының сақталуын таңдау нақты уақыттағы экономиканың жай-күйі және инфляцияға әсер ететін күтпеген өзгерістердің сипаты мен орнықтылығы белгісіз болған кезеңдерде жасалды. Осы проинфляциялық күтпеген өзгерістердің үшеуін бөліп көрсетуге болады, олар қысқа уақыт ішінде орын алды және жеңіл АКС сақталған кезде орталық банктер дұрыс бағалай алмады.

➤ Тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің қолжетімді болмауына байланысты бастапқыда үнемдеуге бағытталып, кейіннен кейінге қалдырылған шығыстың ұлғаюына алып келген бұрын-соңды болмаған **монетарлық және фискалдық ынталандырулар нәтижесінде тез қалпына келді**. 2020 жылғы екінші тоқсандағы ең төменгі деңгей мен 2021 жылдың соңы арасында нақты ЖІӨ АҚШ-та 14,9%-ға және еуроаймақта 17,5%-ға бірден өсті. Осы уақыт аралығында АҚШ-тағы жұмыссыздық деңгейі 2021 жылдың¹⁰ аяғында 14,7%-дан 4,2%-ға дейін 10 п.т. аса төмендеді.

➤ **Ұсыныс жағындағы күтпеген өзгеріс** өндірушілердің нарықтық күшін арттырып, әлеуетті деңгейімен салыстырғанда аз өнім шығаруға алып келді. 2021 жылы әртүрлі уақытта теңіз порттарының шамадан тыс жұмыс істеуі, микросхемаларды өндіруге қуаттың жетіспеушілігі байқалды, ал жаһандық қосылған құн тізбектері бұзылды, өйткені пандемияның жаңа толқындары шектеулер енгізуге алып келді. Дегенмен, дамыған елдердің орталық банктері бағаның көтерілуіндегі барлық күтпеген өзгерістерді уақытша деп түсіндірді. Осылайша, олар ақша-кредит саясатының ынталандырушы бағытын өзгертпеу және экономиканың қалпына келуіне қауіп төндірмеу керек деген қорытындыға келді. Бұл ретте, бағаның өсуіндегі күтпеген өзгеріске қарсы ақша-кредит саясатының стандартты тәсілі тіпті өндірістің нақты көлемінің әлеуетті деңгейден асып кетсе де, инфляцияның нысаналы деңгейден жоғары көтерілуіне мүмкіндік беретінін білдіреді.

⁹ <https://www.bis.org/publ/work1060.htm>

¹⁰ <https://www.bis.org/publ/work1060.htm>

➤ 2021 жылы **энергия бағасының өсуі** үшінші күтпеген өзгеріс болды және 2022 жылдың басындағы Украинадағы оқиғалар аясында өршіді. Бұл фактор да уақытша деп қабылданып, дамыған елдердің орталық банктерінің риторикасына әсер етпеді. Сондықтан олардың мұнай бағасының күрт өсуінің инфляцияның өсуіне, ақша-кредит саясатын қатаңдатуға алып келген және одан кейін рецессияны тудырған бұрынғы қателіктерге жол бермеу әрекеті ақталды. Алайда мұндай шешім тек тұрақсыз инфляциялық күтулер кезінде ғана орынды болып саналады.

➤ Қысқа уақыт аралығында орын алған үш түрлі күтпеген өзгеріс инфляцияның жеделдеуіне ықпал етті, оларды орталық банктер уақытша ретінде қабылдап, монетарлық талаптарды қатаңдатумен қатар оларға қатысты әрекет жасамады. Бұл ретте, осы үш жағдайдың барлығында да инфляцияның тым күшті және тұрақты өсу қаупі болды, кейіннен ол шындыққа айналды. Бір бағыттағы қателіктердің осындай саны жүйелі проблемалардың бар екенін көрсетеді. Бұл проблемалар төменде көрсетілген 3 факторда көрсетілген.

2. Инфляциялық күтулердің тұрақсыздануы. 2021 жылы реттеушілер күтпеген өзгерістердің сипатын бағалауда қателесіп қана қоймай, инфляциялық күтулердің тұрақсыздануын да асыра бағалады. Тек 2021 жылы АҚШ пен Еуропадағы инфляциялық күтулердің бұрынғыдай тұрақсызданбағаны белгілі болды. Инфляциялық күтулердің тұрақтануы уақытша инфляциялық күтпеген өзгерісті орнықты етті.

3. Реттеушіге сенім арту – бұл күтілетін ұзақ мерзімді инфляцияның нысаналы мәнінің сәйкестігін бағалау: егер реттеуші экономикалық агенттерді ұзақ мерзімді перспективада инфляцияның таргетке тең болатынына сендіре алса, онда ақша-кредит саясатын қатаңдату қажет болмауы мүмкін. Реттеушілер өз беделі есебінен де инфляцияның таргеттен жоғары өсуіне мүмкіндік берді.

4. Тепе-тең нақты мөлшерлеменің орнықты төмендеуі де инфляцияның жеделдеуіне әсер етті. Нақты мөлшерлеменің төмендегенін көрсететін бағалаулар төмен инфляциямен күресуге және инфляцияға толеранттылықты таргеттен жоғары арттыруға шешім қабылданғанын көрсетеді. Жоғары инфляцияға жол беретін саясатты қайта қарау әлеуеті оны іске асырудағы әлсіз шешім арқылы шектеліп қалды.

Әлемдік орталық банктердің аталған қателіктері инфляцияны тежеу үшін макроэкономикалық саясат тарапынан дұрыс диагностика жасаудың, уақтылы шаралар қабылдаудың маңызды екенін көрсетеді. Бұдан басқа, егер шектеулі ұсыныс аясында жиынтық сұраныс қосымша ынталандырылған жағдайда, кез келген елдегі инфляциялық әсерлер күштірек болады. Осыған байланысты ХВҚ фискалдық және монетарлық саясат тарапынан келісілген іс-әрекеттердің қажеттілігін ерекше атап өтеді, басқаша айтқанда, салық-бюджет саясаты монетарлық биліктің инфляцияны тежеу әрекетіне қайшы келмеуі тиіс.

Әйтпесе, инфляцияның нысаналы деңгейге дейін төмендеуі ұзаққа барады. Бұл инфляциялық күтулердің тұрақсыздануына, қаржылық тұрақсыздықтың күшеюіне және халықтың әл-ауқатының нашарлауына алып келеді.

3.2. Ішкі сектор

Халықтың нақты жалақысының өсуі және инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру арқылы қолдау көрсетілетін экономикадағы ішкі сұраныс орнықты.

Жанама көрсеткіштер динамикасы биылғы жылғы үшінші тоқсанда тұтынушылық сұраныстың белсенді түрде іске асып жатқанын көрсетеді. 2023 жылғы үшінші тоқсанда бөлшек тауар айналымының көлемі 6,1%-ға өсті, 2023 жылғы қаңтар-қазан айларының қорытындысы бойынша тауарларды бөлшек сатудың өсу қарқыны жылдық мәнде 6,9%-ға дейін жеделдеді (39-график).

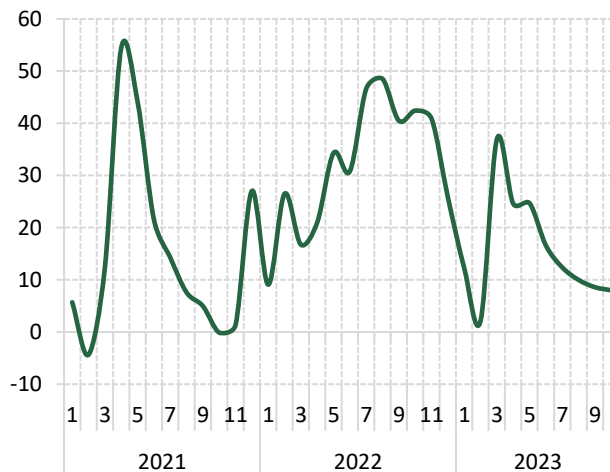
Сауданың өсуіне негізгі үлесті азық-түлікке жатпайтын тауарларды сату қосып келеді, оның ұлғаюы осы жылғы он айдың қорытындысы бойынша 14,7% (ж/ж) болды. Бұл ретте, азық-түлік тауарларының бөлшек саудасының қысқару үрдісі сақталды. Бұл тұтынушылық таңдаудың

қызметтерді тұтыну жағына қарай өзгеруіне байланысты болуы мүмкін. Мысалы, биылғы жылғы ақпанда өсу қарқынының баяулауына қарамастан, 2023 жылғы қаңтар-қазан айларында тамақ пен сусындар ұсыну және олармен қамтамасыз ету бойынша көрсетілген қызмет көлемі 8,0%-ға өсті (40-график).

39-график. Бөлшек тауар айналымы, %

40-график. Қоғамдық тамақтану қызметтері, ж/ж %-бен

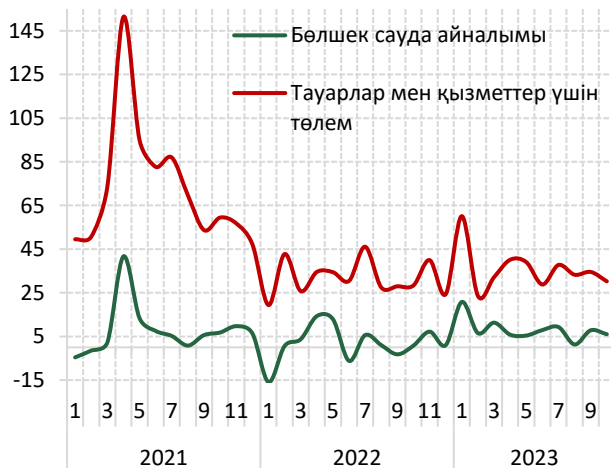

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

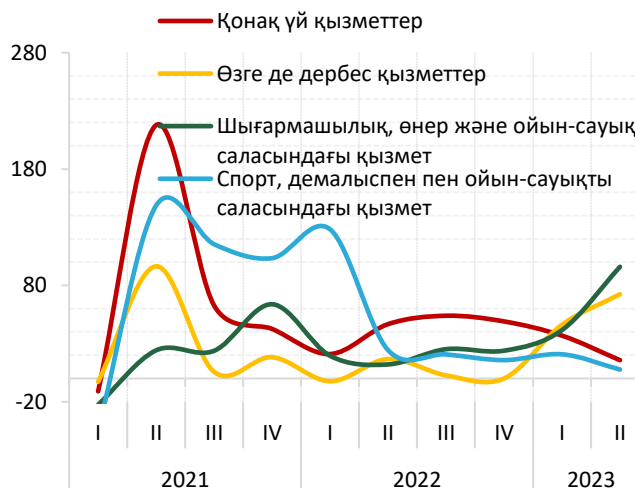
Бөлшек тауар айналымының орнықты оң өсу динамикасы халықтың электрондық төлем карточкалары бойынша тауарлар мен көрсетілетін қызметтер ақысын төлеу операцияларының ұқсас оң өсу динамикасымен қатар орын алуда (41-график).

Қоғамдық тамақтану қызметтерімен қатар халыққа көрсетілген қызметтер көлемінің өскені байқалады. 2023 жылғы бірінші жартыжылдықтың қорытындысы бойынша қызметтердің нақты көлемінің айтарлықтай жылдық өсу қарқыны өзге де жеке қызметтерден (шаштараз/сұлулық салондары/құрғақ тазалау қызметтері) және шығармашылық, өнер және ойын-сауық саласындағы қызметтерден байқалады. Сонымен қатар, қонақ үй қызметтерінің және спорт, демалыс және ойын-сауық ұйымдары саласындағы қызметтердің нақты көлемінің өсу қарқынының баяулағаны байқалады (42-график).

41-график. Бөлшек тауар айналымы және халықтың карточкалары бойынша ақша қозғалысы, 2010 жылғы баға бойынша, ж/ж %-бен

42-график. Әртүрлі қызмет түрлерін ұсыну, ж/ж %-бен

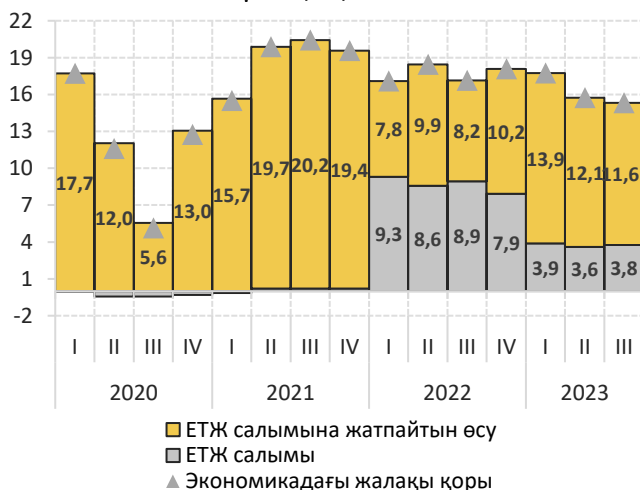
Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Биылғы жылы тұтынушылық кредиттеудің нақты мәнде жылдық өсуінің жоғары қарқыны ең төменгі жалақының (ЕТЖ) өсуі және жылдық инфляцияның баяулауы аясында нақты жалақының қалпына келуі тұтынушылық сұранысқа қолдау көрсетті.

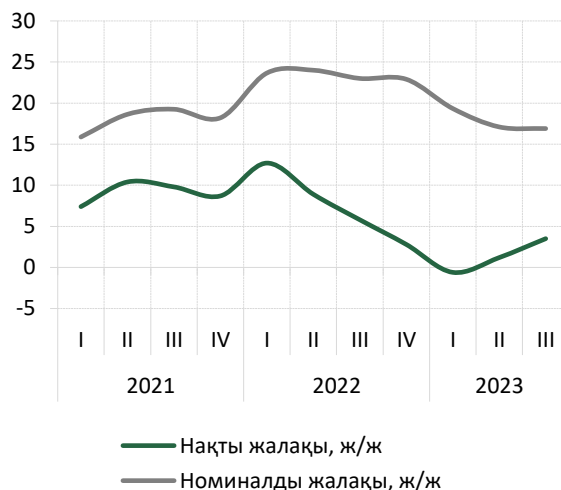
Еңбекақы төлеу қорының жылдық өсу қарқыны номиналды мәнде 2022 жылға қарағанда біршама төмен. 2023 жылы ЕТЖ-ны ұлғайтудың атаулы еңбекақы төлеу қорының өсуіне қосқан үлесі шамамен 3,8 п.т. құрады (43-график).

2023 жылғы үшінші тоқсанда нақты жалақы жылдық инфляция баяулаған сайын қалпына келе бастады және 2022 жылғы үшінші тоқсанмен салыстырғанда 3,5%-ға артты (44-график). 2023 жылғы үшінші тоқсанда нақты жалақының ең көп өскені электрмен жабдықтау сумен жабдықтау, ақпарат және байланыс салаларында байқалады. Биылғы жылы жоғарыда аталған секторларда инвестициялардың ең жоғары өсу қарқыны байқалады. 2023 жылғы үшінші тоқсанда нақты жалақының қысқаруы ауыл шаруашылығы, білім беру салаларында және тұру мен тамақтану қызметтерінде байқалады.

43-график. Еңбек ақы төлеу қорындағы ЕТЖ үлесі, %, п.т.

44-график. Жалақы, %, ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

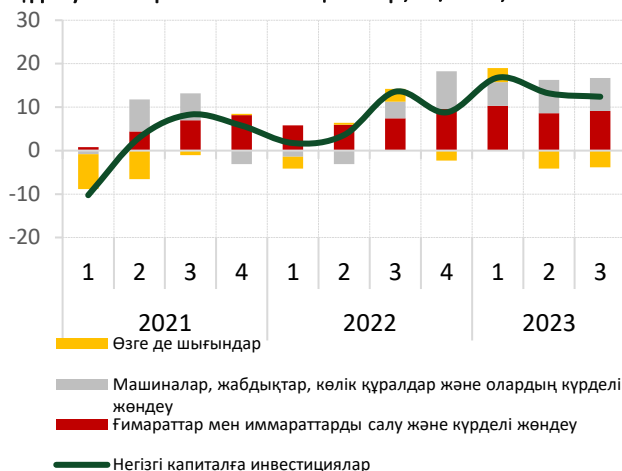
Инвестициялық белсенділік экономиканың көптеген салаларында инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру аясында орнықты өсу динамикасымен сипатталады. Инвестициялардың өсуіне елеулі үлес «Инвестицияларға айырбастау тарифі» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жағдайында коммуналдық қызметтер көрсету секторларында байқалады. Инвестициялық сұраныстың өсуі көбінесе фирмалар тарапынан байқалады, халықтың инвестициялық белсенділігі биылғы жыл ішінде баяулау үрдісін көрсетеді.

2023 жылғы үшінші тоқсанда негізгі капиталға салынған инвестициялар жылдық мәнде 10,8%-ға өсті (45-график). Құрылыс-монтаждау жұмыстары негізгі үлес қосуды жалғастыруда. Салалар бөлінісінде электр энергиясымен жабдықтау, сумен жабдықтау, көлік және қоймада сақтау, сондай-ақ ақпарат және байланыс салаларына инвестициялардың айтарлықтай өсуі байқалады (46-график).

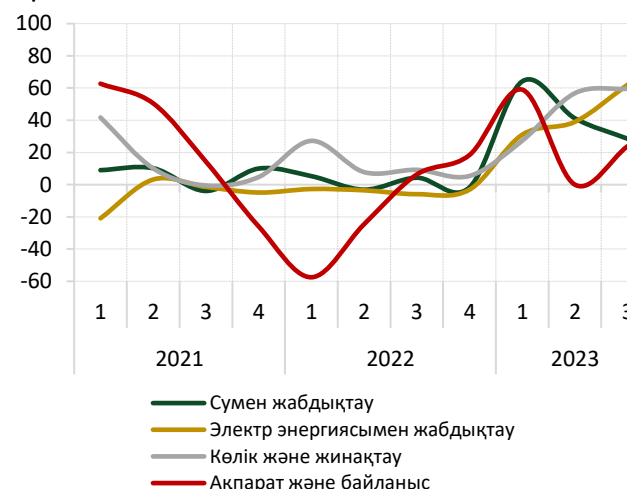
Сонымен қатар, үшінші тоқсанда халықтың инвестициялық белсенділігі төмендеуді жалғастыруда. Мәселен, биылғы жылдың үшінші тоқсанында тұрғын үй құрылысына инвестициялар 2,2%-ға ж/ж төмендеді. Мұндай төмендеудің себебі «7-20-25» бағдарламасы шеңберінде тұтынушылық кредиттеудің ең жоғары сомасы бойынша лимиттердің 2022 жылғы 400 миллиард теңгеден 2023 жылы 100 миллиард теңгеге дейін төмендеуі болуы мүмкін. Тұрғын үй құрылысына инвестициялардың төмендеуіне қарамастан, сатып алу-сату мәмілелерінің саны өсуде және үшінші тоқсанда 2018-2020 жылдардағы орташа деңгейден

айтарлықтай асып түседі, бұл 2023 жылы тұрғын үйге деген жоғары сұраныстың сақталуын көрсетеді (47-график).

45-график. Негізгі капиталға және құрауыштарға инвестициялар, ж/ж %, п.т.

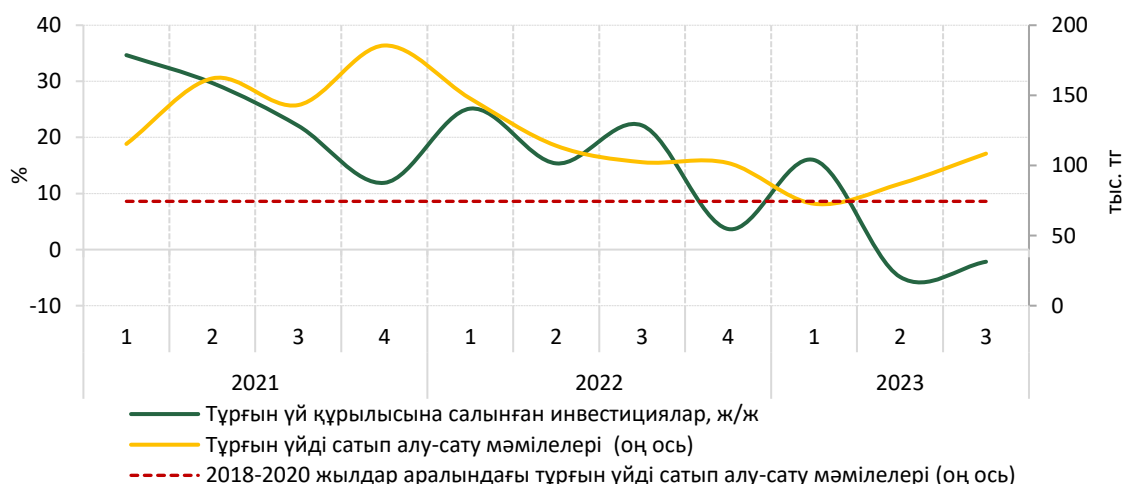

46-график. Инфрақұрылымға инвестициялар, ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

47-график. Тұрғын үй құрылысына инвестициялар және жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

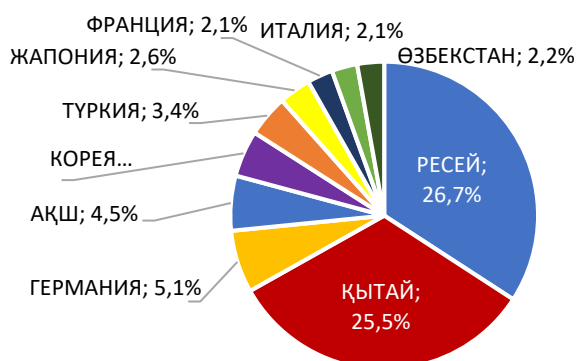
2023 жылы тұтынушылық және инвестициялық сұраныстың өсуі нәтижесінде тауарлардың барлық негізгі топтары бойынша импорттың айтарлықтай өсуі байқалады. Сонымен қатар, елдер бойынша импорт құрылымы біршама өзгеріске ұшырады.

2023 жылғы қаңтар-қыркүйекте құн бойынша импорт 25,0%-ға ж/ж ұлғайды және 44,5 млрд АҚШ долларын құрады. Бұл ретте импорттың елдер бойынша құрылымында өзгерістер байқалады. Ресейдің импорттағы үлесі 36,7%-дан 26,7%-ға дейін қысқарды, ал Қытайдың үлесі 22%-дан 25,5%-ға дейін өсті (48-график және 49-график). Сонымен бірге, жалпы импорттағы Ресей үлесінің төмендеуіне қарамастан, Ресей импортының кейбір тауарлық позициялары бойынша көлемнің өсуі байқалды. Бұл биылғы жылғы сәуірден бастап теңгенің рубльге номиналды айырбастау бағамының нығаюына байланысты болуы мүмкін.

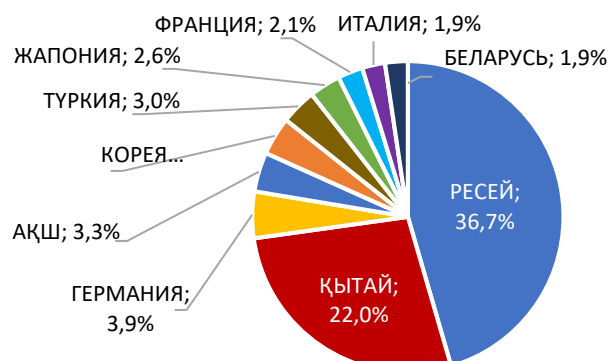
Тауарлар импортының құрылымында Қытай мен Түркиядан киім импорты, АҚШ пен Түркиядан жуу және тазалау құралдары, Қытайдан үй жиһаздары, Ресейден, Франциядан

және Египеттен гигиеналық құралдар мен косметика, Қытайдан автомобильдер, Вьетнамнан телефондар импорты көлемінің айтарлықтай өсуі байқалады.

48-график. 2023 жылғы қаңтар-қыркүйектегі елдер бойынша импорт

49-график. 2022 жылғы қаңтар-қыркүйектегі елдер бойынша импорт

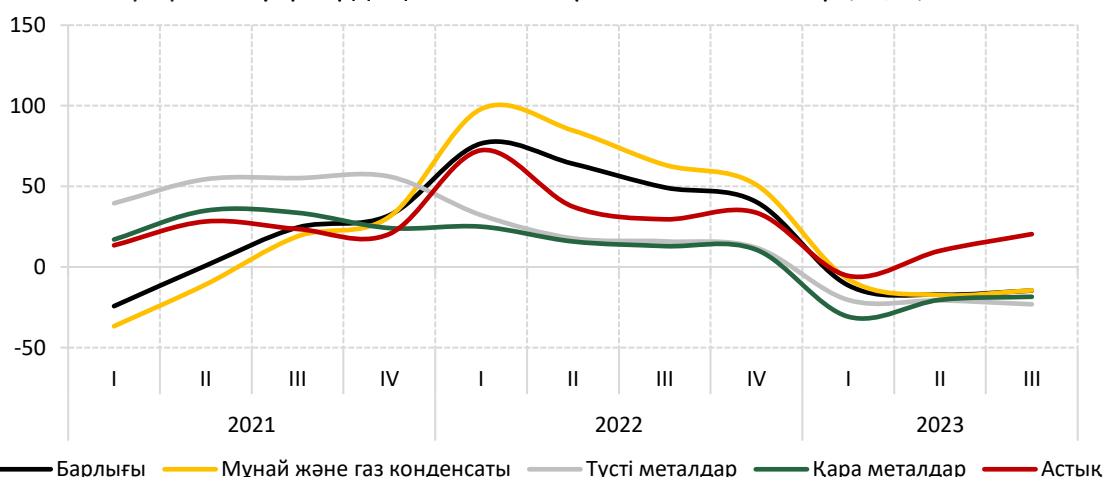

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚР Қаржы министрлігі МКК

2023 жылғы қаңтар-қыркүйекте тауарлардың экспорты құндық мәнде 14,6%-ға ж/ж қысқарды және 57,5 млрд АҚШ долларын құрады. Астықты қоспағанда, экспорттық тауарлардың барлық негізгі топтары бойынша төмендеу байқалады.

Мұнай мен газ конденсатының экспорты биылғы жылы қаңтар-қыркүйекте 14,5%-ға ж/ж төмендеді. Мұнай экспортының қысқаруының негізгі себебі 2022 жылмен салыстырғанда мұнай бағасының төмендеуі және өткен жылдың жоғары базасы болды. Түсті және қара металдар экспортының қысқаруы металдар бағасының төмендеуімен, сондай-ақ экономиканың қалпына келуінің төмен қарқынына байланысты Қытайдың әлсіз сұранысымен байланысты. Сонымен қатар, өткен жылғы жақсы өнімнің нәтижесінде 2023 жылғы қаңтар-қыркүйекте астықты экспорттық жеткізу 20,4%-ға ж/ж өсті (50-график).

50-график. Тауарлардың негізгі топтары бойынша экспорт, ж/ж, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ

3-бокс. Қазақстандағы дизель отыны нарығына шолу

Дизель отыны – экономиканың барлық салаларының, соның ішінде ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, көлік және логистика, электр энергетикасының жұмыс істеуі үшін маңызды рөл атқаратын мұнай өнімі.

Дизель отыны нарығының жағдайы инфляцияға тікелей және жанама әсер етеді. Тікелей әсер дизельді ТБИ қоржынына қосумен байланысты (2023 жылы ТБИ қоржынындағы үлес – 0,4%). Жанама әсерді

ТБИ қоржынындағы тауарлар мен қызметтердің кең ауқымының өзіндік құны дизель отынының бағасына байланысты болғанынан көреміз.

Қазақстанда барлық өңделетін мұнайдың шамамен 95%-ы үш ірі мұнай өңдеу зауытының (1-кесте) үлесіне тиесілі.

1-кесте. ҚР үш ірі МӨЗ туралы ақпарат

	Салынған жылы	Иелері	Мұнай өңдеу бойынша орташа жобалық қуаты (млн тонна)	2022 жылы мұнай өңдеу көлемі (млн тонна)	2022 жылы өндіріс көлемі (млн тонна), оның ішінде жеңіл мұнай өнімдерінің	2022 жылы дизель өндірісіндегі үлесі (%)	Перспективадағы жобалар	2022 жылы мұнай өңдеу тарифтері (теңге/тонна)
АМӨЗ (Атырау қ.)	1945	99% ҚМГ	5,5	5,2	4,1 (70,5%)	28,1%	мазутты терең өңдеу есебінен жеңіл мұнай өнімдерін шығаруды ұлғайту	42 515
ПМХЗ (Павлодар қ.)	1978	100% ҚМГ	6,0	5,5	4,2 (85,8%)	34,6%	қысқы дизель өндірісі, сұйытылған газдағы күкіртті азайту	23 240
ШМӨЗ (Шымкент қ.)	1985	50% ҚМГ+ 50% CNPC (Қытай)	6,0	6,2	5,4 (81,3%)	36,9%	қуаттылықты 12 млн тоннаға дейін ұлғайту	35 336

Дереккөзі: ҚМГ

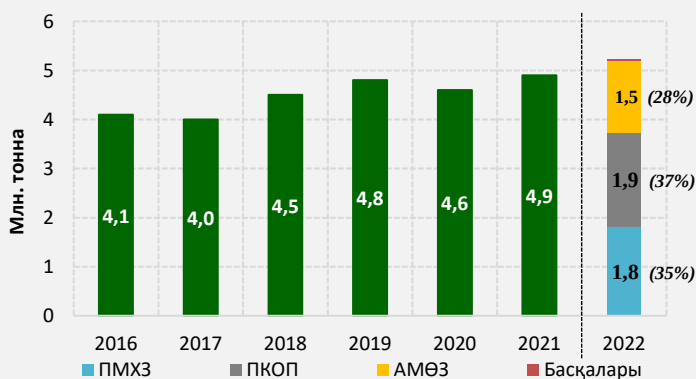
Үш ірі МӨЗ дизель отыны, бензин, авиациялық керосин және сұйытылған газ түрінде жеңіл мұнай өнімдерін, сондай-ақ мазут, вакуумдық газойл түрінде қара мұнай өнімдерін, сондай-ақ бензол және параксилол түрінде мұнай-химия өнімдерін шығарады (2-кесте).

2-кесте. 2022 жылы МӨЗ өңдеу және өндіру көлемі (млн тонна)

	мұнай-химия зауыты	мұнай өңдеу зауыттары			
	Павлодардағы «ПМХЗ» АҚ	Шымкенттегі «ПКОП» ЖШС	Атыраудағы «АМӨЗ» ЖШС		
Өңделген мұнай:	-	-	-	17,9	94,4%
Әзірленді:	4,2	5,4	4,1	13,7	99,6%
дизель отыны	1,8	1,9	1,5	5,2	99,5%
бензин	1,6	2,1	1,3	5,0	99,5%
мазут	0,6	1,0	1,2	2,8	100,0%
керосин	0,2	0,3	0,1	0,7	100,0%

Дереккөзі: ҚР ЭМ ОЭКАТО (телеграм канал)

1-график. ҚР-да дизель отынын өндіру

Дизельдің белгілі бір түрін тұтыну сыртқы температураға байланысты. Қазақстанда дизель отынының жазғы, маусымаралық, қысқы және арктикалық түрлері өндіріледі. Дизель өндірісі барлық үш ірі МӨЗ-де жүзеге асырылады. 2022 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанда 5,2 млн тонна дизель өндірілді, оның ішінде Шымкент МӨЗ-де 1,9 млн тонна, Павлодар МӨЗ-де 1,8 млн тонна, Атырау МӨЗ-де 1,5 млн тонна өндірілді (1-график).

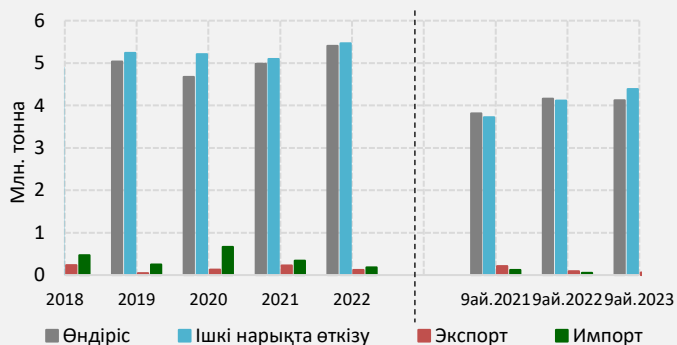
Дереккөзі: ҚР ЭМ "Energo_Official" телеграмм каналы

Шымкент МӨЗ негізінен Қызылорда және Ақтөбе облыстарының кен орындарынан шикізатпен қамтамасыз етіледі. Теңіз, Қарашығанақ және Қашаған кен орындарындағы мұнай экспортқа бағдарланған болғандықтан, Атырау МӨЗ-не жоғарыда аталған үш жобаны қамтымайтын батыс кен орындарынан мұнай жеткізіледі.

Павлодар МӨЗ Қазақстан мен Ресей арасындағы келісімшарттық келісім негізінде «Роснефть» Батыс Сібір мұнайымен қамтамасыз етіледі. Ресей мұнайы «Омбы-Павлодар» құбыры арқылы Павлодар МӨЗ-не жіберіліп, Қазақстанның меншігіне өтеді. Сонымен қатар, Қазақстан мұнайының баламалы көлемі «Атасу-Алашанькоу» құбырына тиеліп, Ресейдің меншігіне беріледі. Келісімшарттық келісімнің бұл түрі «swar-операция» деп аталады, мұнда тараптар нақты физикалық тасымалдау қажеттілігін айналып өтіп, көлемдердің өзара алмасуы есебінен «А» нүктесінен «Б» нүктесіне мұнай жеткізуге мүмкіндік алады.

Мұнай өнімдерін, оның ішінде дизель отынын өндіруге арналған мұнай бағыты «Мұнай өнімдерінің жекелеген түрлерін өндіруді және олардың айналымын мемлекеттік реттеу туралы» Заңға сәйкес МӨЗ-ге шикі мұнайды жеткізудің қалыптастырылатын жоспары бойынша жүргізіледі. МӨЗ өнім берушілерден дербес өндірілген; заттай салық ретінде алынған; дербес әкелінген; тікелей өзара байланысты жер қойнауын пайдаланушыдан сатып алынған; Қазақстан аумағына әкелуді, оның ішінде импортты жүзеге асырған тұлғадан сатып алынған мұнайдың түрлерін қабылдайды. Бұдан басқа, МӨЗ мұнай өнімдерін кейіннен өткізу үшін жер қойнауын пайдаланушылардан мұнайды дербес сатып ала алады. Шикі мұнайды қабылдағаннан кейін МӨЗ өңдеу тарифтеріне сәйкес мұнайды өңдейді және өндірілген мұнай өнімдерін мұнай иелеріне қайтарады. Алынған мұнай өнімдерін бөлшек сатушылар, көтерме жеткізушілер сатуы немесе ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді, «Қазақстан темір жолы», автожанармай құю станцияларын, тау-кен металлургия кешенінің кәсіпорындарын, Қазақстан қарулы күштерінің бірыңғай операторын қоса алғанда, түпкілікті тұтынушыларға көтерме саудада сатуға тікелей жіберілуі мүмкін. Сонымен қатар, мұнай өнімдерінің кейбір көлемі биржалық сауда-саттық арқылы сатылады.

2-график. Дизель отынының ресурстары мен қолданылуы

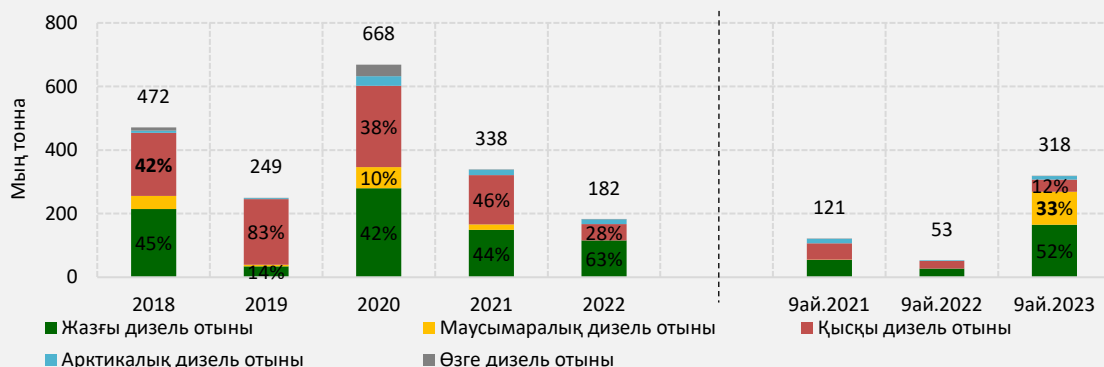
Дереккөзі: stat.gov.kz

Жалпы, Қазақстан өзін дизель отынымен толықтай қамтамасыз етеді (2-график): 2022 жылы дизель отынын ішкі тұтынудағы импорт үлесі 3,3%-ды құрады.

Қазақстан негізінен қысқы және жазғы дизель отынын импорттайды (3-график). 2018 жылдан бастап 2023 жылдың 9 айына дейінгі кезеңде дизель отынының екі түрінің импорттық көлемінің шамамен 96,2%-ы Ресейден, 3,6%-ы Қырғызстаннан, қалған елеусіз көлемі Беларусь пен АҚШ-тан әкелінді. Бұл ретте жазғы дизель отыны барлық үш МӨЗ-де, ал қысқы отын тек Атырау МӨЗ-де өндіріледі.

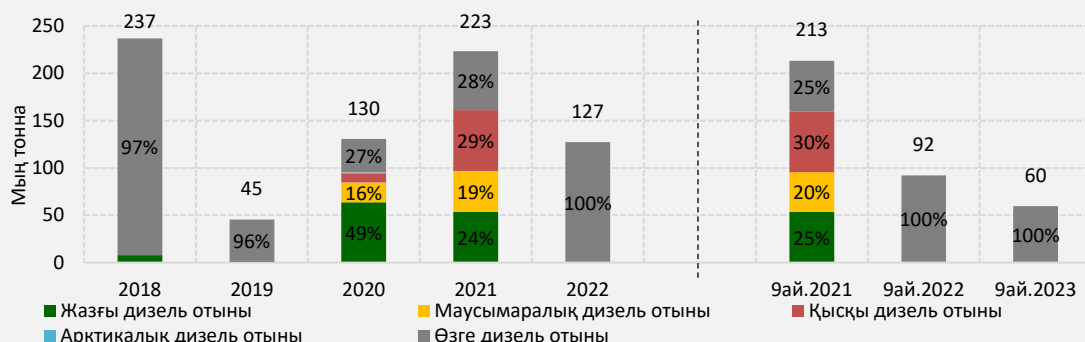
Қазақстанның дизель отыны экспортының көлемі елеусіз (2-график). Қазақстан, негізінен, одан әрі өңдеу және химиялық түрлендіру үшін пайдаланылатын өзге де дизель отынын экспорттайды (4-график). 2018 жылдан бастап 2023 жылдың 9 айына дейінгі кезеңде экспорттық бағыттар мынадай болды: 23,2%-ы – Ресейге, 19,8%-ы – Қырғызстанға, 19,3%-ы – Әзірбайжанға, 15,2%-ы – Өзбекстанға.

3-график. Дизель отынын импорттау құрылымы

Дереккөзі: stat.gov.kz

4-график. Дизель отыны экспортының құрылымы

Анықтама үшін. 2020-2021 жылдары дизель экспорты мына елдерге жүзеге асырылды: Өзбекстанға – 35,1%, Ресейге – 20,5%, Нидерландыға – 19,3%, Қырғызстанға – 15,7%, басқа елдерге – 9,4%.

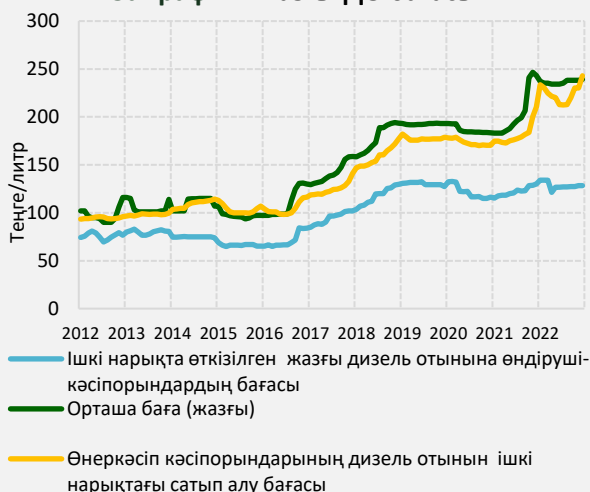
Дереккөзі: stat.gov.kz

Дизельдің бөлшек сауда бағасы мен дизель отынын өндірушілерінің бағасы арасындағы айырмашылық айтарлықтай және жылдан жылға кеңейіп келеді (5а және 5б-графиктер). 2022 жылы жазғы дизель отынының орташа бөлшек сауда бағасы өндірушілердің бағасынан 1,8 есе асып түсті (бөлшек сауда бағасы – 236,3 теңге/литр, өндірушілердің бағасы – 128,5 теңге/литр), ал 2016-2021 жылдардағы орташа арақатынас 1,5 есе болды. 2022 жылы қысқы дизель отыны бойынша орташа бөлшек сауда бағасы өндірушілердің бағасынан 3,1 есе асып түсті (бөлшек сауда бағасы – 429,5 теңге/литр, өндірушілердің бағасы – 139,8 теңге/литр), ал бұл арақатынас 2016-2021 жылдары орта есеппен 1,9 есе болды. Бағадағы дифференциал, сауда және сату үстемесінен басқа, қосылған құн салығы, акциздер, өнімді өндірушіден сатып алушыға жеткізуге байланысты көлік шығысы есебінен қалыптасты.

Қазақстанда дизель отынының бағасы шекара маңындағы елдерге қарағанда айтарлықтай төмен (6-график). Бұл дизель отынының әлеуметтік және экономикалық маңыздылығына байланысты нарықтық емес бағаға байланысты. Осылайша, 2023 жылғы қазандағы жағдай бойынша Қазақстанда дизель бағасы литріне 0,6 доллар деңгейінде болды, бұл Қытайдағы (литріне 1,1 доллар), Өзбекстандағы (литріне 0,9 доллар), Қырғызстандағы (литріне 0,8 доллар) және Ресейдегі (литріне 0,7 доллар) бағадан едәуір төмен.

Сектор бойынша отынға, оның ішінде дизель отынына бағаның өсуі көлік және қоймада сақтау секторлары кәсіпорындарының, сондай-ақ ауыл, орман және балық шаруашылығы шығысының ұлғаюына барынша әсер етеді (7-график). 2022 жылдың қорытындысы бойынша көлік және қоймада сақтау секторындағы тауарлар мен қызметтердің өзіндік құнына отын шығысының арақатынасы 10,5%, ауыл шаруашылығы секторында – 8,5% құрады.

5а график. Жазғы ДО бағасы

5б график. Қысқы ДО бағасы

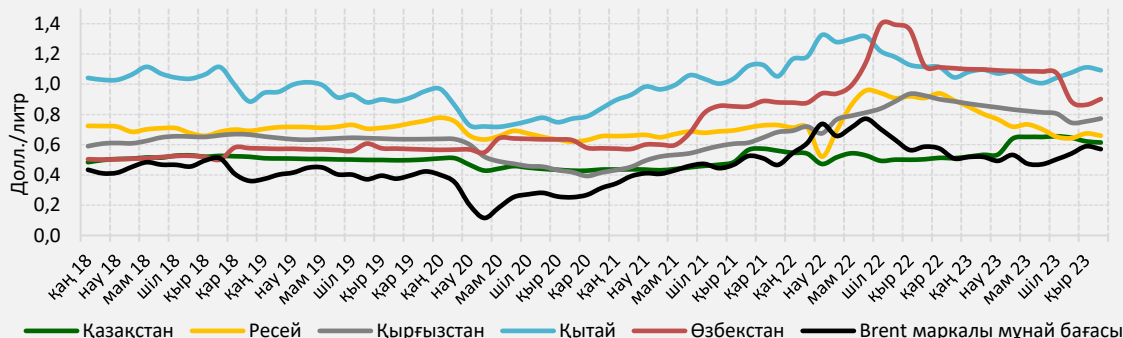

1-ескертпе. «Тенге/литр» бөлшек сауда бағасы 1 тонна=1300 литр пропорциямен алынды.

2-ескертпе. Халық сатып алатын мұнай өңдеу өнімдерінің бөлшек сауда бағаларын тіркеу оларды сату орындарында тікелей жүргізіледі. **Өндірушінің бағасы** – бұл қосылған құн салығы мен акциздерді, сауда және сату үстемесін және өнімнің өндірушіден сатып алушыға өтуіне байланысты көлік шығысын есепке алмай, кәсіпорыннан шыққан кездегі бірліктің бағасы. **Сатып алу бағасы** – қосылған құн салығы, көлік, сауда-сату, делдалдық және басқа да шығыс есепке алынған баға.

Дереккөзі: stat.gov.kz

6-график. Дизель отынының бөлшек ішкі бағасы

Ескертпе. Баррель мұнай 1 баррель=159 литр пропорциясымен литрге ауыстырылды.

Дереккөзі: Қазақстан, Ресей және Қырғызстан – ресми статистикалық ведомстволар; Өзбекстан мен Қытай – ашық көздер; Brent – EIA.

7-график. Қазақстан кәсіпорындарының отынға шыққан шығысының тауарлар мен қызметтердің өзіндік құнына арақатынасы

Ескертпе. Экономика секторларына отын құнының өсуінің ең үлкен әсерін бағалау кезінде «Электр энергиясымен, газбен, бұмен, ыстық сумен және кондиционерленген ауамен жабдықтау» секторы есепке алынбады. Бұл осы сектордағы кәсіпорындардың көпшілігі үшін дизель отынның негізгі түрі болып табылмайтындығына байланысты.

Дереккөзі: stat.gov.kz

2025 жылдан бастап ЕАЭО-ның мұнай және мұнай өнімдерінің ортақ нарықтарын қалыптастыру туралы шарты күшіне енеді деп күтілуде. Бұл Қазақстандағы дизель отынының бағасын ЕАЭО-ға

қатысушы басқа елдермен теңестіреді. Осылайша, дизель отынының бағасы ТБИ қоржынына кіретін азық-түлік және азық-түлікке жатпайтын тауарлар мен қызметтердің құнын арттыруға тікелей және жанама әсер етеді.

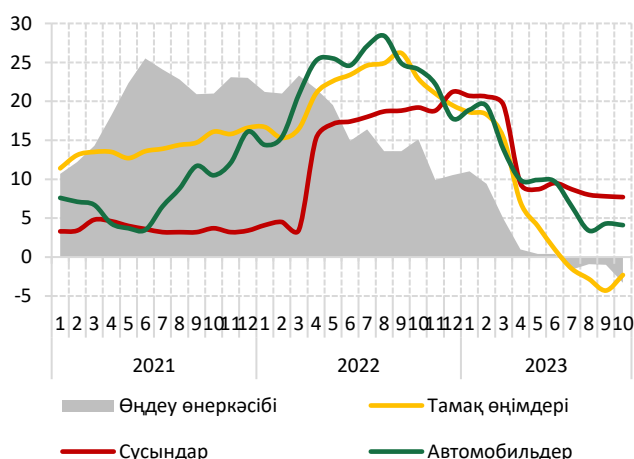
3.3. Өндіріс шығындары

Азық және дәнді дақылдар бағасының төмендеуі аясында өнеркәсіп өнімдері мен ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер бағасының жылдық өсу қарқынын бәсеңдету үрдісі жалғасуда.

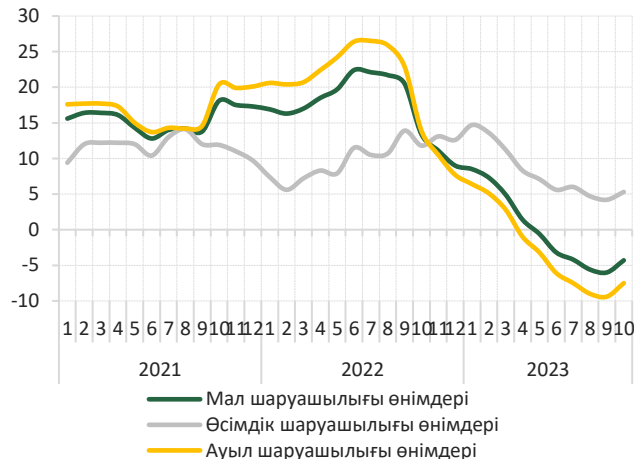
Өткен жылдан бастап өңдеуші өнеркәсіп өнімдеріне бағаның жылдық өсу қарқыны біртіндеп төмендеді. Биылғы жылдың екінші жартыжылдығында өнеркәсіптегі баға динамикасы теріс аймаққа көшті. Биылғы жылғы қазанда азық-түлік өндірушілерінің бағасы жылдық мәнде 2,3%-ға төмендеді. Ұн-жарма өнімдерін, майлар мен тоң майларды өндірушілер бағасының төмендеуі байқалады. Сусындар бағасының өсу қарқынының төмендеуі алкоголь өндірушілерінің бағасының төмендеуіне байланысты.

Азық-түлікке жатпайтын тауарлар құрылымында тоқыма бұйымдарын (2,3%, ж/ж), машиналар мен жабдықтарды (5,6%), сондай-ақ металлургия бұйымдарын (10,6%) өндіруші кәсіпорындар бағасының өсуі баяулады (51-кесте).

51-график. Өңдеу өнеркәсібі өндірушілерінің бағасы, %, ж/ж

52-график. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілердің бағасы, %, ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ

Осыған ұқсас динамика ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілерде байқалады. Биылғы жылғы мамырдан бастап мал шаруашылығы өнімдеріне бағаның төмендеуі аясында саладағы бағалар төмендеп келеді. Сонымен қатар, қазанда ауыл шаруашылығындағы өндірушілер бағасының төмендеуі жылдық мәнде 4,3%-ға дейін баяулағанын атап өткен жөн (52-график). Өсімдік шаруашылығы өнімдеріне бағаның төмендеуі де жалғасты, алайда биылғы жылғы қазанда төмендеу үрдісінің өзгеруі өткен жылдың ортасынан бері алғаш рет байқалады. Бұл еліміздің негізгі астық егетін өңірлерінде қолайсыз ауа райы жағдайларынан туындаған астық өнімінің төмендеуіне байланысты астық бағасының 2,4%-ға (а/а) өсуінен болды. Мал шаруашылығында мал мен құс бағасының өсуі байқалады, сонымен бірге сүт пен жұмыртқа бағасының жылдық өсу қарқынының баяулауы байқалады. Бұл баяулау сүт және жұмыртқа өндіретін кәсіпорындардың шығынында 50%-дан асатын азық дақылдарының бағасының төмендеуіне байланысты болуы мүмкін.

Ішкі шығасылардың қысымы биылғы жылдың басынан бастап төмендеп келеді, бұл өз кезегінде инфляцияның азық-түлік бөлігінің баяулауына оң әсер етеді.

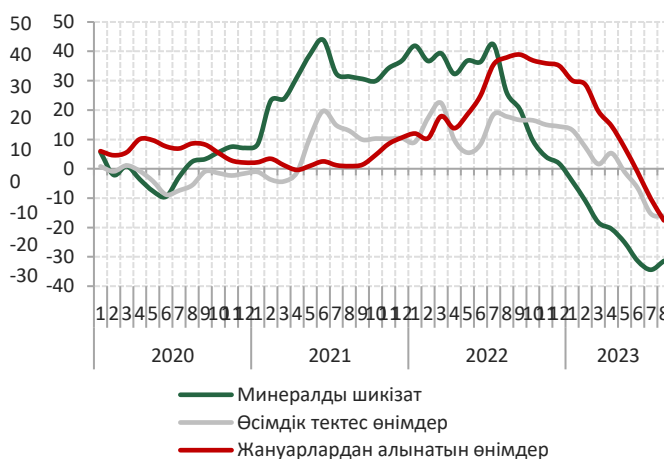
Жылдық мәнде импорттық бағалар өткен жылғы жоғары базасының әсері жағдайында төмендеуді, жазғы кезеңде теңгенің номиналды айырбас бағамының нығаюын және сыртқы инфляцияның баяулауын жалғастырды.

Инвестициялық тауарларда құрылыс материалдарының импорттық бағасы Ресейдегі бағаның төмендеуі, теңгенің рубльге айырбас бағамының нығаюы және 2022 жылғы маусым-тамызда жоғары база аясында төмендеуін жалғастыруда (3-график). Ресейде құрылыс өнімдерін өндірушілер бағасының жылдық өсу қарқынының ағымдағы жылғы қыркүйек айында 6,2%-ға дейін баяулауы байқалады (шегі 2022 жылғы сәуірде байқалды – өсу ж/ж 13,3% болды). Құрылыс материалдары импортының құрылымында негізгі үлес Ресейге тиесілі (2023 жылғы қаңтар-қыркүйек – 38,4%).

53-график. Инвестициялық тауарлардың импорттық бағасы, %-бен, ж/ж

54-график. Аралық тауарларға импорттық баға, %-бен, ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ

Өткен жылы аралық тауарларға импорттық бағаның күрт өсуінен кейін әлемдік азық-түлік бағасының өсуі және жеткізу тізбегінің бұзылуы аясында ағымдағы жылы дефляция байқалады. Өсімдік және жануар тектес өнімдердің импорттық бағалардың қысқаруы азық-түлікке деген әлемдік бағаның төмендеуіне байланысты. Минералды өнімдерге импорттық бағаның құрылымында көмір, мұнай және мұнай өнімдерін өндірушілер бағасының индексында айтарлықтай төмендеу байқалады (4-график).

Импорттық компоненттің төмендеуіне қарамастан, өндірістің ішкі шығасылары өсуін жалғастыруда. Коммуналдық қызметтер мен логистикалық шығынның қымбаттауы байқалады, бұл соңғы тұтынушыларға бағалардың жоғары болып келуі мүмкін.

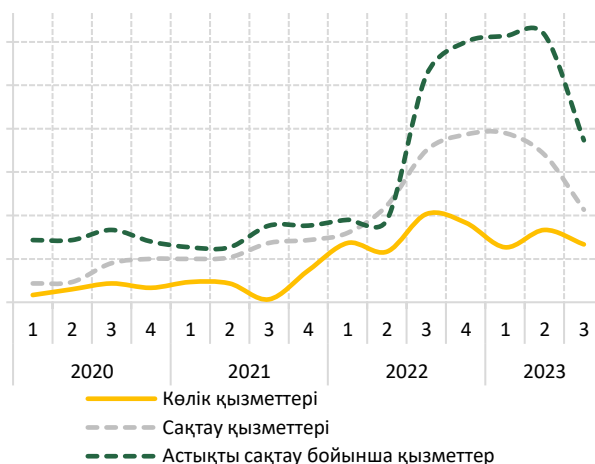
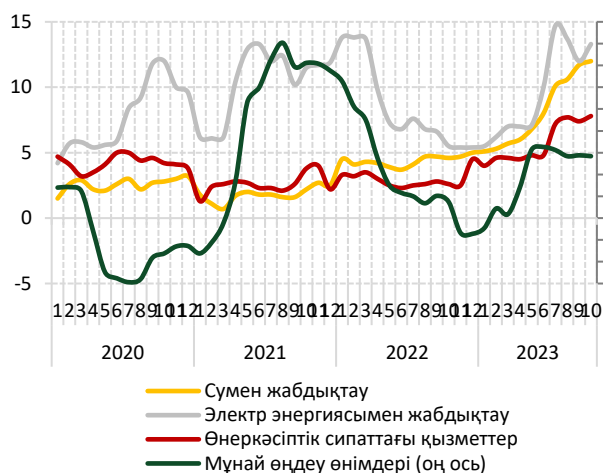
Өнеркәсіптік өнімдер мен сумен жабдықтау, электрмен жабдықтау, өнеркәсіптік сипаттағы қызметтер мен мұнай өнімдерін өндірушілердің бағасы ағымдағы жылғы басынан бастап жылдық мәнде өсіп отырғанын көрсетеді. Сумен жабдықтау және электрмен жабдықтау өндірушілерінің бағасының айтарлықтай өсуі «Тарифті инвестицияларға айырбастау» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру аясында орын алуда (5-график). Бұл бағдарлама айтарлықтай шығындарды талап ететін ЖЭО-ның қолданыстағы генерациялаушы қуаттарын жаңғырту, реконструкциялау және жаңарту үшін инвестициялар тартуға бағытталған.

Сонымен қатар, өткен жылғы екінші жартысынан бастап көлік және сақтау қызметтері, атап айтқанда астықты сақтау қызметі құнының өсуі байқалады. Бұл ретте биылғы жылғы үшінші

тоқсанда сақтау қызметтері бағасының өсу қарқыны өткен жылғы жоғары базаның әсеріне байланысты баяулады (6-график).

55-график. Өнеркәсіп өнімінің және өнеркәсіп қызметінің жекелеген түрлерін өндірушілердің бағасы, %-бен, ж/ж

56-график. Көлік және сақтау қызметтерін өндірушілердің бағасы, %-бен, ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ

4-бокс. Қазақстандағы фирмалар маржасын талдау

Фирмалар маржасының өсуі елдегі баға деңгейінің өсуіне әсер ететін факторлардың бірі болып саналады. Экономистер фирмалардың бағаны көбірек көтеру үшін нарықтағы өз ықпалын пайдалана алады деген идеяны белсенді түрде зерттеп жатыр, осыдан келіп олардың шығасылары өсе түседі. Теорияға сәйкес уақыт өте келе үстемелердің өзгеруінің әртүрлі жолдары мен себептері бар. Мысалы, маржа¹¹ тұтынушылық сұраныстың бағалық сезімталдығының төмендеуіне немесе бәсекелестіктің төмендеуінен туындайтын монополиялық биліктің артуына байланысты өзгеруі мүмкін. Егер фирмалар болашақта жоғары шекті шығынды күтетін болса және бағаны бір уақытта көтерудің орнына уақыт өте келе бағаның өсуін тегістегісі келсе, олар ағымдағы кезеңде маржаны көтере алады. Бұл бокста біз фирмалар маржасының өзгеруі Қазақстандағы баға деңгейінің өзгеру факторы болуы мүмкін деген болжамды зерттейміз.

Пайданы ұлғайту мақсатында фирмалар бағаларды өндірістің шекті шығасыларынан жоғары қояды. Баға, өз кезегінде фирмалардың шекті шығасылары мен маржасының деңгейі негізінде белгіленеді. Осылайша, бағаның (инфляцияның) өзгеруін тұтынушыларға жоғары баға түрінде берілуі мүмкін өндіріс шығасылары мен үстеме бағалардың өзгеруіне бөлуге болады. Бұл өзара тәуелділік, мысалы жоғары инфляция кезеңдеріндегі маржа динамикасын бақылау арқылы баға динамикасын түсінуге мүмкіндік береді.

Осы кәсіпорындардың талдауы көрсеткендей, Қазақстандағы маржа деңгейі 2018-2023 жылдары орташа есеппен 33,9% құрайды (1-график). Салалық бөліністе маржаның жоғары деңгейі (50%-дан астам) тау-кен өндіру өнеркәсібінде және жылжымайтын мүлікпен жасалатын операцияларда байқалады. Тау-кен өнеркәсібіндегі жоғары маржа өндірілетін өнімнің өзіндік құнының төмендігіне, сондай-ақ өндірілетін шикізатқа жоғары сұранысқа байланысты. Сонымен қатар, электрмен және сумен жабдықтауда төмен маржа байқалады. Өңдеу өнеркәсібіндегі, ауыл шаруашылығындағы, қаржылық және сақтандыру қызметіндегі, саудадағы маржа деңгейі экономика бойынша жалпы деңгейден орта есеппен төмен және 23%-30% аралығында тұр.

¹¹ Маржа тауарға үстеме деңгейі болып табылады және айнымалы шығысқа түсім мен шығын арасындағы айырмашылық ретінде есептеледі.

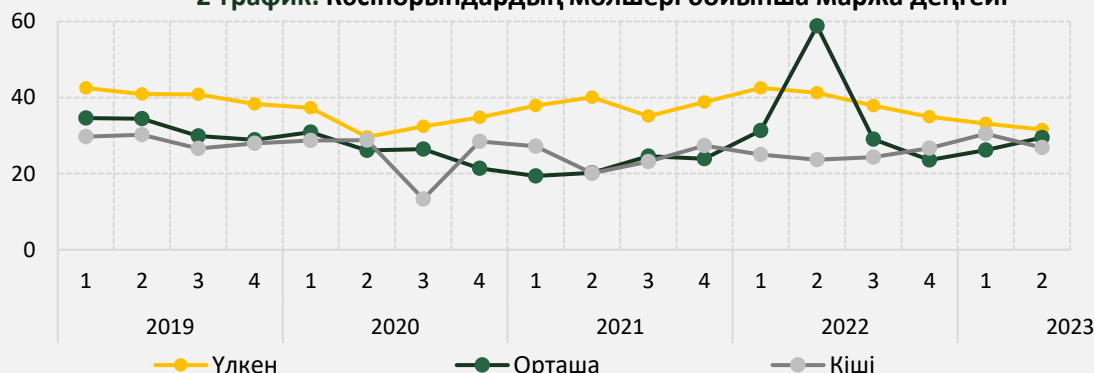
1-график. 2018-2023 (2 тоқсан) жж. орташа салалар бойынша маржа, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Ұлттық Банк¹² кәсіпорындарының сауалнамаларына сәйкес, ірі фирмалардың маржа деңгейі 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі орта және шағын фирмаларға қарағанда жоғары (2-график). Ірі кәсіпорындардағы жоғары маржаның негізгі себептері, біріншіден, ауқымды үнемдеу әсері болып табылады. Фирмалар өнімді үлкен көлемде шығара алады, бұл өндірілетін өнімнің бірлігіне орташа шығасыларды азайтуға және осылайша маржаны арттыруға мүмкіндік береді. Екіншіден, ірі фирмалар неғұрлым ауқымды нарыққа және клиенттердің көбіне қол жеткізе алады және нарықта монополист бола алады. Сонымен қатар, фирмалар капиталға оңай қол жеткізе алады және инновацияларға, маркетингке және бизнесті кеңейтуге инвестициялайды, өндіріс процестерін оңтайландырады, бұл маржаның өсуіне де әсер етеді.

2-график. Кәсіпорындардың мөлшері бойынша маржа деңгейі

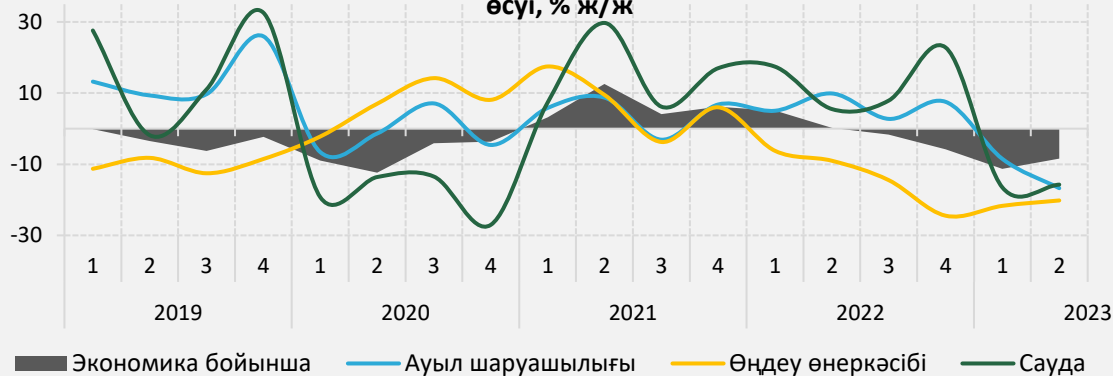
Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Маржа динамикасы оның деңгейі 2020 жылы COVID-19 пандемиясы кезінде, сондай-ақ 2022 жылғы 2-тоқсанынан бастап әлемдегі геосаяси шиеленіс жағдайында төмендегенін көрсетеді (3-график). Өңдеу өнеркәсібіндегі маржа, керісінше, пандемия кезінде өсті, ал ауыл шаруашылығы мен саудада оның айтарлықтай төмендеуі байқалды. Пандемия кезінде өңдеу өнеркәсібіндегі маржаның өсу факторларының бірі фирмалардың болашақта өндірілетін өнімнің құнына салынған шығасылардың аса жоғары күтуі болуы мүмкін.

Инфляция, маржа және өзіндік құн динамикасын салыстыру үстеме бағаның өсуі елдегі инфляцияның өсуіне қаншалықты ықпал еткенін түсінуге мүмкіндік береді (4-график). Пандемияға дейінгі жыл инфляцияның салыстырмалы түрде тұрақты және орташа деңгейімен және маржаның төмендеуімен сипатталды (тау-кен өнеркәсібін қоспағанда). Маржаның қысқаруы 2020 жылғы басында пандемияға қатысты ең қатаң шаралар аясында болды. Халық тарапынан сұранысының төмендеуімен және кәсіпорындардың тұтынушы үшін бәсекелестікте жеңіске жету үшін бағаларын төмендету қажеттілігімен мұның себебін түсіндіруге болады.

¹² Нақты сектор кәсіпорындарына сауалнама тоқсан сайын жүргізіледі. Өкілдік іріктеме еліміздің әртүрлі аймақтарындағы және әртүрлі өлшемдегі 3000-нан астам кәсіпорыннан тұрады.

3-график. Экономика және жекелеген салалар бойынша маржаның өсуі, % ж/ж

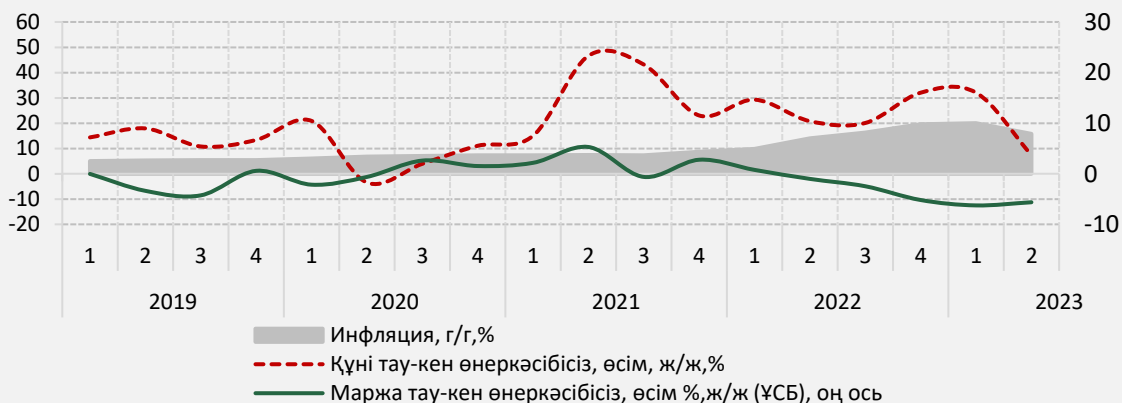

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Алайда, бұл шектеулер 2021 жылғы басында жойылған кезде, инфляция жеделдей бастады және 2022 жылы әлемдегі геосаяси дағдарыс кезінде айтарлықтай өсті. Сонымен қатар, сұраныстың қалпына келуі мен 2020 жылғы базаның төмендігі жағдайында маржаның артуы оның өсуін біртіндеп бәсеңдетіп, 2022 жылғы екінші жартысынан бастап төмендей бастады.

2021-2022 жылдары азық-түлікке әлемдік бағалардың айтарлықтай өсуіне, ішкі өндірісте пайдаланылатын тауарлардың кең ауқымына импорттық бағалардың, логистикалық және көлік қызметтерінің қымбаттауына байланысты өндірушілердің өзіндік құны айтарлықтай өсті. Бұл ретте, осы кезеңдегі маржаның өсуін фирмалардың күтулеріне және олардың бағаны белгілеудегі әрекетіне қатысты экономикалық теория тұрғысынан түсінуге болады. Фирмалар өз бағаларын да, шекті шығасыларын да болашақта көтеруін күтіп, өз маржаларын көтерді. Мұндай әрекет олардың жоғары бағалар мен шекті шығасыларды сату кезінде бағаны күрт көтерудің орнына уақыт өте келе бағаның өсуін реттеуге деген ұмтылысын көрсетеді.

4-график. Маржа (тау-кен өнеркәсібісіз) мен инфляция, % ж/ж

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі.

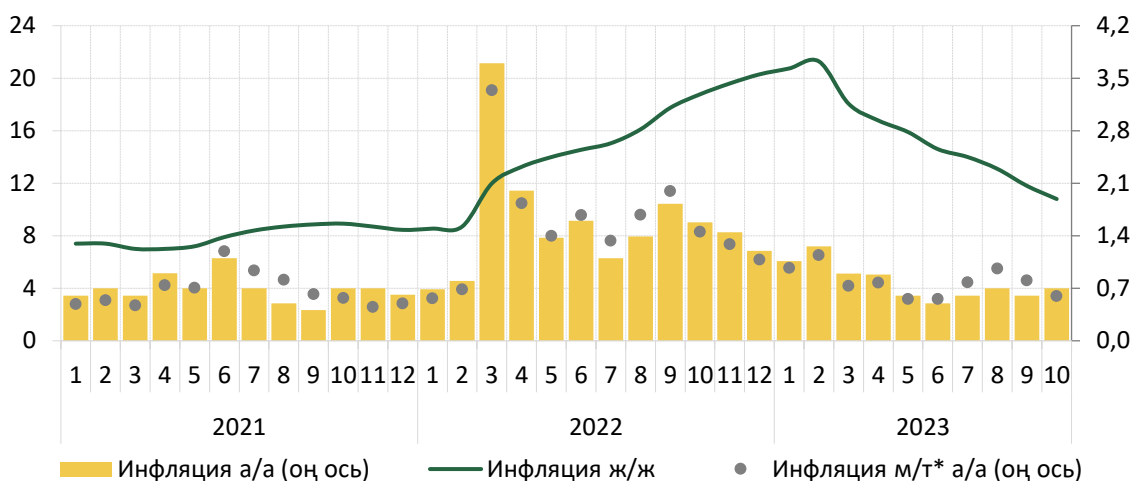
Осылайша, өндіріс шығасылары инфляцияның маңызды факторы болып табылатындығын атап өткен жөн. 2021-2022 жылдардағы жоғары инфляция өндірістің жоғары құнымен қамтамасыз етілді. 2022 жылғы ортасына қарай біртіндеп баяулағаннан кейін төмендей бастаған осы кезеңдегі маржа динамикасы үшінші тоқсаннан бастап кәсіпорындар өндіріс шығасылардың өсуін тұтынушыларға толығымен ауыстырмайтынын, керісінше, олардың маржа деңгейінің төмендеуімен, соның ішінде нарықтағы бәсекелестіктің артуымен байланысты бағаның өсуін теңестіретінін көрсетеді. Осылайша, шетелдіктердің қатысуымен тіркелген және жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың 66,3%-ға, оның ішінде Ресейден 2,4 есе, Қытайдан 1,6 есе, Өзбекстаннан 1,9 есе, Түркиядан 13,8%-ға өсуі байқалады (ағымдағы жылғы қыркүйекте 2022 жылғы қаңтармен салыстырғанда).

3.4. Инфляция

Тұтынушылық инфляция төмендеуін жалғастыруда, бірақ ол әлі де 5% мақсатты деңгейден жоғары болып қалуда.

2023 жылғы қазан айында жылдық инфляция 10,8%-ға дейін баяулады (57-график). Инфляцияның баяулауы 2022 жылғы жоғары база әсерінің сарқылуы, азық-түлікке әлемдік бағаның төмендеуі, жаһандық инфляциялық қысымның әлсіреуі, сондай-ақ жүргізіліп жатқан ақша-кредит саясаты аясында орын алуда. Бағаның баяу өсуіне әр түрлі салалардағы өндірушілер бағасының жылдық өсу қарқынының баяулауы және шикізат пен материалдарға импорттық бағаның төмендеуі жағдайында өндіріс шығасыларының төмендеуі ықпал етті.

57-график. Инфляция динамикасы, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

* маусымдық түзету 2011 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін Х-12-ARIMA әдісімен жүргізілді

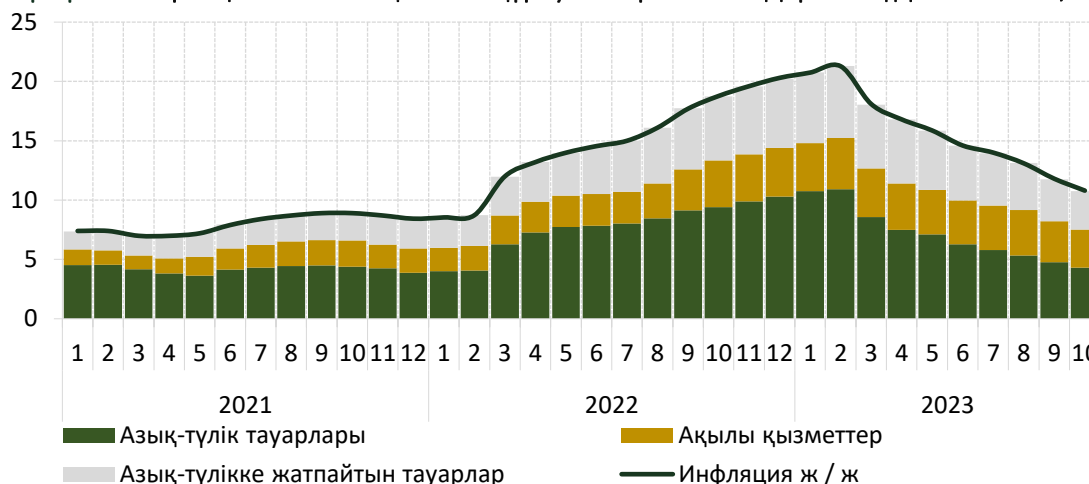
Ағымдағы жылғы тамыз-қыркүйекте айлық инфляция орташа тарихи көрсеткіштерден едәуір асып түсті. Сонымен қатар, 2023 жылғы қазан айында өзінің орташа тарихи мәндерінің (0,7%) деңгейінде қалыптасып, бағаның айлық өсуі баяулады.

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының реттелетін қызметтеріне тарифтердің өсуі, сондай-ақ осы кезеңге тән емес, жеміс-көкөніс өнімдеріне бағаның төмендеуі аясында шілде-қыркүйек айларында өскеннен кейін ағымдағы жылғы қазан айында маусымдық мәндер қамтылмаған инфляция көрсеткіштері баяулады. Маусымдық мәндер қамтылмаған инфляцияның едәуір баяулауы қазан айында ағымдағы жылы елдегі дәнді дақылдар өнімінің төмен көрсеткіштері жағдайында нан-тоқаш өнімдері мен жарма бағасының күрт өсуімен теңестірілді.

Инфляция құрылымында азық-түлік, азық-түлікке жатпайтын тауарлар мен ақылы қызметтер бағасының жылдық өсу қарқынының баяулауына байланысты барлық негізгі құрауыштар салымының төмендеуі байқалады.

Азық-түлік тауарларының қымбаттауы инфляцияға негізгі үлесін қосуды жалғастыруда. Дегенмен, оның салымы реттелетін коммуналдық қызметтерге тарифтердің біртіндеп өсуі және нарықтық қызметтің жекелеген түрлерінің қымбаттауы аясында халық үшін ақылы қызмет үлесінің ұлғаюымен қатар азаяды (58-график).

58-график. Инфляция мен оның негізгі құрауыштары салымдарының динамикасы, % п.т.

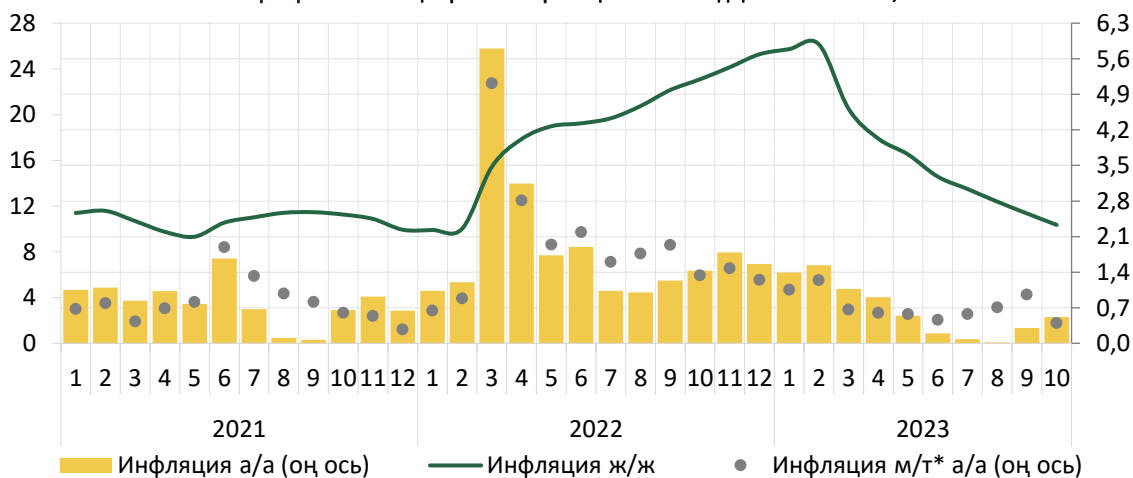
Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Өткен жылғы инфляцияның жоғары айлық мәндері есебінен шығуына, азық-түлікке әлемдік бағаның төмендеуіне байланысты ағымдағы жылғы тамыз-қазан айларында азық-түлік тауарлары бағасының жылдық өсуі баяулауды жалғастырды.

Жылдық азық-түлік инфляциясының баяулауына қарамастан, азық-түлік бағасы өсуінің айлық көрсеткіштері 2017 жылдан 2021 жылға дейінгі кезеңдегі орташа тарихи көрсеткіштерден асып түсуді жалғастыруда.

2023 жылғы наурыздан бастап баяулағаннан кейін ағымдағы жылғы қыркүйек-қазан айларында айлық азық-түлік инфляциясы жеделдеді (59-график). Бағаның динамикасы күзгі айларда азық-түлік өндірушілерінің айлық өсу қарқынының жеделдеуі аясында қалыптасты. Ұн-жарма өнімдерін өндіруде өндіруші бағалардың ең үлкен айлық өсуі байқалады, бұл ағымдағы жылы бидайдың төмен өнімділігіне байланысты. Сонымен қатар, азық-түлік бағасына проинфляциялық қысым ағымдағы жылғы сәуір айынан бастап ұзақ уақытқа төмендегеннен кейін қыркүйек айында азық-түлік тауарларына импорттық бағалардың 5,8%-ға өсуін жеделдету болды. Сонымен қатар, күнбағыс, қарақұмық тұқымдарының, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімдерінің жаңа өнімінің айтарлықтай қорларының болуы жеміс-көкөніс өнімдері, жарма және күнбағыс майы бағасының төмендеуіне әсер етті.

59-график. Азық-түлік инфляциясының динамикасы, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

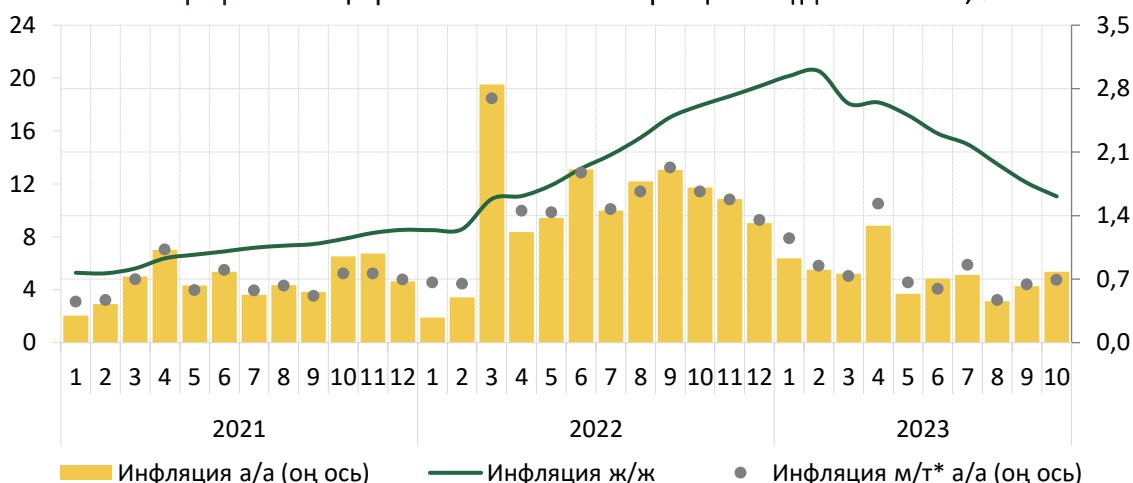
* маусымдық түзету 2011 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін X-12-ARIMA әдісімен жүргізілді

Инфляцияның азық-түлікке жатпайтын құрамдас бөлігінің құрылымында жанар-жағармай үлесі тұрақты болып қалады.

Азық-түлікке жатпайтын тауарлар бағасының жылдық өсуі 11,1%-ға дейін баяулады. Азық-түлікке жатпайтын тауарлар құрылымында барлық негізгі тауар топтарының жиынтық үлесінің төмендеуі байқалады. Бұл ретте ішкі энергия ресурстары нарығында шекті бағаларды арттыру шеңберінде жанар-жағармай бағасының өсуіне байланысты жанар-жағармай материалдарының үлесі 2023 жылғы сәуірде өскеннен кейін тұрақты болып қалады (60-график).

Ай сайынғы азық-түлікке жатпайтын инфляция күз айларында үдеуді көрсетеді, алайда 2017-2021 жж. орташа тарихи мәндерден төмен сақталады (тиісінше қыркүйек – 0,7%, қазан – 0,9%). Оқу жылының басталуы ақпаратты өңдеуге арналған жабдықтар бағасының өсуіне әкелді. Күз мезгілінің келуі әдеттегідей киім мен аяқ-киімге, фармацевтикалық өнімдерге деген сұранысты арттырды. Бұдан басқа, ағымдағы жылғы тамыз-қазан айларында теңгенің номиналды айырбас бағамының әлсіреуі импорттық азық-түлікке жатпайтын тауарлардың бағасына жоғары қысым көрсетті.

60-график. Азық-түлікке жатпайтын инфляцияның динамикасы, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

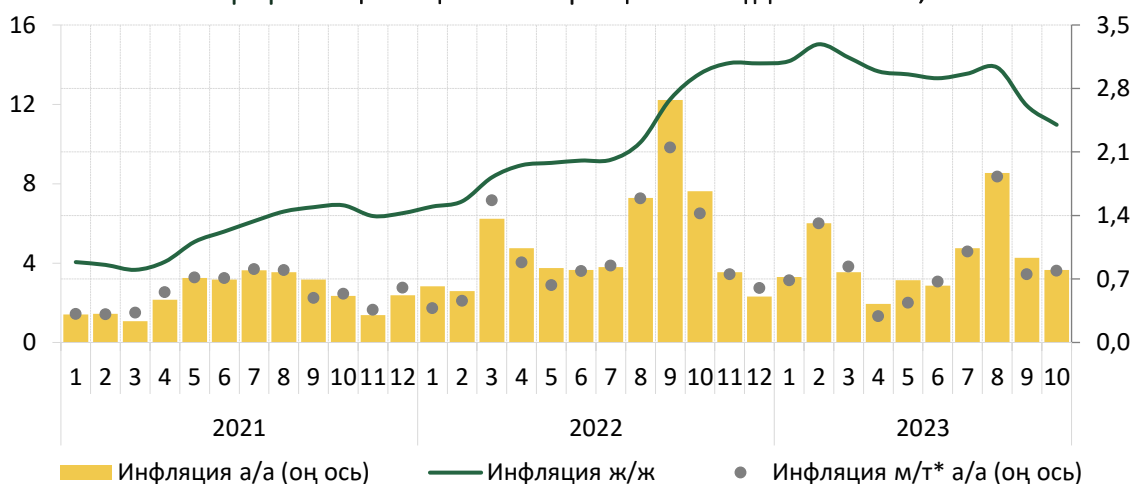
* маусымдық түзету 2011 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін X-12-ARIMA әдісімен жүргізілді

2023 жылғы тамыз-қазан айларында сервистік инфляцияға жоғары қысым жасайтын тұрғын үй-коммуналдық қызмет бағасының кезең-кезеңімен өсуі жалғасты.

2023 жылғы қазан айында халыққа арналған ақылы қызмет бағасының өсуі жылдық мәнде 11%-ға дейін баяулады. Бағаның айлық өсуі тамыз айында 1,9%-дан қазан айында 0,8%-ға дейін баяулады (61-график). Инфляцияның сервистік компонентінің құрылымында ақылы қызмет бағасының драйвері «Тарифті инвестицияларға айырбастау» бағдарламасын іске асыру жағдайында реттелетін коммуналдық қызметтер тарифтерінің үздіксіз өсуі болды. Ағымдағы жылғы қаңтар-қазан айлары аралығында реттелетін тұрғын үй-коммуналдық қызметінің инфляцияға қосқан үлесі 0,67 п.т. құрады. Сонымен қатар, жанар-жағармай бағасының өсуі аясында көлік қызметтері қымбаттады. Сонымен қатар оқу жылының басталуына байланысты білім беру қызметтері бағасының өсуі де байқалады.

Азық-түлік пен азық-түлікке жатпайтын тауарларға қарағанда, халыққа арналған реттелмейтін ақылы қызметтердің құны пандемия басталғаннан бері баяу қарқынмен өскенін атап өткен жөн. Пандемия кезеңінде ақылы қызмет бағасының өсуі көптеген қызмет түрлеріне қол жеткізу мүмкін болмауына байланысты шектеулі болды. Ағымдағы жылғы жазғы кезеңнен бастап тұтыну тауарларына қатысты реттелмейтін қызметтер бағасының өсуі байқалады.

61-график. Ақылы қызмет инфляциясының динамикасы, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

* маусымдық түзету 2011 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін X-12-ARIMA әдісімен жүргізілді

Ұлттық Банктің 2022 жылдың басынан бастап ақша-кредит саясатының шектік сипаты ағымдағы инфляцияны төмендетуге мүмкіндік беріп, өткен жылғы жоғары база әсерінің инфляцияны төмендетуге қосқан үлесін күшейтті.

Өткен жылғы ақпан айынан бастап монетарлық шарттарды қатаңдатуға бағытталған ақша-кредит саясатының шаралары ағымдағы жылы инфляцияны төмендетуге мүмкіндік берді. Айлық инфляция көрсеткіштері 2022 жылмен салыстырғанда 2023 жылы айтарлықтай төмендеді (62-график).

62-график. Базалық әсердің инфляцияға қосқан үлесі¹³, %

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

* Өткен жылғы тиісті кезеңіндегі айлық инфляция (ағымдағы айда жылдық инфляцияны есептеу кезінде ағымдағы айдағы айлық инфляция қосылады және өткен жылғы тиісті айындағы айлық инфляция, яғни базаның әсері алынып тасталады).

Өткен жылы қалыптасқан инфляцияның жоғары базасын есептеуден шығу ағымдағы жылы айлық инфляцияның төмен мәндерімен бірге жылдық инфляцияның баяулауына әкелді. Мәселен, 2023 жылғы наурыз-мамыр аралығында база әсерінің жылдық инфляцияны бәсеңдетуге қосқан үлесі орта есеппен 2,3 п.т. (орта есеппен 73%) құрады. Жылдық мәндегі жалпы инфляция 2023 жылы ақпанда 21,3%-дан мамырда 15,9%-ға дейін баяулады. Инфляциялық қысымның төмендеу үрдісі жаз айларында жалғасты, алайда ағымдағы жылғы тамыз айында «Тарифті инвестицияларға айырбастау» бағдарламасын іске асыруға

¹³ ECB (2005) «Base effects and their impact on HICP inflation in early 2005», Monthly Bulletin January: 31-33 мақала негізіндегі әдіснама

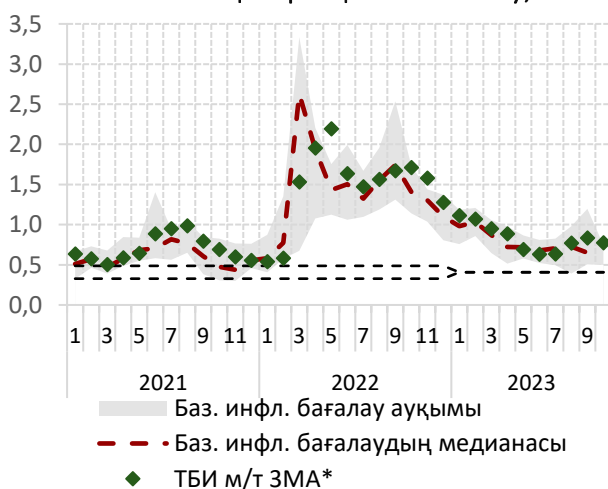
байланысты қызмет бағасының қымбаттауы аясында айлық инфляция 0,8%-ға дейін жеделдеді. Ағымдағы жылғы маусым-қазан айларында база әсерінің жылдық инфляцияны бәсеңдетуге қосқан үлесі орта есеппен 1,5 п.т. (орта есеппен 71,4%) құрады. Жылдық инфляция ағымдағы жылғы қазан айында маусымда 14,6%-дан 10,8%-ға дейін баяулады.

Базалық инфляция көрсеткіштері әлі де мақсатты мәннен жоғары қалыптасуда және тауарлар мен қызметтердің кең спектрі бағасының тұрақты өсуін көрсетеді.

Маусымдық мәндер қамтылмаған базалық инфляцияны бір деңгейде тұрақтандырғаннан кейінгі орташа медианалық бағалау ағымдағы жылдың сәуір айынан бастап инфляцияның тұрақты бөлігінде бағалардың айлық өсуінің біртіндеп баяулауын сипаттай отырып, 0,6%-ға дейін баяулады (63-график). Сонымен қатар, маусымдық мәндер қамтылмаған базалық инфляция бағалары дисперсиясының (диапазонының) тамызда 0,4%-1%-дан ағымдағы жылғы қазанда 0,5%-0,7%-ға дейін қысқаруы инфляциялық процестерді тұрақтандыруға бағытталғандығын көрсетеді.

Елдегі инфляциялық процестердің біртіндеп тұрақтануын ағымдағы жылғы қазан айында тұтыну қоржынына кіретін 508 тауар мен қызмет бағасы өсуінің айлық көрсеткіштерін бөлудің стандартты ауытқуының төмендеуін көрсетеді (64-график). Алайда, ол 2017-2021 жж. қазан айындағы тиісті мәннен де, медианадан да асып түседі.

63-график. Тұтыну бағаларының маусымдық мәндер қамтылмаған индексі және базалық инфляцияны бағалау, %

64-график. Маусымдық мәндер қамтылған 508 тауар бағасының өсуін бөлу, а/а %

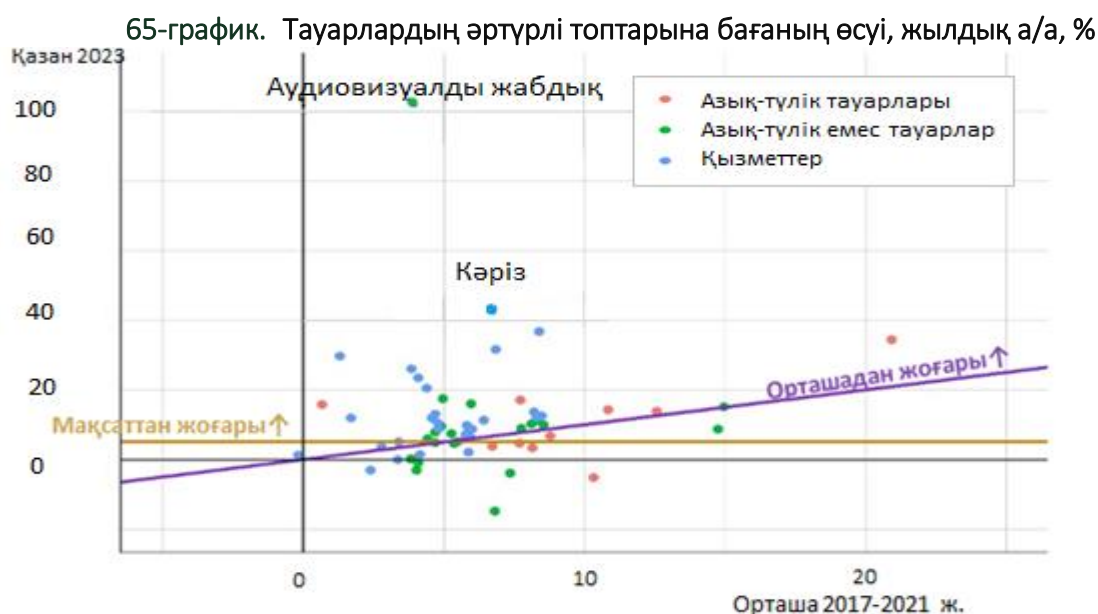

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Инфляциялық процестердің баяулауына қарамастан, 2023 жылғы қазанда ТБИ санаттарының негізгі бөлігінің өсуі инфляцияның нысаналы көрсеткішінен асып түседі. Көптеген тауарлардың бағасы өздерінің орташа тарихи көрсеткіштерінен жоғары өсуде.

Тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің жартысынан көбі бағасының маусымдық мәндер қамтылмаған жылдық өсуі инфляцияның нысаналы көрсеткішінен және 2017 жылдан бастап 2021 жылға дейінгі кезеңдегі тиісті орташа тарихи өсуден асып түседі (65-график). ТБИ-дегі тауарлар мен қызметтердің осы санаттарының салмағы 55%-ды құрайды. Бұл көптеген тұтыну тауарлары мен қызметтеріне бағаның әлі де жоғары өсуін көрсетеді. Өсудің жоғары көрсеткіштерін көрсеткен тауарлар мен қызметтердің арасында дыбыс-бейне жазу жабдығы мен кәріз (суды бұру) ерекшеленеді. Сонымен қатар бағалары орташа тарихи және нысаналы мәндерден төмен өсетін не төмендейтін бірқатар тауарлар мен қызметтер байқалады.

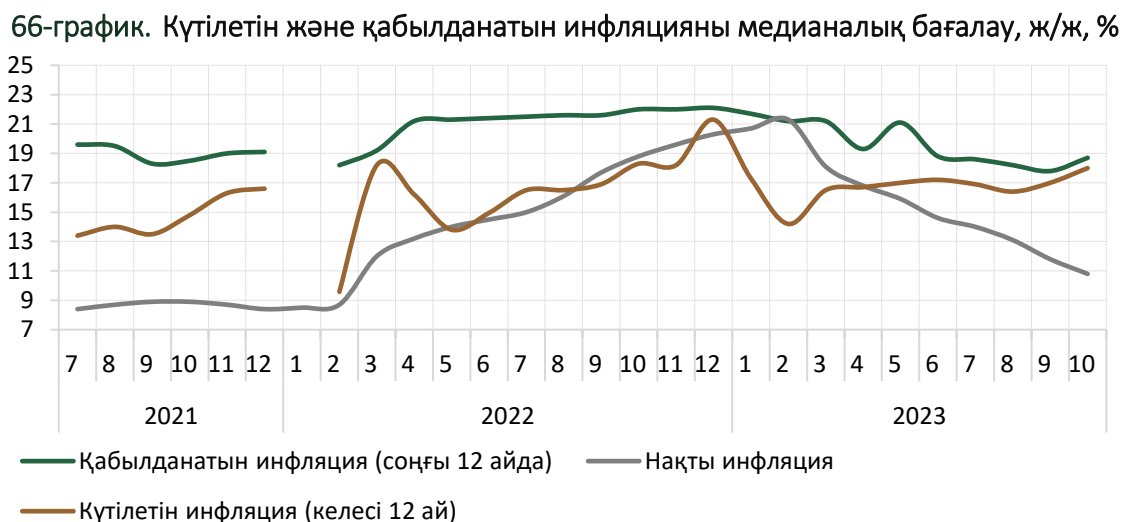
Мұндай үрдістер көкөніс, май және тоң май, жоғары білім бағасының динамикасында байқалады.

Дереккөзі: СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есебі

Халықтың инфляциялық күтулері жоғары және жекелеген оқиғаларға тәуелді күйінде қалып отыр.

Нақты инфляцияның біртіндеп баяулауына қарамастан, бір жыл келешекте күтілетін инфляцияның медианалық бағасы 2023 жылғы тамызда 16,4%-дан бастап қазанда 18,0%-ға дейін өсті. Бұл ретте 2023 жылғы мамырдан қыркүйекке дейін баяулауына қарамастан (21,1%-дан 17,8%-ға дейін) қабылданатын инфляцияның медианасы қазанда 18,7%-ды құрап, өсті (66-график).

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, FusionLab: халықтан алынған сауалнама

Респонденттердің негізгі үлесі тамақ өнімдері бағасының өсуін атап өтті, бұл ретте ол 2023 жылғы тамыздан бастап қазанға дейін өсуді (66%-дан 81%-ға дейін) жалғастырды. Респонденттердің пікірінше, өткен айда көбірек қымбаттаған азық-түлік өнімдерінің ішінде сүт, ет өнімдері мен нан-тоқаш өнімдерін бөліп көрсету керек. Ауа райының қолайсыздығына байланысты ағымдағы жылғы егіннің төмен көрсеткіштері халықтың инфляциялық күтулеріне әсер етті. Мәселен, 2023 жылғы қазанда сұралғандардың тарихи ең көп саны (46%) өткен айда нан және нан-тоқаш өнімдері бағасының неғұрлым жылдам өсуін атап өтті.

Сонымен қатар қазан айында, ағымдағы жылдың шілдесіндегі сияқты, респонденттер тұрғын үй-коммуналдық қызметтерге бағаның тез өсуін тағы да атап өтті, бұл «Инвестицияларға айырбастау тарифі» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде реттеліп көрсетілетін қызметтерге тарифтердің кезекті көтерілуімен байланысты (ағымдағы жылғы қазанда суық сумен жабдықтау, су бұру, электрмен жабдықтау қымбаттады).

Халық реттелмейтін қызметтер бағасының өсуін де атап өтті. Ағымдағы жылғы қазанда көптеген нарықтық қызметтер (медициналық қызметтер, интернет және ұялы байланыс қызметтері, қоғамдық тамақтану және ойын-сауық қызметтері, білім беру қызметтері) бағасының неғұрлым тез өсуін көрсеткен сауалнамаға қатысқандардың үлесі шілдемен салыстырғанда едәуір өсті. Сонымен қатар респонденттер дәрі мен дәрі-дәрмектің, тұрмыстық химияның, киім мен аяқ киімнің қымбаттағанын атап өтті.

2023 жылғы төртінші тоқсанда кәсіпорындардың бағалық күтулері біртіндеп бәсеңдеуді жалғастыруда, бірақ жекелеген салаларда өсу тіркелді.

Ұлттық Банк жүргізетін нақты сектор кәсіпорындарына сауалнама жүргізу нәтижелері бойынша 2023 жылғы үшінші тоқсанда экономикадағы кәсіпорындардың өнімдері мен қызметтеріне бағалардың өсу қарқынының баяулауы байқалады, алайда сумен жабдықтау мен ауыл шаруашылығында бағалардың өсу қарқынының едәуір өсуі байқалады. Өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындары да бағаның өсу қарқынының аздап өскенін атап өтті.

2023 жылғы төртінші тоқсанда көптеген салалардың кәсіпорындары бағалардың өсу қарқынының одан әрі бәсеңдеуін күтуде, бұл ретте ТКШ (сумен жабдықтау, электр энергиясын өндіру) және ауыл шаруашылығы кәсіпорындары олардың аздап жылдамдатылуын күтуде.

Кәсіпорындардың басым көпшілігі үшін дайын өнімнің бағасын белгілеу кезінде шикізат пен материалдардың бағасы (кәсіпорындардың 83,6% үшін), сұраныс (82,7%) және жұмыс күшіне шығындар (72,0%) неғұрлым маңызды фактор болып табылады. Кәсіпорындардың бағалауы бойынша орташа жалақының динамикасы баяулады, қалған факторлар іс жүзінде өзгерген жоқ.

2023 жылғы төртінші тоқсанда кәсіпорындар шикізат пен материалдар және импортталатын өнімдер бағасының, сондай-ақ орташа жалақының өсуінің баяулауын күтеді, бұл ретте кәсіпорындар дайын өнімге сұраныстың аздап өсуін күтеді.

3.5. Фискалдық саясат

Фискалдық саясат экономиканың әртүрлі секторларында инфляцияға қарсы ықпал ете отырып, ынталандырушы болып қала береді. Ағымдағы жылы мемлекеттік бюджет тапшылығының кеңеюі байқалады.

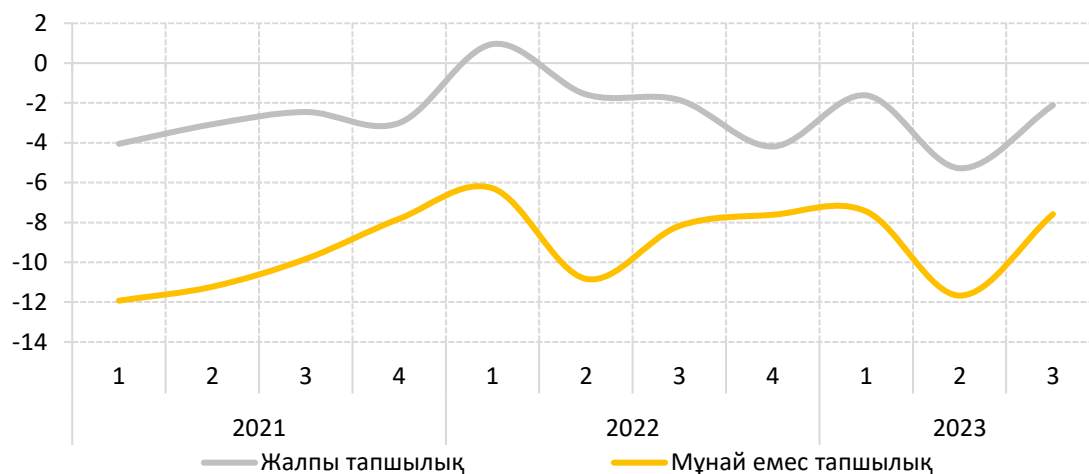
Мемлекеттік бюджет тапшылығы 2023 жылдың 9 айында өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 3,7 есе өсіп, 2,2 трлн теңгені құрады, бұл кірістердің өсуімен салыстырғанда шығындардың озыңқы өсуіне байланысты болды (67-график). Бұл ретте мұнай емес тапшылық¹⁴ 20,3%-ға өсіп, 6,6 трлн теңгені құрады. Тапшылықтың өсуін ескере отырып, қарыз қаражаты 72%-ға, борышқа қызмет көрсету – 48,6%-ға өсті, бұл бюджетке қосымша жүктеме тудырады.

2023 жылғы тоғыз айдың қорытындысы бойынша мемлекеттік бюджеттің шығындары жылдық көрсетуде 24%-ға өсті, шығындардың барлық баптары бойынша өсу байқалады (68-

¹⁴ Мұнай емес тапшылық – Ұлттық қордан трансферттерді және шикі мұнайға кедендік әкету баждарын есепке алмағанда бюджет тапшылығы

график). Өсуге білім беру (шығындардағы үлесі – 21,4%), әлеуметтік көмек (21,2%), борышқа қызмет көрсету (8,8%) және ТКШ (5,9%) шығыстары негізгі үлес қосады. Мемлекеттік бюджеттің күрделі шығындарының өсуі жергілікті және республикалық деңгейдегі инфрақұрылымдық жобаларға қаражат инвестициялау аясында 56%-ды құрады.

67-график. Мемлекеттік бюджет тапшылығы, ЖІӨ-ге %

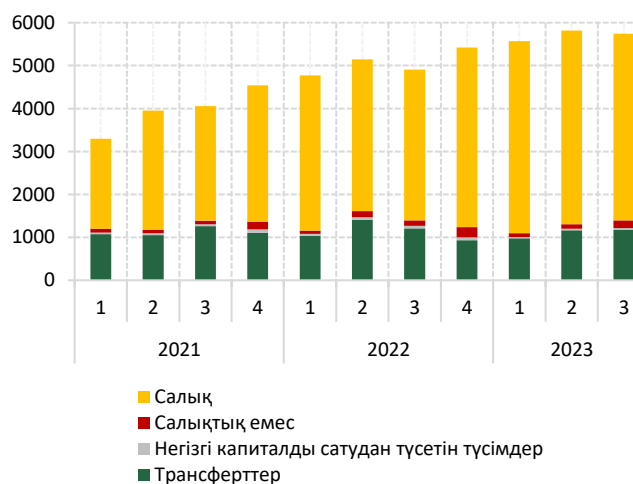
Дереккөзі: МФ РК, ҚРҰБ есебі

68-график. Мемлекеттік бюджеттің негізгі баптарының шығындары, ж/ж, %

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ҚРҰБ есебі

69-график. Мемлекеттік бюджеттің кірістері, млрд теңге

Бұдан басқа бюджеттік кредиттер беруге арналған шығыстар өсуде. Мәселен, «Самұрық-Қазына» ҰАҚ, жергілікті бюджеттер тарапынан ауыл халқына микрокредит беруге және АӨК-дегі инвестициялық жобаларға жоғары қарыздар нәтижесінде бюджет қаражатынан кредиттеудің өсуі 43,9%-ды құрады.

Мемлекеттік кірістер шығыстарға қарағанда біркелкі қарқынмен өсуде. Мәселен, 2023 жылғы қаңтар-қыркүйекте мемлекеттік бюджет кірістерінің өсуі 15,5%-ды құрады, бұл негізгі салық түсімдерінің барлық түрлерінің, ең алдымен корпоративтік табыс салығының, жеке табыс салығының және қосылған құн салығының өсуіне байланысты (69-график). Салықтардың өсуі экономикалық белсенділіктің өсуінен, мұнай емес сыртқы және ішкі тауар айналымының ұлғаюынан, сондай-ақ жалақы қорының кеңеюінен туындады. Салық кодексіне енгізілген түзетулерге сәйкес, радиожилік спектрін пайдаланғаны үшін жаңа мөлшерлемені енгізу 150 млрд теңгеден астам қосымша түсім әкелді. Бұдан басқа қатты пайдалы қазбаларды өндіру салығының (ПҚӨС) мөлшерлемесін ұлғайту және кейбір металдарды өндіру өсімі бюджетті

101 млрд теңгеге толықтырды. Бұдан басқа, салықтарды жинаудың неғұрлым жоғары деңгейіне цифрландыруды, салықтық және кедендік әкімшілендіруді дамыту да ықпал етті.

Сонымен қатар, жоспарланған трансферттердің төмен болуына байланысты өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда Ұлттық қордан түсімдер азайды. Мұнай кірістері мемлекеттік бюджет кірістерінің 30%-дан астамын құрайтынын айта кету керек.

Мемлекеттік бюджеттің шығыс бөлігінің орындалуы 2023 жылдың 9 айына жоспарланған ӘӘДБ аясындағы жоспарлы болжамдарға сәйкес жүргізілуде. Бұл ретте кірістер ағыны неғұрлым төмен салық түсімдеріне (4,1%-ға) байланысты жоспарланған деңгейден төмен. Мұнай секторынан басқа ірі кәсіпкерлік субъектілерінен алынатын корпоративтік табыс салығы, импорттық тауарлардан алынатын қосылған құн салығы, мұнай секторынан басқа пайдалы қазбаларды өндіру салығы және шикі мұнайға әкету кедендік баж баптары бойынша жоспарлы мәндерден алшақтық байқалады.

Ақша базасы – Ұлттық Банктің кассаларындағы қолма-қол ақшаны қоспағанда, Ұлттық Банк айналымға шығарған қолма-қол ақша, банктердің аударылатын және басқа да депозиттері, банктік емес қаржы ұйымдарының аударылатын депозиттері және Ұлттық Банктегі теңгедегі мемлекеттік және мемлекеттік емес қаржылық емес ұйымдардың ағымдағы шоттары.

Ақша массасы (М3) Ұлттық Банк пен банктер баланстарының шоттарын шоғырландыру негізінде айқындалады. Ол айналыстағы қолма-қол ақшадан және ұлттық және шетел валютасындағы банктік емес заңды тұлғалар-резиденттер мен халықтың аударылатын және басқа депозиттерінен тұрады.

Ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің пайыздық арнасы – пайыздық мөлшерлемелерді реттеу арқылы орталық банктің экономикаға әсерін сипаттайтын трансмиссиялық тетік арнасы.

Ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігі – ақша-кредит саясаты құралдарының экономиканың өсуі, инфляция сияқты соңғы макроэкономикалық көрсеткіштерге әсер ету процесі.

Аударылатын депозиттер – бұл барлық депозиттер, олар: 1) кез-келген уақытта номиналы бойынша айыппұлсыз және шектеусіз ақшаға айналдыруға болады; 2) чек, тратта немесе май тапсырмасы арқылы еркін аударылады; 3) төлемдерді жүзеге асыру үшін кеңінен қолданылады, аударылатын депозиттер тар ақша массасының бөлігі болып табылады. Басқа депозиттерге, негізінен, белгілі бір уақыт өткеннен кейін ғана алынуы мүмкін жинақ және мерзімді депозиттер жатады немесе оларды қарапайым коммерциялық операцияларда пайдалану үшін ыңғайлы етпейтін және негізінен жинақтау механизмдеріне қойылатын талаптарға жауап беретін әртүрлі шектеулер бар. Бұдан басқа, басқа депозиттерге аударылмайтын салымдар мен шетел валютасында көрсетілген депозиттер де кіреді.

Әлеуетті шығарылым – экономикадағы өндіріс деңгейін көрсетеді, оған өндіріс факторлары толық жүктелген және толық жұмыспен қамтылған кезде қол жеткізуге болады. Бағаның өсу қарқынының өзгеруіне алғышарттар жасамай өндіруге және іске асыруға болатын өнім көлемін көрсетеді.

Базалық мөлшерлеме – ақша нарығында номиналды банкаралық пайыздық мөлшерлемелерді реттеуге мүмкіндік беретін Ұлттық Банктің ақша-кредит саясатының негізгі құралы. Ұлттық Банк базалық мөлшерлеменің деңгейін белгілей отырып, орташа мерзімді кезеңде баға тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатына қол жеткізу үшін ақша нарығының таргеттелетін (нысаналы) банкаралық қысқа мерзімді мөлшерлемесінің нысаналы мәнін айқындайды.

Еркін өзгермелі айырбастау бағамы. ХВҚ-ның өзгермелі валюта бағамы режимі шеңберіндегі қолданыстағы жіктеуі бойынша орталық банк бағамның нарықтық факторлардың әсерінен қалыптасуына мүмкіндік беретін бағамның деңгейі немесе өзгеруі үшін бағдарларды, оның ішінде операциялық бағдарларды белгілемейді. Бұл ретте орталық банк ұлттық валюта бағамының құбылмалылығын тегістеу немесе оның шамадан тыс өзгеруінің алдын алу үшін, сондай-ақ қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін ішкі валюта нарығына тұрақты емес әсер етуді жүзеге асыру мүмкіндігін өзіне қалдырады.

Жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) – пайдаланылған өндіріс факторларының ұлттық тиістілігіне қарамастан тұтыну, экспорт және жинақтау үшін мемлекет аумағындағы экономиканың барлық салаларында бір жыл ішінде өндірілген барлық түпкілікті тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын көрсететін көрсеткіш.

Инфляция – тауарлар мен қызметтер бағасының жалпы деңгейін арттыру. Қазақстанда инфляция тұтыну бағаларының индексімен өлшенеді.

Инфляциялық таргеттеу – бұл инфляцияның мақсатты деңгейіне жетуге бағытталған ақша-кредит саясатының режимі.

Кері РЕПО – алдын ала белгіленген баға бойынша белгілі бір мерзімнен кейін кері сату міндеттемесімен бағалы қағазды сатып алу мәмілесі, Ұлттық Банк Ұлттық Банктің кепілмен қамтамасыз ету тізбесіне сәйкес бағалы қағаздар кепілімен банктерге теңгелік өтімділікті беру мақсатында кері РЕПО операцияларын жүргізеді. Ашық нарық операциялары – базалық мөлшерлемеге жақын пайыздық мөлшерлемелердің деңгейін қалыптастыру мақсатында ақша нарығындағы өтімділікті ұсыну немесе алып қою үшін Ұлттық Банктің аукциондар нысанындағы тұрақты операциялары.

Негізгі капиталдың жалпы жинақталуы – өндіріс процесінде ұзақ уақыт бойы пайдаланылатын қаржылық емес активтердің өсуі. Негізгі капиталдың жалпы жинақталуы мынадай құрауыштарды қамтиды: а) істен шығуды шегергендегі жаңа және қолданыстағы негізгі қорларды сатып алу; б) өндірілген материалдық активтерді ірі жақсартуға арналған шығын; в) өндірілмеген материалдық активтерді жақсартуға арналған шығын; г) өндірілмеген шығынға меншік құқығын беруге байланысты шығыс.

Нақты айырбастау бағамы – екі елде өндірілетін тауарлардың салыстырмалы бағасы: елдер арасындағы тауарлар алмасуының пропорциясы. Нақты бағам номиналды бағамға, валюта бағамдарының арақатынасына, ұлттық валютадағы тауарлар бағасына байланысты.

Тұтыну бағаларының индексі – халық жеке тұтыну үшін сатып алатын тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің тіркелген қоржынына бағаның орташа деңгейінің уақыт бойынша өзгеруін сипаттайды. Инфляцияны есептеуге арналған Қазақстанның тұтыну қоржыны үй шаруашылықтары шығысының құрылымын көрсетеді және халықты тұтынуда ең көп үлес салмақты алатын тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді қамтиды. ТБИ ағымдағы кезең бағаларындағы тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің тіркелген жиынтығы құнының алдыңғы (базистік) кезең бағаларындағы оның құнына қатынасы ретінде есептеледі. Индекс Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросымен есептеледі.

Тұрақты қол жеткізу операциялары – ашық нарық операцияларының нәтижелері бойынша қалыптасқан өтімділік көлемдерін түзету жөніндегі ақша-кредит саясатының құралдары, тұрақты тетіктер екі жақты мәмілелер шеңберінде жүзеге асырылады, мұнда мәміленің бір тарабының субъектісі Ұлттық Банк болып табылады. Бұл операциялар банктердің бастамасы бойынша жүргізіледі.

Тұтынушы қоржыны – бұл адамның немесе отбасының айлық (жылдық) тұтынуының типтік деңгейі мен құрылымын сипаттайтын тауарлар мен қызметтер жиынтығы. Мұндай жинақ қолданыстағы бағалардағы тұтынушы қоржынының құнына сүйене отырып, ең төменгі күнкөріс деңгейін есептеу үшін қолданылады. Тұтынушы қоржыны сонымен қатар тұтынудың есептік және нақты деңгейлерін салыстыру базасы, сондай-ақ валюталардың сатып алу қабілетін анықтауға негіз болады.

Тікелей РЕПО – алдын ала белгіленген баға бойынша белгілі бір мерзімнен кейін кері сатып алу міндеттемесімен бағалы қағазды сату мәмілесі, Ұлттық Банк артық теңгелік өтімділікті алу мақсатында тікелей РЕПО операцияларын жүргізеді.

TONIA мөлшерлемесі – мемлекеттік бағалы қағаздармен автоматты РЕПО секторында биржада жасалған, бір жұмыс күні мерзіміне репо ашу мәмілелері бойынша орташа алынған пайыздық мөлшерлемені білдіреді.

Шығарылым алшақтығы – Әлеуетті шығарылымның пайызымен көрсетілген ЖІӨ ауытқуы. Белгілі бір уақыт аралығында нақты ЖІӨ мен әлеуетті ЖІӨ арасындағы айырмашылықты білдіреді. Елде пайдаланылатын ресурстардың тиімділігін көрсететін индикатор ретінде қызмет етеді. Нақты шығарылым әлеуетті шығарылымнан асып кеткен жағдайда (оң алшақтық), өзге де тең жағдайларда, экономиканың қызып кетуіне байланысты бағаның өсу қарқынын жеделдету үрдісін қалыптастыру күтіледі.

Экономиканы долларландыру – бұл шетел валютасы (көбінесе АҚШ доллары) ел ішінде немесе оның экономикасының жекелеген секторларында операцияларды жүзеге асыру үшін қолданыла бастайтын жағдай, ұлттық валютаны ішкі ақша айналымынан шығарып, жинақтау құралы, құн өлшемі және төлем құралы ретінде әрекет етеді.

б.т. – базистік тармақ
EIA – Energy Information Administration
ЕМ – дамушы нарықтар
ЕО – Еуропалық одақ
ЕОБ – Еуропалық орталық банк
ЕТЖ – ең төменгі жалақы
Ж – жалақы
ЖЖМ – жанар-жағармай материалдары
ЖІӨ – Жалпы ішкі өнім
ҚДКҚ – «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
ҚҚБ – Қазақстан қор биржасы
ҚОҚ – «Қазақстанның орнықтылық қоры» АҚ
ҚР Қаржымині – Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі
ҚР ҚМ МКК – Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті
ҚРҰБ – Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ҚРҰҚ – Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
ККЖ ҰЕҚБЖ – Келешекте кеңейту жобасы / Ұңғыма ернеуінің қысымын басқару жобасы
МАЭК – Маңғыстау атом энергетикалық комбинаты
МБҚ – мемлекеттік бағалы қағаздар
Млн – миллион
Млрд – миллиард
МӨЗ – мұнай өңдеу зауыты
Мың – мың
НӨҚ – негізгі өндірістік қорлар
ОПЕК – Мұнай экспорттаушы елдер ұйымы
п.т. – пайыздық тармақ
Ресстат – Ресей Федерациясы мемлекеттік статистикасының федералдық қызметі
РФ ОБ – Ресей Федерациясының Орталық Банкі
СЖРА ҰСБ – Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы
ТБИ – тұтыну бағаларының индексі
ТКҚ – тұрғын үй-коммуналдық қызметтер
ТКШ – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық
Трлн – триллион
ТШО – Теңізшевройл
ҰЭМ – Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі
ХВҚ – Халықаралық валюта қоры
ФАО – Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы
ФРЖ – АҚШ федералды резервтік жүйесі
ЭДМ – Ресей Федерациясының Экономикалық даму министрлігі
ЭҚТ – экономикалық қызмет түрлері